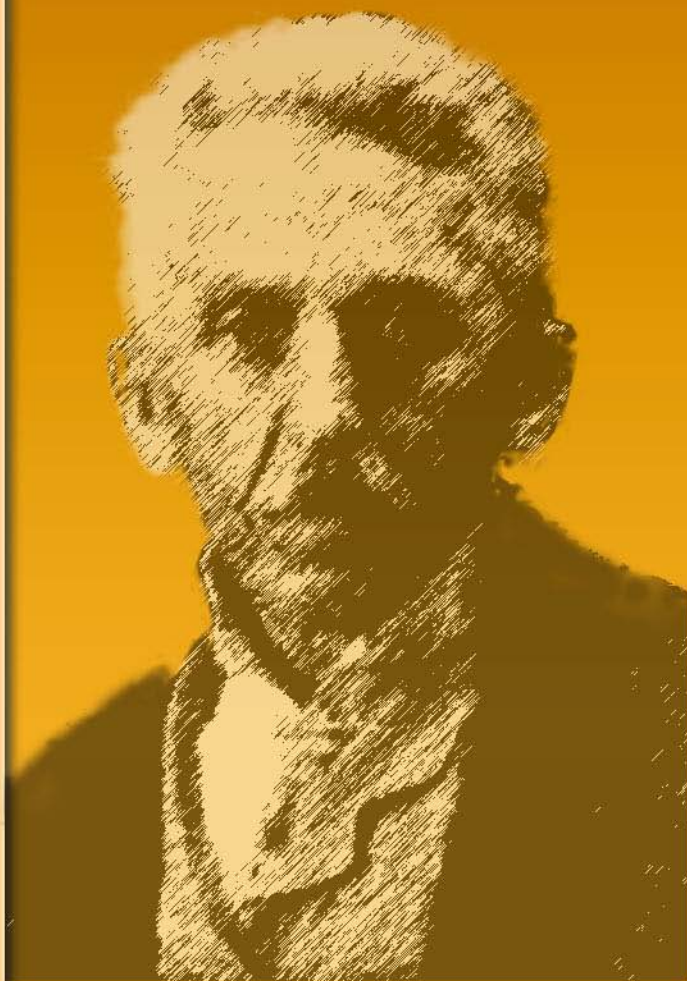

Móra - Papp -
Gárdonyi - Tömörkény
A földhözragadt János
novellák

Mercator
Stúdió

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 7062 55 6

Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@t-online.hu

**Móra Ferenc – Papp Dániel – Gárdonyi Géza –
Tömörkény István**

A földhözragadt János
(novellák)

Tartalom

GÁRDONYI GÉZA (1863-1922)	5
PÖHÖLYÉK	5
1	5
2	9
3	11
4	15
5	19
6	22
7	26
8	27
9	29
10	34
PAPP DÁNIEL (1865-1900)	40
MUZSIKA AZ ÉJSZAKÁBAN	40
A NAGY JAKOB	43
KULTÚRHARC TISZASZÁLLÁSON (Dráma a sárga lóról)	49
Expozíció	49
Bonyodalom	52
Kifejlet	53
A vég	54
TÖMÖRKÉNY ISTVÁN (1866-1917)	55
CSATA A KATONÁVAL	55
A RAVASZ KABÓK	58
FÖRGETEG JÁNOS MINT KÖZERŐ	64
A VÍZ MELLŐL A víz ereje	67
MÓRA FERENC (1879-1934)	72
SZEPTEMBERI EMLÉK	72
FÖLDHÖZRAGADT JÁNOS TÖRTÉNETE	77

GÁRDONYI GÉZA
(1863-1922)

PÖHÖLYÉK

1

A Pöhöly gyerekek még akkor kicsinyek voltak: János négyesztendős, Péter háromesztendős.

Az anyjuk fakó, sovány asszony. Gyakorta köhögött. Néha annyira köhögött, hogy leült utána pihenni, és szomorúan támasztotta fejét az ágy vállához.

Egy napon, mikor a gólyák költözködtek, sok öregasszony fordult meg a házban. Bejártak a belső szobába, és sóhajtoztak, a szemüket törölgették.

Az egyik magához vonta a János szösze fejét, és így szólt hozzá:

– Te szögény kis árva!

János nem értette: mért sajnálkoznak rajta? Hiszen se el nem esett, sem az ujját nem metszette meg, se pedig nem verte meg senki.

Pétörke vadgesztenyével játszott az eresz alatt: bögrébe rakta, meg kigurította belőle. Az öregasszony őt is körülsimogatta, és fölvette az ölébe. És rajta is sajnálkozott:

– Te szögény kis árva!

Megcsókolta a vén. Pétörke összesunyorította a szemét. Nem szerette, ha csókolták.

Aztán kicsoszogott egy másik öregasszony is. Az is felölelgette a két gyereket. Az is megsajnálta:

– Szögény, szögény árvák! Nincs már anyátok!

A két gyerek rácsodálkozott az öregasszonyra. Nem mond az igazat. Hogyisne volna anyjuk; mindig is volt, mindennap volt. Most is van. Odabent van a szobában. Fekszik.

János megrántotta Péternek a lajbiját:

– Gyerünk a színbe!

Átfutottak az udvaron. A szín jó játszóhely. Széna is van benne. A széna puha és jószagú. A cica is odajár játszani. Ide-oda hempereg a szénában. Olykor a hátára fekszik, és egy szál szénát vesz a négy lába közé: azzal csiklandozza a bajuszát.

Egyszer csak megjelent a szín előtt az apjuk. Az arca sárga volt; a szeme vörös.

– Gyertek, fiaim – szólott.

Gyöngéden megcsókolta mind a kettőjüket. S megfogta a kezüket, és bevezette őket a szobába.

Az anyjuk, íme, ott fekszik most is, csakhogy a szoba közepére tették az ágyát. A szeme be van hunyva. A két keze egybe van téve. Bizonyosan imádkozik. Mellette két nagy cifra gyertya ég.

János ismeri azokat a gyertyákat: ott lógtak azelőtt a tükör mellett.

Egyszer kérdezte is János:

– Édősanyám, mikor gyúti mán mög ezt a két szép gyertyát?

Az anyja mély szembehunyással felelte:

– Majd az édősapátok möggyúti.

– Mikor?

– Nemsokára meggyúti, édös kicscsirkéim. Csókoljatok mög akkor éngöm, mert annak utána mög nem csókolhattok többé soha.

Hát most ég a gyertya. Az anyjuk ott fekszik hanyatt az ágyon. Alszik. De nagyon szép. A fején koszorú van. Azelőtt ott volt az a koszorú a falon, üveg alatt. Hervadt a koszorú, de mégis szép.

Az apjuk megállott velök az ágy előtt, és fölemelte Jánost.

– Csókold mög anyádat jobb felől is, bal felől is.

Mind a ketten megcsókolták az anyjukat. Hideg volt az anyjuk és mozdulatlan. Nem emelte föl a kezét, hogy megsimogassa a fejüket, nem is csókolta őket vissza. Nagyon aludt.

* * *

Másnap délután bevitték a házba egy hosszúkás, szép, fekete ládát. Cifra betűk csillogtak azon, szép aranyos cifra betűk.

És a láda után következett egy nagy fakereszt is. De azt csak az udvaron hagyták. Hozzátámasztották a falhoz.

János mindezt az ablakon át látta, mikor öltöztették. Az ünneplő ruháját adták rá. A pörge új kalapját tették a fejére. Pétörkére is az ünneplő szoknyát adták. Mert Pétörke akkor még szoknyában járt.

A házban és udvaron asszonyok és emberek sokadoztak. Jöttek-mentek ott, s halkán beszéltek, sóhajtoztak. Őket meg átvitték addig Pulyka Szabóékhoz a szomszédba.

Pulyka Örzsi néni sült krumplit adott nekik, és sírva biztatta őket:

– Ögyetök, árvák, ögyetök.

A két gyerek komolyan és figyelemmel nézte a jóízű illattal párolgó sült krumplit. Azután Pétörke beléfalt. A krumpli fehér lisztje szinte porzott a foga között. Körülnézett, hogy látja-e valaki? Nem: senki. Jánoshoz fordult, és rámosolygott.

Délután harangoztak.

Az öreg Pulykáné fölvette Pétörkét az ölébe.

– Gyertök, kicsinyeim...

Mást is akart még mondani, de nem fért ki a száján. Pedig nagy szája volt. Csak húzogatta, ráncolgatta azt a jóságos vén ábrázatát. Végül aztán mikor látta, hogy nem ura a beszédnek, beletörülködött ócska kék zsebkendőjébe. Megtörülte a Pétörke arcát is, s levergette a ruhájáról a krumplimorzsalékot.

Kézen fogta Jánost, és átvitte őket, haza.

Tele volt már az udvaruk akkor emberekkel és asszonyokkal. Valamennyien ünnepi ruhában voltak. Az apjuk is.

Az udvar közepén ott sötétlett a szép, nagy, fekete koporsó. Előtte tarka, félfelmes ruhában a tisztelendő úr meg a mester úr. Az apjuk is ott állott. Fehér kendőbe törülgette a szemét.

A tisztelendő úr mindenféle érthetetlen szavakat kiáltott énekelve. A mester úr erre hasonlóan énekelve felelgetett. Azután megköszörülte a torkát a mester úr. A fejét félreszegte. Hosszan kinyújtott nyakkal olyan szomorú ordításba fogott, hogy a macska a tyúkól tetején égnek görbítette a hátát, s a mester úrra ijedt csodálkozással nézett, aztán leugrott túlra.

A mester úr énekén zokogásra fakadtak az asszonyok.

Egyszer aztán rajtuk is átfutott valami különös borzongás, mikor a mester úr azt énekelte, hogy:

*Isten veletök hát, Jánoska, Pétörke.
Elvállik anyátok tőletek örökre.
Epéje édösebb az édesanyának,
Mint a cukros teje másik mostohának.*

Egy öregasszony átfogta a két gyereket, és a kötényéhez szorította őket. Az öregasszony sírt. Jánosnak is könnybe borult a szeme. Pétörke titokban megsimította az öregasszony oldaláról lecsüggő rézfeszületet.

A mester úr végzett. Visszaigazította a nyakát a gallérja közé. A kalapját a fejére nyomta. És elindult.

Négy ember fölemelte a koporsót. Kimentek vele az utcára. És mentek, ballagdáltak mindnyájan.

Az ég felhős volt. Langy eső permetezett az útra. Az asszonyok a fejükre borították a felső szoknyájokat, és arról beszélgettek, hogy bizony kár volt érte, az Isten nyugtassa. Rendes, jóra való asszony volt, tagja a Rózsafüzérnek is; tavaly az ő libái keltek ki először; kár, hogy ilyen fiatalon szólította ki az Isten a világból.

János hallotta és értette ezeket a beszédeket, és büszke volt az anyjára. Apjának kérges kezébe fogódzkodva lépkedett az úton, a koporsó után, s azon tűnődött, hogy álmodik-e? Mert történtek vele máskor is mindenféle különösségek, de egyszer csak egy szempillantásra megváltozott minden, és ő csak bámult a mestergerendára. Hát ez is olyan valami lehet.

De hát csak mennek mendegélnek. Elöl a koporsó, utána a pap meg a sokaság. A kántor legislegelő. Énekel olykor: *Könyörülj Istenem, én bűnös lelkemen!* A sokaság vele zúg.

Olyan földhöz érnek, amely tele van fakereszttel és apró dombokkal. Némelyik dombnak az oldalán friss fű zöldell. János azt szeretné mondani Pétörnek, hogy jó volna, ha élne a kisbárány: ide ki lehetne hozni legelni. De mégse szól semmit.

Egy sárga gödörhöz érkeznek. A gödör mély. Nem lehet belelátni. A mester úr megint kihúzza a nyakát a gallérjából, és ordít. Pöhöly apa letérdel, és sír. Az asszonyok is mind letérdelnek, és sírnak. A pap nagy rézbuzogányt forgat meg a koporsó fölött. A rézbuzogányból eső esik. Nini, hát így csinálódik az eső? Azután a koporsót leeresztik a gödörbe. Tompa dübörgés hallatszik föl a mélység-

ből. Az asszonyok egy-egy hantot dobnak le a gödörbe. Pöhöly apa az ő kezükbe is ad egy-egy hantot. János arra gondol, hogy ha csakugyan az édesanyja fekszik ott lenn...

És titokban lecsúsztatja a földdarabot maga mellé.

* * *

Hazamentek. Már akkor eltisztult nyugaton a felhő. A nap lefelé ereszkedett, és nemsokára le is szállt. A szobában homály terjengett a bútorok között, és a homály egyre feketült.

Pöhöly apa ráborult az asztalra, és úgy maradt sokáig. Azt hitték: alszik. Nem mertek neki szólni, csak álltak ők is az asztalnál. Pétörke ásított.

De Pöhöly apa nem aludt. Odavonta őket az ölébe. Megcsókolta az arcukat.

– Feküdjetek le, édes gyerőkeim. János vetköztesd le a Pétörkét. Bújjatok a jó puha ágatokba, és aludjatok. Aludni jó, mert álmodni lehet. Majd később én is lefekszök; csak előbb önni adok a Riskának.

A fiúk levetkeztek, és bebújtak a dunyha alá. Pöhöly apa kiballagott a szobából.

A fiúk hallgattak. A sötétség megtöltötte a szobát, meg ám a földtől föl a gependáig.

Egyszer csak Péter fölemeli a fejét, és hallgatódzik.

– János! – mondja halkán.

– No.

– Te nem félsz?

– Mitől?

Darabig hallgattak. Pétörke ismét megszólalt:

– János!

– No.

– Hol van édesanyánk?

János felvonja a vállát:

– Aszongyák: a földbe.

– Igaz?

– Nem tom. Beszélnek mindent...

– Ugye a másik szobába van?

– Ott.

– Beteg?

– Beteg hát.

– Gyerünk át hozzá.

S fölemeli a fejét.

– Gyerünk – feleli János.

S kibúvik a takaró alól. Óvatosan leereszkedik. Pétörkét is lesegíti.

Megfogják egymás kezét: átfutnak a szobán.

János megnyitja az ajtót. A pitaron is átmennek. Az első szoba ajtaja kissé nyitva van. A gyerekek bedugják a fejüket. A két viaszgyertya még ég a szobában, égdegél sárgán. Az apjuk is ott van. Az ágy mellett ül, és az ágyfejre borulva sirdogál:

– Jaj, Istenöm, jaj, Istenöm, milyen ögyedül maradtam! Milyen ögyedül maradtam!

A két gyerek befutott hozzá. Megálltak mellette. Mi lelte az apjukat? Soha nem látták sírni. János megfogta az apja karját:

– Ne féljen kend, édsapám, hiszen mink is itt vagyunk.

2

A hó elmúlt. Hova lett az a sok fehérség? Isten tudja. A fák ágain zöld levelek jelentek meg. Fűvek és virágok kibújtak a föld alól, és szétteregettek apró, gyöngyeveleiket. Minden sütkérezett a fényes, langyos napsugárban.

Megérkezett Misi is, a ház gólyája. Két hosszú lábát elnyújtva kerengett ide-oda a ház fölött, és a szárnyával csapkodva szökdelt az udvaron. Kelepelt, táncolt. Pulyka Szabó Őrzi is átnézett a kerítésen, és nevette a gólyát, amint körtáncot járt a bolond!

De íme, a ház tetején is áll egy gólya. Misi másodmagával tért vissza az idegen országból. Az új gólya bátortalanul álldogál ottan, s idegenül nézi a magasból, hogyan köszöntgeti a Misi Pöhölyéket meg Szabó Őrzsit, meg a tyúkokat, kakasokat, récéket egyenkint.

Szabó Őrzi felmosolyog rá: – Pajtást hozott a gólya!

Pöhöly apa is fölpillant az új gólyára. Nézi figyelmesen.

– Nem pajtás az, Őrzi: feleség.

A Misi gólya tavaly került a házhoz. Egy este kínosan csapkodó repüléssel beesett az udvarra, és ott vergődött a boldogtalan. Az egyik szárnya véres volt. Valami gonosz vadász meglötte. Bizonyosan úr volt az a vadász. Szegény ember nem lövi meg a gólyát. Mert a gólya jó madár. Áldás a házon. Ahova fészket rak, oda nem üt a mennykő.

Pöhöly apa bekötötte a gólya szárnyát puha vászonronggyal. A gólya ott maradt az udvaron. Lassankint megbarátkozott minden háziállattal (csak a macskával nem), és méltósággal uralkodott a baromfiakon.

A gólyát Misinek nevezték el, mert hasonlított a Kömley báró német inasához, akinek éppen olyan vékony, hosszú volt a lába, és olyan piros hosszú az orra.

Mikor aztán az őszi égen megjelentek az utazó gólyaseregek, Misi mindig a magasba nézett. Egyszer aztán széjjelvetette a szárnyát, és az udvaron föl kanyarodott, fölrepült.

Néztek utána, hogy csakugyan elmegy-e? Misi szállt, szállt egyre följebb, egyre szélesebb karajokban föl magasra. Már csaknem a felhőket elérte. Akkor kiterjesztette a két szárnyát; a nyakát előrenyújtotta, a két lábát hátra. Olyan volt, mintha úszna a levegőben. S elúszott messze, messze, az egyik gólyakaraván után, s velük múlt tova a kéklő messzeségben.

– Hát ha házastársak – mondotta Pöhöly apa –, tőszök föl nekik egy rossz kereket. Maradjanak itten.

Bement a színbe: előhozott onnan egy abroncsa romlott, régi, rossz kereket. Fölvitte létrán a háznak a kert felől való ormára, és megerősítette ottan.

Misi majd megbolondult örömeiben, olyan körtáncot járt az udvaron.

Pöhöly apa beletörülte a porszennyet a kötényébe.

– Délután kimegyek szántani – mondotta. – Rád bíznom addig a gyerekeket, Örzi.

– Jó – felelte Szabó Örzi –, majd édesanyám möglösz velök. Mert én is kimogyók ma. A Lapos-dűlőre. Ültetök egy kis kukoricát. Jobb is lönne tán, ha kihozná kend magával a gyereköket. Jánoska hadd szántson kenddel, Pétörke meg majd eljátszadozik énmellettem.

A nap sugarai melegen omlottak alá a magasból. Pöhöly apa befogta a lovat az ekébe; az ekét fölfordította. Rátette a szűrét, a szürre Péterkét. János az apja mellett mendegélt, és pattogott az ostorral.

Már akkor Szabó Örzi künn volt. Az árokparton a friss fűből heverőhelyet csinált a két gyereknek, s virágot is szedett nekik. Megcsókolta mind a kettőt, és Péterkét az ölébe vette. Megmutatta neki, hogyan lehet a szép sárga pitypang virágból láncot csinálni.

A réten egy kis csikó futkosott föl és alá, s nagyokat szökött olykor. A két gyerek is szaladgált. Az arcuk kipirult. A levegőben egy fecske szállongott. János rákezde:

*Fecskét látok,
Szeplőt hányok,
Selymet gombolyítok.*

Pöhöly apa ezalatt egyik barázdát a másik után hasította. Az eke vasa olykor vakítón csillámlott ki a fekete földből. A Szegfű dologértő lassúsággal húzta az ekét. Csendes volt a táj. Szabó Örzi a szomszédos földön hajladozva vetette a kukoricát. Kék ruha volt rajta, piros kendő a fején. Olykor-olykor odament a két gyerekhez, és játszott velök. Egyszer egy nagy csigát vitt nekik, és megtanította őket hogyan lehet a csigát kicsalogatni a házából:

*Csiga, csiga gyere ki!
Jó kalács van ideki.*

Egyszer csak kidugta a csiga a két szarvacskáját. Kinézett az ablakon. A föld nem termett annál bolondabb csigát! Jobbra-balra mászkált a fűszálakon: kereste a kalácsot mindenfelé.

A szántóföldnek nedves illata föl-föläramlott olykor a levegőbe, s odahallatszott hozzájuk Pöhöly apának a szelíd biztatása:

– Gyí, Szegfű, gyí!

De nini, elborult az ég. Hamuszínű felhők tolonganak egymásra a magasságban. A fecskék nagy kanyarulatokban szálldosnak. Az ég megdördül. Az Istennek tüzes nyila általcikázik a felhőkön. Egy földet rendítő harsanás, dörgés, s a következő percekben már zuhog a zápor.

A vadkörtefa alá vonultak. Szabó Örse magára borította a felső szoknyáját. A két gyereket is betakarta, mint ahogy a tyúk a szárnya alá szedi a csibéket.

– Jézus segíts! – fohászzkodott halkán minden villámláskor.

Pöhöly apa az ekére ült. A szűrét kifordította. Pipázott. Nem szólt egy szót sem. Csöndes, kifejezéstelen arccal nézte, hogyan megvannak a gyerekek az Őrzse szárnyai alatt.

* * *

Másnap megint kimentek szántani. A napfény az eső után nagyot nevelt a füveken. Enyhe tavaszi idő járt. A fű fölött cserebogarak szállongtak.

A két gyerek otthagya az apját. Szabó Őrzset kísérték a vetésben.

Azután elfáradtak. Ledültek az apjuk szűrére. A szűrőn két fakó tulipán volt. Nem igazi tulipán, csak amilyen a szűrőkön szokott lenni.

– Ez is virág – mondotta János.

Azzal ráhajtotta az arcát a tulipánra, és elaludt.

– Ez is virág – mondotta Péterke a másik tulipánra.

És ő meg azon aludt el.

János arra ébredt föl, hogy harangoznak.

Fölnyitotta a szemét. Az égboltozatnak hamvadozó veres tűzét látta. A szántó-föld szélén ott állt az apja. A fején nem volt kalap. A kezét egybekulcsolva imádkozott. És mellette állott Szabó Őrzse. Az is imádkozott.

A távoli harangszó hullámos zenéje áthömpölygött a földeken. Egyszer csak elhallgatott a harang, s tompa, lassan elenyésző döngés hallatszott még sokáig utána.

János tekintete ismét az apjára és Szabó Őrzsére fordult.

Akkor is egymás mellett állottak, csendben és mozdulatlanul.

És fogták egymásnak a kezét.

És egymás szemébe néztek, szelíden, barátságosan és komolyan.

3

A falu már sötét és csöndes. Alig kilenc óra pedig, s már nyugodni hajlott minden. Mintha a fák is álomban volnának; a fák, a házak, ólak, hidak, sövények, mindenek aludnának. Csak a magas jegenyefák állnak ébrenformán. Mint a tábori örök, mozdulatlanul álldogáló óriás, sovány örök.

De okos rend, hogy ilyen hamar nyugvásra tér az ember. Mert drága a petróleum. Elég ha egy ember virraszt a faluban, a bakter. Ámbátor az sincs mindig ébren. A kilencet, tízet csak elkiáltja, de már a többit ritkán. Kit is érdekelne, hogy hány az óra, mikor alszunk?

Hát mondom csönd volt, sötét és csillagos éjszaka a faluban.

S íme, a nagy csöndben megsiramlik a lélekharang:

Klinklinklin...

A falu megmozdul. Ablakok, kapuk nyiladoznak. Az ablakokban és kapukban árnyékok jelennek meg. Az utcán végigfut egy asszony.

– Te vagy, Böske?

– Én vagyok, Rozi.

– Ki halt meg?

– Pöhöly Máté.

- Pöhöly Máté?
- Az. Az Isten nyugtassa.

* * *

Pöhöly Máté ott fekszik a kocsiján végignyújtózva. Emberek, asszonyok, lámpással, gyertyával állnak körülötte. A pitykés dolmány van rajta. A ruhája poros. A felesége jajgatva beszéli, hogy bent jártak a városban a szolgabírónál, és hogy az ura, mikor kilépett az ajtón, csak egyet fordult, és végigesett a tornácon, mint valami zsák.

A kocsi mellett ott áll a két gyerek: János meg Péter. Kifutottak a kocsi zörgésére: hogy mit hoztak nekik a városból.

Az anyjuk sírását hallják. Az apjuk mozdulatlanságát látják. János belefogózik a kasba, és nézi, bámulja az apját.

A mellében csaknem eláll a lélegzet.

Péterke halkán megszólal:

- Ni milyen fényes édsapánk patkója.

* * *

Míg Pöhöly Mátét hidegágyra teszik, a bakter a másik szobában papirost egyenget az asztalra. A tintát leveszik a mestergerendáról, és fölereszti vízzel. A bakter megnyálazza az ujját, s elcsípi a hamvát a gyertyának. S nekikönyököl: írja a következő okiratot:

HALOTTKÉMI JELENTÉS

A halott neve: Pöhöly Máté bíró.

Születési helye: Itt.

Kora: 50 esztendő.

Foglalkozása: paraszt.

Családi állapota: 150 hold.

A betegség neve: hörtelen történt.

A halál oka: guttaütés.

Az özvegyet eközben buzgón locsolgatják az asszonyok gyöngyvirág-ecettel.

– Ne ríj, Örzse lelkem! Isten akarta így. Az Isten jó.

De azért az Örzse rítt keservesen.

* * *

Máté kiterítve fekszik. Mellette gyertyák égnek. A gyertyák viaszszagot lehelnek. A halál árnyéka leng a ház körül.

Az asszonyok siránkoztak ott még kis ideig. Az öreg Pulyka Szabóné még azt is elírta, hogy:

- Jaj, a tejfölös lángost reggel hogyan dicsérted, édös fiam!

Azután a virrasztók magukra maradtak.

Mikor azt mondom: *virrasztók*, mindenki tudhatja, hogy Keresztes Nagy Imre, meg Ádám csizmadia meg a bakter említődik.

Az öreg Keresztes Nagy Imre a legájtatosabb ember a faluban: annak az imádsága legjobban felhat az egekbe. Nem mindig volt ő ilyen. Fiatal korában nemegyszer végigverte az egész falut, vagy őt az egész falu. De ennek is megvolt az oka. Az orvos ugyanis a katonasorozáson ránézett Imrére, és szólt a tisztnek:

– Érdekes fej; olyan, mint az orangutáné.

Imre nem értette, hogy mit mondott az orvos. Azt vélte, hogy megdicsérték. Büszke lett a fejére. Hetykén járt, és ha bort ivott, belekötött az élőfába is.

Hanem aztán vén korára megfordította az Isten a szívét: megalázatosodott. Most már templomos ember. Nincs baja senkivel, legfeljebb a köszvényével, amely időnkint elnehezíti mind a két lábát.

Ádám csizmadia szintén jeles ember. Az ő éneklése csöndes időben két mérföldnyire is elhallatszik. Nincs is másnak helye a kántor mellett, csak neki. Szürke Kossuth-szakála méltósággal emelkedik az orgona fölé, mikor a magas hangokban jár az ének. Olyankor a szemét is behunyja, mint a kakas, mikor kukorikol.

A harmadik virrasztó maga a bakter. Annak már a hivatalával jár, hogy a virrasztók közt üljön.

Mikor az utolsó halottnéző is elkopogott, a csizmadia egyet köszörül a torkán, s ájtatos kacskaringózással rákezdi:

*Ó, emberi gyarló nemzetség,
Minden dolgod csak hívság, kétség!
Kiben bízol: arany és ezüst,
Elenyésznek majdan, mint a füst.
Mint Absolon légy bár oly csinos,
Mint pünkösdi rózsza oly piros,
Mit használ, ha majdan lekaszál,
Földbe ejt a kegyetlen halál.*

Keresztes Nagy Imre mély, brúgó hangon kíséri az éneket, a bakter pedig ez idő alatt asztalt rak. A fűrészszelők meg a konyhából behozott gyúródeszka az asztal.

A csizmadia éneklés közben előhúzza a kabátja külső zsebéből a pipáját. Lasú és jártas mozdulatokkal tömögeti. Mikor az éneknek a tizedik strófája is véget ért, rágyújt.

A bakter zöld mázas pálinkáskorsót emel ki a szobazug homályából. Előbb maga iszik, azután a csizmadiának nyújtja. S ő is elővonia bő szárú csizmájából a makrapipát.

Keresztes ezalatt hangosan és kegyes komolysággal mormogja egyik miatyánkot a másik után. A halott fekszik csöndesen.

A virrasztók a deszkaasztalka köré ülnek. A bakter kártyát von elő a ködmenzsebből. Oszk. Keresztes az imádságot duruzsolva nézegeti a kopott kár-

tyákat. Máriást játszanak. A máriás kegyes játék, mint a nevéből is kitetszik, és okos játék. Aki nyer, az húz ennekutána a korszóból.

Egyébként nem beszélnek, csak a Keresztes imádkozása hallatszik:

– Miatyánk ki vagy a mennyégben... Makk az adutt!... Szenteltessék a te neved... Meg köllene ezt a filkót pelejbászolni. Egybetévesztjük az alsóval... Jöjjön el a te országod... – nohát.

A halott fekszik csöndesen.

A bakter szerencsével játszik. Már egy órája, hogy nem jutott más szájára a korszó.

A csizmadia mérgesen szívja a pipáját. Keresztes pedig a fejét komoran himbálva imádkozik.

– Hol a zögyyesznó!? – mondja hirtelen abbahagyva az imádságot.

– Nálam nincs – feleli sötét-komolyan a csizmadia.

A bakter is rázza a fejét: – Nálam sincsen.

Összeforgatják a kártyákat. Meg is olvassák. A kártya harminckettő, de a zöld disznó nincs közte.

– Hogy a fenébe lehet ez? – tűnődik a csizmadia.

A vén Keresztes hátrább rántja a székét, és gyanakodva néz a bakternak a csizmájára.

– Le azt a csizmát!

A bakter tiltakozik. Azonban a csizmadia gyors kézzel kap a bakternak a csizmájára. Lerántja.

A csizma tele van szalmával. Mi egyébbel is volna tele, mikor falun szalmából van a fuszekli. Egy üveg sótartó kifordul a szalmából – lelke rajta, hogy hol vette – , hanem a zöld disznó nem található.

– Le a másikat is! – dörgi Keresztes.

Azonban akkor már a bakter is áll, és bosszúsan hadonász:

– Nem engedöm!

– Nyomott csöndesség, mint a villám és dörgés között. A csizmadia bizonyára így állva is lerántaná a gyanús csizmát a bakter lábáról, ha az említett lélekzetvételnél csöndességben egy mély és nehéz sóhaj nem hallatszanék.

A halott a hidegágyon félig fölemelkedik. Rájok mereszti a szemét.

* * *

Hát bizony az úgy történt, hogy Máté gazda két esküttel meg a feleségével a városba ment. Több ügy közt fegyverengedelmet is kért volna a szolgabírótól.

A szolgabíró, valami gögös fiatalember, le sem ültette. Csak álltak az ajtószögletben. A szolgabíró nyugodtan pörccögtette a tollát valami papiroson.

Máté röstelkedett. A bírói méltóság dagadozni kezdett a mellében. Mit szól a két esküdt, ha azt látja, hogy koldusként bánnak a bírójukkal?

– Tekintetes szolgabíró úr – kezdte újra a szót.

– Fogja be a száját! – rivalt rá a szolgabíró.

És tovább pörccögtette a tollát a papiroson.

– Kérem – mondotta Pöhöly Máté haragtól remegve –, én is bíró vagyok. Nem pénzér szolgállok...

A szolgabíró idegesen kapta föl a fejét. A hajdújára pillantott:

– Dobd ki azt a parasztot!

Hát ettől fordult meg Mátéban az élet.

Amint a virrasztók egymás hegyin-hátán elrobogtak, Máté gazda a mestergerendára fordította a tekintetét. Hosszan és figyelemmel nézte azt. Azután az álláshoz nyúlt. Lehúzta a fejről a kendőt.

Megnézte.

Eldobta.

És komoran duhogott:

– Urat nevelek a fiamból.

* * *

Aznaptól kezdve a János gyereket iftyúrnak nevezték a faluban.

4

Milyen furcsa, ha delet harangoznak, aztán nincsen ebéd.

János az iskolában ült. Egyedül ült ottan. Nyáron ki is volna még más az iskolában? Hiszen más gyerek nem nevelődik úrnak. Más gyerekek elég, ha írni, meg olvasni tud, aztán élhet kedve szerint. A föld terem neki kenyeret; a disznó növeszt neki szalonnát; a sok szűr meg suba közül, ami készül a világon, neki is jut egy-egy. És másra nincs is szükség; legfeljebb télen egy pár csizmára, amit kölcsön is kaphat, ha valahova menni akar.

De Jánosból úr lesz. Az úrság pedig azon kezdődik, hogy az ember tudja a *menzát*.

Mi az a *menza*?

Rugja meg a bagoly, aki kitalálta, annyit tesz az, hogy *asztal*. Aztán hol *m-et*, hol *e-t* kell ragasztani hozzá, hogy értelme legyen. Furcsa nép volt az a latin, de nem okos! Miért raktak a latinok mindenre más nevet? Hát nem könnyebb-e azt mondani: *asztal*, mint azt, hogy *menza*? Persze ezt azért találták ki, hogy ne lehessen úr mindenkiből. Bárcsak ne is lenne úr senki a világon!

Az ablakok nyitva vannak nyáron. Az utcáról behallatszik a lovazó gyermekek boldog lármája. Azok lovazhatnak. Azoknak nem kell tudniok, hogy a latinok hogyan mondták az *asztalt*. A kert felől csendes a világ. Csupán a méhek zümmögnek. Zimmegnek, zümmögnek. Elkeringőznek az ablak előtt. És mintha segíteni akarnának Jánosnak, ők is azt zümmögik:

.....*menza*.....

.....*menzae*.....

.....*menza*.....

János azonban most már inkább a magyar menzára gondol, mint a latinra. A világ minden tudományánál mélyebben érdekli az a kérdés, hogy vajon mit főztek otthon?

Ha az apja nem akarná, hogy ő úr legyen, most otthon ülhetne.

A kert kavicsos útján lépések hersegnének.

Vagy Juliska, vagy a mester úr – gondolja János.

És a fejét a két tenyere közé szorítja: nekibúsultan hajtja a menzákat.

Az ablakban megjelenik egy szőszke leánykafej. Kék szem, vállig érő haj. A hajban egy lenvirágszín selyemcsokor.

– Jancsi! – susog be mosolyogva.

Jancsi felkapja a fejét.

– Apuka lefeküdt. Egy órát alszik. Kinyissam az ajtót?

– Ki!

– Mit adsz?

– Verebet.

– Mikor?

– Délután.

– Bizonyos?

– Bizonyos.

A kulcs egyet fordul, Jancsi kiugrik, mint a kutya a ládából, és hazagyorsalkodik.

* * *

Egy szeptemberi napon a szokottnál vastagabban füstölt a Pöhölyék kéménye.

– Viszik az iftyurat a városba – mondták a faluban.

S valóban János úr ruhát kapott azon a napon. A ruha nem volt se piros, se zöld, sem aranyos; egérszín szürke posztóból készült, és a nadrág buggyt vetett a térdén, de azért János meglelégedéssel szemlélte.

Az igaz, hogy nem sokáig. Mert az új ruha csak első betűje volt annak a sok mindenféle zavaros írásnak, amely a sorsa könyvéből most zúdul reá. Az iniciálék is mindig szép színesek, de a többi betű már fekete. János fázott. Még csak egy alvás, azután Isten tudja, mi következik? Elviszik őt a városba, messzire, még vasúton is mennek majd. Olyan messze lesz, hogy még karácsonykor se térhet haza.

Lám az öccse, a Péter milyen gondatlan vidámsággal válogatja a tarka babot. Abból nem lesz úr. Annak nem kell tudnia, hogyan nevezik az urak a babot latinul.

János szeretné neki mondani:

– Játsszunk Péterke lovasdít: légy te a pej, én leszek a kocsis.

De érzi, hogy illetlenség volna az efféle játék ezen az utolsó napon, s éppen az új ruhában. Búsán nézeget a lábán szürkellő pötyögős nadrágra. Hova megy az a nadrág? Istenem, hova megy?

* * *

Utoljára hálnak együtt Péterkével. Az ágy puha és meleg. Péterke már lehunyta a szemét, és édesen aluszik. Az egyik öklöcskéjét összeszorítja. Bizonyos, hogy a legszebb tarka babok vannak abban. Nem veszi el azt tőled, Péterke, senki!

János nem tud aludni sokáig. Fél kézzel átöleli a Péterke nyakát; az arca a Péterke hajához simul. Holnap már ő is egymagában fekszik, Péterke is. Vajon mit gondol majd Péterke, ha egyedül, egymagában kell hálnia!?

Még sötét volt, mikor az anyja gyöngéden megrázogatta a vállát:

– Kelj föl, fiam!

Az apja már akkor fönn volt. Az asztalnál ült. Gyertyavilágnál beretválkozott. A szobában csend volt. Künn a sötétben a hajnali harangszó járta a falut. Milyen búsan szól ma a harang! Mintha azt mondaná:

Megy a János...
Megy a János!...

Közben előáll a kocsi is. János kinéz az ablakon, hogy milyen a kocsi, mikor őt szállítják? A kocsi csak az, amelyik máskor, de mégis zord és ünnepies. A lovak türelmetlenül kapálnak. István mindenek komoly nyugalommal szívja a pipáját.

Péterkét is felköltötték.

– Csókoljátok meg egymást – mondotta az anyjuk. – Ki tudja mikor látjátok egymást megint? Meg is halhattok.

A két gyerek átölelte egymást, megcsókolta egymást. A vén kakukkóra szomorúan ketyegett:

...Kitty-ketty. El kell menni. El kell menni!...

– Nesze – szölt Péterke.

És Jánosnak a markába nyomta a tarka babszemeket.

No, isten veled, szép, zsúpos hajlék! Nem szaladgál többé János az udvarodon! Isten veled, méltóságos, vén kútágas! Isten veled, kiskapu, nagykapu! Isten veled, vén lombos eperfa! Isten veletek, ti meleg, kis falusi házak! Visszatér-e János valaha vagy talán sohasem?...

Lassankint elmaradt mögöttük a falu. Kiéreztek az országútra.

A nap is kiemelkedett eközben az aranyos felhőgyéből, és két árnyéklovat adott a két igazi lóhoz. Az árnyéklovak a földön oldalt futottak az igazi lovak mellett. Mintha azok is azon dolgoznának, hogy Jánost mentől távolabb vigyék a falutól.

Mikor a dombra érkeztek, János visszafordította a fejét. Nem látszott már más a faluból, csak a torony.

– Mit nézegetsz hátra! – szölt rá az apja. – Előre nézz! Mindig csak előre nézz! S elölvonta a pipáját.

Jánoska behúzódott a szűrébe. És előrenézett. De összefolyt a szeme előtt az egész világ.

* * *

Különös valami az a város! Házon ház, ablakon, ablak. Urak nyüzsögnek mindenfelé. Minden házban bolt van, és minden boltajtón kép. Az egyik boltajtón egy hosszú orrú fehér elefánt látható, meg egy fekete ember. Szörnyűség, micsoda szemeket vet az a fekete ember Jánosra!

Így nem is tud más nézni, csak Fabay bácsi, az öreg csizmadia, aki ez időtől kezdve havi tíz forintokért második apja lészen Jánosnak.

A városi életnek már a kezdete se volt jó.

– No spektábilisz – mondotta Fabay bácsi a János fejére téve a kezét –, miből terem a méh?

– Petéből – feleli János.

– Petéből? Dehogy petéből, fiam. A holt borjúbán terem az, meg az oroszleányban. Avagy nem tanultad-e a Bírák könyvében, hogy „midőn Sámson meglátná az oroszleánynak holttestét, íme, egy raj méh vala az oroszleánynak a szájában.”

János hírit se hallotta ennek.

Fabay bácsi tovább kérdezett:

– Hát azt tudod-e mitől fél az oroszleány?

– Semmitől se fél.

– Nem-é? De bizony fél az a szekézőrgéstől is, meg a kakaskukorikolástól is, meg a majomtól is, a farkastól is. Hát a medve mitől vadul meg?

– A puskától.

– Nem attól bizony, fiam, hanem ha fényes rézmedencére néz.

Pöhöly apa vakargatja a fejét aggodalommal.

Az öreg csizmadia azonban kegyetlen nyugalommal húz egyet hosszan lelógó vékony bajuszán. Oldalt húzza azt. Olyan, mint a fonál. Meglehet, hogy abból húzza ki a kérdéseket.

– Mit tudsz a Julius császár lováról?

– Azt nem tanultam – feleli János röstelkedve.

– Kár pedig, fiam, mert olyan ló nem volt több a világon: megolvashatod a néhai tisztelendő Miskolczy Ferenc könyvében, hogy „annak a lónak az első lábai oly igen szépek voltak, hogy merőben az ember lábaihoz hasonlóknak ítéltettek”.

– Hát te semmit se tudsz! – fakadt ki Pöhöly apa.

– Nem baj no – csitította az apát a csizmadia. – Ha mindent tudna, nem kelle-ne iskolába adni. Majd ügyelek én rá, hogy mindent tudjon.

János kikísérte délután az apját a vasúthoz. Gonosz találmány az a vasút: el-viszi egyik embert a másiktól, kietlen messzeségre.

János egyedül maradt a nagy, idegen városban. Amint hazafelé botorkált, rendre nézegette az arcokat: nem találna-e ismerőst? Még a doktornak is örült volna, ha látja; de nem látta, pedig az is úr.

Amint a zsebébe mélyeszi a kezét, egyszerre maga elé bámul: kivon a zsebéből öt szem tarka babot. Megbámulja. Aztán visszateszi a zsebébe.

Abban a szobában, ahova szállásolták, még négy másik gyereket is talált. Vidáman csevegtek az asztalnál, a lámpás mellett. Az egyik szivarozott is.

János ráült a maga kis zöld ládjára. Onnan vizsgálta őket. A szivaros gyerek a tudománynak és a hatalomnak félelemre gerjesztő ábrázata volt. Biztos, hogy az őt megüti, amint megpillantja. Íme, már rá is emelte a szemét. Fölkél az asztaltól, és hozzásetál.

– Hát te ki vagy? – kérdezi peckesen.

– Pöhöly János – feleli János aggódó tisztelettel.

S fölkel.

– No ne félj – mondja amaz fensőséges jóakarattal –, nem vagyok én pedellus. Gyere a többi kutyáho’.

János odabátorodik az asztalhoz.

Csodálatos újságokat beszélnek ott. Hogy ti. melyik tanár milyen? A *Vaksi*-nak nem kell kapálni. Az ember ráírja a leckét a mandzsettájára, és onnan leszítálja. A *Fagyos*, az szigorú; de az a jó, hogy nem kíván semmit szóról szóra. A *Kukac* a legkomiszabb; az megvágatja azt, aki nem büflázta be a leckét; az a szerencse, hogy olykor végigmagyarázza az órát. Legderekből ember a kis *Nyafi*, az többnyire későn érkezik, s nem buktat meg senkit.

A szivaros gyerek a nagyérdékű tájékoztatások után tótágast állt az asztalon, és felszólította az összes jelenlevőket, hogy csinálják utána, ha tudják.

Későn este feküdtek le. A szivaros a gyertya eloltása után arról beszélt, hogy fűrödni viszi őket: ő tudja, hol szoktak a diákok, meg hogy csúzlit csinál gumiból, és majd meglátják, hogy eltalálja a verebet. Közbevetőleg megjegyezte, hogy Fabay bácsi fontoskodó számár, amin János ugyancsak elcsodálkozott.

Egy rövidke, régi ágyban feküdt. Fáradt volt. Darabig odafülett még a beszédre, azután a látottak s hallottak örvénye felsodródott a fejében, s ő megszédülten, megkábultan átengedte magát az álomnak.

A szivaros gyerek is ásítózva beszélt már, s lassankint elhallgatott. A kis szobában nem hallatszott más, csak az öt gyermeknek egyenletes, halk lélegzése.

Úgy éjfél táján János megmozdult.

– Pétörke! Pétörke! – rebegte álmosan.

És jobbra-balra tapogatott.

A szobában sötétség volt. Nem lehetett látni se jobbra, se balra semmit.

– Pétörke!

– Mi az? Mi bajod? – kérdezte egy gyerekhang a sötétben.

János nem felelt. Visszahanyatlott a vánkosára, s tovább aludt.

5

Az iskolában csend volt. A gyerekek meredten ültek. Mintha nem is lélegzenének.

Bodrogi professzornak ugyanis az a furfangos szokása volt, hogy előbb a kérdést vetette fel, és csak annak utána mondta meg, hogy kitől kíván rá feleletet? De eközben egy-két percet várt, s ezalatt a tekintete úgy kóválygott a diáksereg fölött, mint a vércse, mikor lecsapni készül.

– Hol keresztelték meg Vajkot?

A múlt órán magyarázta ezt, s még abban az órában el is feledte minden diák. A nevek és dátumok sehogy se ragadnak meg a diáki elmékben. De arra valók az elődök jegyzetei, hogy azokat átolvassák a süldők, s ragasszanak belőle, amit csak lehet. János is olvasott, ragasztott otthon, de most, hogy a kérdés elhangzott, megzúdult a feje, nem emlékezett semmire. A szíve szinte hangosan dobogott. Az iskolát süllyedni érezte maga körül. Nem látott egyebet, csak a Bodrogi professzor két zöld szemét. Azt is úgy látta, mint a háromkirályozó gyerekek csillagát, amely néha egyölnyire is előrejön, meg visszahúzódik, de mindenképpen félelmetes.

Ne mondja azt senki, hogy az idő folytonosan halad. Az idő néha megáll. Úgy megáll, mint a csökönyös ló.

– Pöhöly János! – szólal meg végre a tanár.

Általános lélekzetvétel. János fölkel. Érzi, hogy nincs feje. Hová lett a feje? Megsemmisült.

Csak nézett bambán. Most szólították fel először. A pillanat súlyos és ünnepi. És íme, ő gyámoltalan és néma. Istenem, istenem! bárcsak soha meg ne keresztelték volna azt a Vajkot!

S e szívet nyomó pillanatban egy alattomos halk sűgás érkezik hozzá, egy Isten küldötte segítség:

– Véltetőleg Esztergomban – sűgja Lázár Náci.

Lázár Náci csupa ész, kis, barna gyerek. Mindent tud. Tavaly is az elsőbe járt. János életre kap. Bátran, és kinyűjtött nyakkal vágja ki:

– Véltetőleg Esztergomban.

Áll újra a világ. A nap sűt. Az élet kedves. Áldott a jó pajtás!

– Helyes – mondja a professzor.

És új kérdést vet föl.

De János túl van már a veszedelmen. Örómmel pislog maga elé. A professzor azt mondta: *helyes*. Milyen szépen mondta! Ha ezt az apja hallotta volna! Meg Péterke, meg Juliska, meg az egész falu!

* * *

A kisbíró szokatlanul komoly és méltóságos ábrázattal lépked a házak mellett. A furkósbottal alig legyint hátra a kutyáknak.

Belép a Pöhöly Máté portájára. A pitar előtt van egy pad. Arra leteszi a botját.

– No mi az? – mondja Pöhöly Máté, előkerűlve a hátsó udvarból, ahol vermet ás a bérese.

– Levél – feleli a kisbíró –, lapos levél.

Az oldalán függő tarisznya egy rántással előrekerűl. Abba beléereszti a kezét. Jobbra-balra nyűlkál benne. Az ereszetre néz.

– Elveszett volna? – kérdi hangosan önmagától.

És meg is felel rá:

– Nem, nem veszett el: ihol vagyon.

S visszatolja oldalra a tarisznyát, és a belső zsebébe nyűl: átnyűjtja a levelezőlapot.

Pöhöly Máté megnézi a levelezőlapot elől is, hátul is.

– A János írta – mondja büszkén.

A kisbíró ráint a fejével, és a botjára támaszkodik: várja, hogy a levelet elolvassák.

Pöhöly Máté hangosan, minden szóban megvergődve, olvassa:

Kedves apám úr... (hallod, anyjuk?) ...am, tisztelem kendet is, édesanyámat is (Jaj a lelkiem! – mondja Pöhölyné a köténye sarkát a szeméhez emelve), meg Péterkét, meg a tanító urat, már megszöktem... (Micsoda? Nem:) megszoktam, és kérdezték is, hogy hol keresztelték Lajost... (Nem:) Vajkot (Ki az a Vajk, kisbíró? – Valami nagy úr lehet.) ...mondtam, hogy véltetőleg Esztergomban, és dicsért a tanár úr, és jó egészséget kívánok, Pöhöly János I. gumi (nem gumi, megáll) gymn. tan.

Mi a csuda lehet az a *I. gymn. tan.*?

A kisbíró a vállát vonogatja.

– Talán szomjas a lelkem – vélekedik Pöhölyné –, jaj, bár adhatnék neki egy pohár mustot.

Ezalatt híre futott a házak között, hogy a faluba levél érkezett. Kihez érkezett a levél? Mit írnak a levélben?

A csizmadia abbahagyta a Gál Antalt érdeklő talpalást, és kiállott a kapuba. Akkor már többen is álltak ottan.

– Pap lesz – mondotta az öreg Keresztes prófétáló hangon.

Aztán valamennyien a plébánia felé fordultak, mert Pöhöly Máté az ünnepi ruhájában egyenesen arra tartott.

* * *

Pöhöly Máté a kocsmában ül. Nem szokott ott ülni. Pataky András úgy is néz rá, mintha sohase látta volna. Mert Pataky András mindig ott ül. Csak estefelé megy haza. Harsogón danolja olyankor a Garibaldi-nótát:

*Galabárdi, Galabárdi,
Állítja a verbungot...*

Az árkokat az ő bosszúságára találták föl. Lehetetlen azok miatt végigfújni a nótát.

Mikor Pöhöly Máté belépett a kocsmába, Pataky András még hallgatva üldögélt a bora mellett, a hosszú X-lábú fenyőasztalnál. Fél könyökre eresztett fejével pipázott. S nézte a felhőket az ablakon át, nézte az italosoknak iránytalan merő nézésével. Egy dongó besétált a keze szárán – noha a dongó nem szokott emberre szállani –, az inge ujján meg kísétált. Nem ügyelt rá.

– Egy verdung bort – mondotta Pöhöly Máté.

– És nyomatékosan tette hozzá:

– Vöröset.

Mert a vörös bor két krajcárral árosabb.

A cseléd kiment a pincébe. Máté elővette a makrárt. Megtömte. Meggyújtotta. Rákönyökölt az asztalra s víg szemmel pipázott.

Sem az egyik ember nem szólt, sem a másik. Minek is az a sok hiábavaló beszéd!

Pedig már Pataky is hallotta az újságot. Csak hümmögött rá. Lehet, hogy a fia jutott az eszébe. Egy fia volt. Mindenki tudja, hogy ezelőtt két évvel leszúrták a búcsún. Májig is ül érte Szűcs Gergő.

Pöhöly Máté vidáman kortyant a hosszúnyakú üvegből, s tovább pipázik.

Előre látható, hogy amikor a pipa kialszik, Pöhöly Máté kopogtat az üveg talpával az asztalon, és fizet, és elmegy haza.

Mert hiszen nem is egyébért történt a kocsmának a látogatása, hanem hogy ünnepibe volt öltözve, s a pap is jót olvasott ki a levélből. Az ilyesmire áldomásnak kell következnie. Egy verdung vörös bor, azután ballagunk ismét haza, folytatjuk a napnak a munkáját.

De nem így történt az.

Amint a két ember ott egymással szemben ülve pipázik, Pataky egyszer csak ráfordítja a szemét Pöhöly Mátéra. Recsegő hangján rászól:

– No, azér nem lössz püspök.

És megvetően legyint.

Pöhöly Máté arca elborul. Nagyot pillant. A pipájából dől a füst. Kortyint egyet az üvegéből. De azért csak borús marad az arca. Egyszer csak rácsap az asztalra. Félig fölemelkedik. Rákiált Patakya:

– Püspök lössz!

Kevélyen és haragosan ereszkedik vissza a lócára. Csaknem hátat fordít Patakynak. Az orcája vörös. Kezének egy rövid mozdulatával a szolgáló felé löki az üres üveget.

– Még!

Pataky faképpel bámul Pöhölyre. Kimeredt szürke szemei mintha üvegből volnának. Előrehajol, és érdes hangon ismétli:

– Nem lössz püspök!

S fölkel. Az asztalra tenyerel:

– Nem lössz püspök!

Pöhöly Máté is fölkel. A feje előrenyúlik. Az arca vadharagos.

– Püspök lössz! – ordítja a Pataky szeme közé.

A következő percben az asztal is felborul, Pataky is felborul.

Mikorra Pataky eszméletre tér, azt látja, hogy az utcán hever. Négykézlábra igazodik, azután két lábra, és elindul a maga útján, kezének ide-oda emelgetésével kíséri a Garibaldi-nótát.

Pöhöly Máté egyedül marad a kocsmában. Visszaigazítja az asztalt, padot is. És leül. Ül kevélyen, diadalmasan, világmegvető nézéssel. Az arca piros. Olykor egyet húz az eléje tett üvegből.

Egyszer csak lekapja a süvegét. A sarokba csapja. És nagyot rikkant:

– Cigányt!

6

János hét évig nem volt otthon.

Az apja azt akarta, hogy beleszokjon, belenevelődjön az úri ruhába. Meg is változott a fiú. Az arca gyöngye, városi színű; a haja rövidebbre nyírott; a keze vékony és fehér. Illik neki a kék posztós kispapi reverenda, akárcsak az oltárképből lépett volna ki. Mikor először ment végig a falun, a kigyerekek hozzászaladtak, s kezet csókoltak neki. Az asszonyok pedig megsimították a reverendáját:

– De finom! De puha!

Péter mezítláb és gatyában lépdegélt a bátyja mellett. Tizenhat éves kamasz volt már akkor. Vállas és erős, mint az apja, s olyan magas, mint János. Napon barnult arcáról büszkeség sugárzott, hogy kispap a bátyja. Az úton leszakított az akácfáról két virágfürtöt. Az egyiket a maga kalapja mellé tűzte. A másikat a bátyjának szerette volna adni, de az nem pillantott a virágra. Hát Péternek mást kellett kitalálnia, hogy kedveskedhessen.

– Tudok egy szarkafészket – mondotta fontoskodva. – Már tollasok.

– Ne bántsuk szegényeket – felelte János – inkább a mester úrhoz menjünk.

A mester úr bizony megöregedett a hét esztendő alatt. A felesége halála meg egy nehéz tüdőgyulladás harminc esztendőt vénített rajta. Bizony már nem húzza ki a nyakát a gallérjából, mikor temet. Csak úgy nyugodtan eregeti az éneket, mint mikor az orgona mellett ül. Ezelőtt hét évvel nem volt egy szál ősz haja sem, ma meg barna nincsen. Fehér a bajusza is.

– Juliska, Juliska! – kiáltotta az öregség reszkető hangján. – Gyere csak, ki van itt?

A szobából egy tizenhat éves, rózsaszín ruhás leányka futott elő. Benzines-üveg a kezében. Bizonyosan az apja kabátját tisztogatta vele. Egy pillanatig tétovázva állott meg az ajtóban. A szeme elnyílott. Aztán elmosolyodva nyújtotta a kezét:

– Én megismerem – szólott –, de... *ön*... ön megismer-e?

Olyan mellet szorítón furcsa volt, hogy magázták egymást. Gyerekkorukban tegeződtek.

Péter pirultan állott a tornácon. Nem mert volna bemenni a szobába, ha a mester be nem húzza.

– Gyere – mondotta az öreg –, ha már itt van a bátyád.

A mester erővel a díványra ültette Jánost. Péter az ajtó mellett a székre ült. Csak a lábujjai érték a tarka posztószél szőnyeget. És csodálkozva nézett a bátyjára: micsoda úr az, hogy a díványra ültetik!

– Bizony, kisasszony – mondotta János –, ha másutt találkozunk, meg nem ismertem volna.

– Én pedig – felelte Juliska meleg szembenézéssel –, megismertem volna... *önt* ezer ember között is.

Pillanatnyi csönd támadt, amibe behallatszott az utcáról a Garibaldi-nóta.

Ezen mindnyájan elmosolyodtak.

– Még mindig korhely az öreg? – kérdezte János.

S az ablakhoz lépett.

S valamennyien az ablakhoz mentek, hogy lássák, amit a János tisztelendő lát. Csak Péter maradt a szoba közepén. Lábujjhegyre állva nézett az utcára a három úri személy háta mögött.

Patakgy András csak úgy tántorgott hazafelé, mint azelőtt. A haját, szakállát nem nyíratta azóta. Kalapot nem viselt. Olyan volt a feje, mint valami fehér orosz-láné. A keze emelgetésével kísérte a nótát, s nagyokat lódult közben. A kutyája híven ballagott utána. A tántorgásban is hol jobbra, hol balra kísérte a gazdáját, mintha ő is részeg volna.

Egyszer azonban valami csontot vagy kenyérhéjat talál a Maros az úton. Eléje kanyarodik a gazdájának, s a lába közé keveredik. Patakgy András uram végigvágódik a porban, s a Garibaldi-nóta abbamarad.

A Maros egy-két harapásra belül helyezi a kenyérhéjat. S megtér ismét a gazdájához. Tudja, hogy ott szokott maradni, ahol elbukott, hát szépen odafekszik melléje, a fejéhez.

Pataky András azonban korállotta az elbukást. Négykézlábra igazodott, aztán két lábra. Az arca eltorzult. Ahogy a szeme kimeredt, olyan volt, mint a vadketrec oroszlánja, mikor a gazdája ostorral lép be hozzá. Fölemelte a botját, s végigvágott a kutyáján.

A Maros kutya kínos sikítással szaladt odább.

– Szegény állat! – sajnálkozott Juliska.

A mester is a fejét rázta:

– Különb gazdád is lehetne.

– De ha egymáshoz tartoznak – vélekedett János.

Ezalatt a Maros alázatosan sompolygott vissza a gazdája lábához, s a fejét nyöszörögve kérlelőn forgatta Pataky előtt.

Aztán hogy Pataky továbbvonult a kutyájával, Juliska megmutatta Jánosnak a kertet. Az egressor végén egy bokor lilium állott. Juliska leszakított egyet.

– Nézze – szólt –, milyen fehér.

És ahogy a kezében tartotta a liliumot, olyan volt, mint az egyik szentkép a János breviáriumban, ahogy a názáreti Máriát ábrázolta meg azon a képfestő, a názáreti Máriát leánykorában.

* * *

Pöhöly Máté még a fia hazajövele előtt egy új szobát rakatott a házához. Berendezte azt a boltossal városiasan. Volt benne divány, íróasztal, az ablakon csipkekárpit és két ágy. Ha a fiát valamelyik barátja meglátogatja, annak is legyen. Hanem János nem akart maga lakni a szobában: háljon ott Péter is.

Az öccsét csakúgy szerette, mint kicsikorában. De már nem járhattak mindig együtt. Péter a gazdaságban foglalatzkodott: aratott az apjával meg a részes aratókkal. János is vélekedett, hogy megpróbálja, de csak ellegyintették a szavát:

– Nem úrnak való az.

János hát otthon lézengett. Mindennap eljárt a misére, és minisztrált a papnak. Délutánonkint meg eljárt mesterékhöz. Igen szerette a régi tanítóját!

Péter persze csak szombatonkint járt haza az aratás idejében. Akkor megfürdött, és ott hált a bátyja szobájában.

Egy éjjel arra érez fel, hogy a holdvilág a szemébe süt. Fölnyitja a szemét. Látja, hogy a holdvilág besugárzik az ablakon az íróasztalra is, és hogy a bátyja ott ül. A homlokát a tenyerébe fogja, és ír valamit. Az írás csak egy-két minutáig tartott. János ráhajtotta a fejét a két karjára, és mozdulatlanul feküdt ott az íróasztalra ráborulva. A fejére rásütött a holdvilág.

– Alszik-e vagy sír? – tűnődött Péter.

Fölkelt. Odalopódzott az asztalhoz. A bátyja vállán át elolvasta az írást:

Holdvilágos csöndes éjjel

Kerül engem az álom.

Mindig te vagy az eszemben.

Szép Juliskám, virágom.

*Ablakomon szelíd fénnyel
Ezer csillag beragyog.
A te szelíd kék szemedre,
Kék szemedre gondolok.*

Péter kerekre nyílt szemmel nézte az írást s a bátyját.

Az egyszer csak fölemeli a fejét, és Péterre bámul:

– Hát te mért vagy fenn?

S a tenyerét az írásra ejti. Összemarkolja a papirost.

– Azt gondoltam, hogy elaludtál – hebegett Péter. – Fel akartalak költeni.

– Fekszem már – felelte János.

És összetépte a papirost. Beledobta a kályhába.

* * *

Augusztus is vége felé járt. A gabonát már betakarították. Az utolsó nyári vásárnapon együtt ültek a ház előtt.

Egyszer, ahogy elhallgatnak a beszédben, János megéri a tenyerével az apja karját:

– Valamit szeretnék mondani, édesapám. De odabent.

A fiú hangja fojtott volt. Érzett rajta, hogy valami szokatlan a közlenivalója. Máté bebállagott vele. Leült a díványra. Az állát a botjára támasztotta, és nyugtalanul nézett a fiának az arcára.

A fiú megállott előtte komoran. A karját összefonta.

– Nem akarok pap lenni – mondotta röviden.

Máté csak bámult rá.

A fiú hevesen, föl és alá járva, folytatta:

– Nem születtem papnak! Unom már a tanulást. Minek költene rám többet? Péternek is kell valami. Tanító leszek.

– Mit mondana a falu! – fakadt ki elképedve Pöhöly Máté.

– Bánom is én a falut – felelte hevesen János. – Nem a falunak élek én, hanem magamnak. Engedelmes fia voltam, apám, mindig. Most már eléggé érett vagyok arra, hogy a magam akaratán járjak. Tanító leszek. Punktum.

Máté gazda meghördült.

– De én meg azt akarom, hogy pap légy!

És ahogy fölemelte a fejét, abban a pillanatban hasonlított Pataky Andráshoz, amikor az a kutyájára ütött.

És fölkel.

– Én akarom!

És amikor azt mondta én, a mellére csapott.

A fiú dacosan nézett szembe az apjával. Látszott a szemén, hogy el van szánva minden ellenállásra.

Máté gazda látta ezt a nézést. Megkapta a reverendát a fiú nyakán, s megrázta a fiút. Megrázta, és a szeme közé dörgött:

– Én az apád vagyok!

Azzal ellökte magától, hogy a fiú a falnak zuhant. Kitaszította az ajtót, és element, mint a mennydörgő zivatar.

János kábultan nézett maga elé. A nyílt ajtón behallatszott hozzá, amint az apja azt mondta az István szolgának, hogy azonnal fogjon kocsiba.

7

Az egész úton hallgattak. Az apa komor volt. A fiú sápadt. A kocsi egyhangú zörgedezéssel haladt az országút fái között. Az István legény néha lebbentett egyet a lovak fölött.

Az országúton két parasztember ballagott szembe velük.

Mind a kettő megállott. Utánanéztek a kocsinak.

– Kispap – mondta az egyik.

– Beteg – vélekedett a másik.

A kocsi pedig ment-ment az országúton tovább. Vitte a kék reverendás kispapot. Belevitte a vörös alkonyatba, bele a fekete estébe.

Végre megállottak a Cincogó előtt. Régi csárda az. Szoba is van benne. A szoba ma Jánosé lesz, mert Jánosból még püspök is lehet. Az apja pedig kint fog hálni a kocsin, mert őbelőle nem lesz püspök soha.

– Vacsorát! – rendelkezett röviden Pöhöly Máté.

A kocsmáros – egy bal szemmel pislogó göndör keleti – ismeri már őket. Tudja, hogy csak egy vacsora kell. Pöhöly Máténak a tarisznyájában van a vacsorája.

Míg a kocsmáros künn jár, Pöhöly Máté belenyúl az ingébe, a nyaka alá, s kihúzza onnan egy zacskót. A zacskóban bugyelláris van, a bugyellárisban pedig bankó. Pöhöly Máté előválaszt egy százast, és odatolja fiának. Fizessen az. Lásd, hogy úr.

János tisztelendő egykedvűen nyúl a százasért. Begyűri a belső zsebébe. A vacsora végén cigarettát vesz elő. Rágyújt. A gerendára méléz. Füstölget.

Pöhöly Máté odakocintja akkor a poharát a János poharához, s megszólal gyöngéden és melegen:

– Igyál, fiam.

Ez volt az első szava fiához, mióta megrázta.

János nem engedett föl. Hideg, fáradt arccal ivott. Aztán féloldalt könyökölve nézte tovább merően, gondolkodva a mestergerendát.

Pöhöly Máté is pipára gyújtott, és szintén felkönyökölve eregette a füstöt. A szeme szögletéből olykor a fiára pillantott.

Így üldögéltek ott.

A kocsmáros a sötét sarkához támaszkodva szívta a hosszú szárú selmecit, s hogy a vendégei hallgattak, beszédet kezdett velük:

– Volt-e jó termés, Máté gazda?

És pislogott a bal szemével.

Pöhöly Máté csak hosszú hallgatás után felelt reá:

– Volt.

A kocsmáros megértette, hogy a vendégei otthon hagyták a jókedvüket. Ásított, hogy csaknem széjjelment tőle a feje. Azután befordult a söntésbe, és a fagygyúgyertyához hajolt: olvasta a pénzét.

– Lefekszem – szólalt meg végre János.

S fölkel.

Ez volt az első szava, mióta az apja megrázta.

Lehajolt az apjához, és megcsókolta annak az arcát.

S kiment.

Pöhöly Máté összevont szemöldökkel nézett az előtte álló gyertya lángjába. Az ő családjában nem szoktak mindennap csókolódnizni.

Ott tűnődött, gondolkodott. Ivott olykor egy kortyot, s megint csak gondolkodott. Ki tudja, meddig gondolkodott volna ott, ha egyszer csak be nem lép az István. (Egy vasszög bajszerű, nagy fejű vénlegény. Gyerekkorától szolgálja Pöhöly Mátét.)

– Betöttem – mondja a hüvelykujjával oldalt intve.

Pöhöly Máté megfordul.

– Mi az?

– Betöttem – ismétli István –, különben még ellopja valaki.

– Miről beszélsz?

– Miről beszélök? Hát miről beszélnék: a reberendárul.

– Micsoda reverendárul?

– Micsoda reberendárul? Hát micsoda reberendárul? A tisztelendő úr reberendájáról.

Aztán, hogy Pöhöly Máté leesett állal bámult rá, hát ő is rábámult Pöhöly Mátéra.

– Mi? – kiáltotta Pöhöly Máté.

István vállat vont, s mentegetődző hangon felelt:

– Nem tudom, mi jutott az eszébe: azt mondta, hogy lovagol egyet. Mondtam, hogy fáradt a ló...

Pöhöly Máté meghördült:

– Elmönt?

– Ei.

Pöhöly Máté az ég felé emelte borzas ősz fejét, mintha kiáltani akart volna.

De nem kiáltott, csak hörgött, mint az állat.

8

...Éjfél után egy óra lehetett, mikor János visszaérkezett a faluba.

A falu csendes volt és holdas. A torony árnyéka hosszú, fekete szőnyegként nyúlt keresztül a homokos úton. A ló átugrotta. Azt gondolta, hogy árok.

János a templom árnyékába vezette a lovát. Megkötötte a néhai Kömley báró keresztjéhez. Hadd legeljen.

Az éjszaka világos volt. Csak egy vékony felhőfátyol terült el hosszan az ég alján, mintha a holdnak elhagyott fátyola volna. Az augusztusi csillagok szelíden pislogtak.

János várakozott. A hold megtalálta a fátyolát, és beleburkolódzott. Akkor árnyék borult az útra is, amely a templomtól a kántorházhoz viszen.

János odaballagott.

Fölmászott a kerítésre.

Hallgatódzott.

Semmi nesz. Csak az öreg Keresztes kakasa kukorít egyet álmosan, valamilyik távol sötétlő eperfán.

Aztán újra csendes az éjszaka.

János átsiet a kerten, és a szélső ablak alatt a padra áll. Halkan kopog az üvegen.

Egy perc múlva megjelenik ott a Juliska bontott hajú, szőke feje. Az ablak kinyílik.

János megfogja az ablaknyitó kezet, és nem bocsátja el a tenyere alól.

– Juliska – mondja halkan, és szívdobogás minden szava –, letettem a reverendát. Elváltam az apámtól.

– Haraggal?

– Nem: szeretettel. És most búcsúzunk, kis virágom. Oh, ha együtt mehetnénk, mint két szálló galamb...

– Ha együtt itt maradhatnánk.

– Érted megyek el, érted jövök vissza. Talán egy év múlva.

– Egy év!...

– Egy örökkévalóság! De azalatt megbirkózok a pedagógiával. Apám is hozzászokik ahhoz a gondolathoz, hogy tanító legyek. Jobb szerettem volna itthon tanulgatni, de hát apám... ő is akaratos, én meg a fia vagyok...

– De hát hogy élsz meg? Miből élsz meg? Várj, nekem van egynehány forintom...

– Nem, nem fogadom el. Van pénzem elég, sok is. Fél évig is elég. Semmit se kívánok, csak azt az egyet, hogy hű maradj hozzám.

– Micsoda beszéd ez, János?

– ...hogya ha netalántán megkér valaki...

– János... János...

A fiú ráhajtotta az arcát a Juliska kezére.

– Te kedves! Te angyal!

Juliska gyöngéden megsimogatta a fiatalember fejét.

– Te kedves, te hős...

– Nem feledsz el?

– Mindig rád gondolok.

Átölelte a János nyakát, és megcsókolták egymást, miközben könny áztatta az arcukat.

– Áldjon meg az Isten!

– Áldjon meg az Isten!

Mikor a hajnal lila színű szürkésege földerengett az égen, János már messze járt a falujától. Valami nagy mezőn ballagdált a lova. Gilicebokrok piroslottak itt-ott. Gyöngye szél rázogatta a gyalogbodzát. Aztán a szél megerősödött. János

arra ocsúdott föl a gondolataiból, mikor a lova egy előtte elguruló ördögszekértől visszatorpant.

János megállította a lovat, és a nyakára veregetett.

A ló megcsillapodott. János utánamélázott az ördögszekérnek, amit láthatatlan kezekkel mozgatott, hempergetett ide-oda a szél; s az meg gurult, gurult, futott által a mezőn, a hepehupás gyepeken, míg nem a földnek szürke sötét párázatában elveszett.

9

János eladta a lovát az egyik vasúti állomáson. Nem könnyen adta el, de olcsón. Írás nélkül járó lónak ne kérd az árát.

Délre járt az idő, mikor János a fővárosba érkezett, és megindult befelé. Menynyi ház! És mennyi ember! S minden ház bolt, és minden ember idegen. Ő mindenkit megnéz: őt nem nézi meg senki. Ebben az órában nem gondolt haza, és nem gondolkodott semmiről. A sok nyüzsgő ember, a sok lóvonatú kocsi, bérkocsi elkábította.

Egy kék ruhás munkást megszólított, hogy merre talál valami fogadót? A munkás ránézett, vállat vont:

– Mindenütt.

S továbbment.

– Ejnye de barátságatlan ember! – gondolja János.

Egy ott álldogáló hordár készségesen ajánlkozik, hogy elvezeti a Hattyúba.

– Ez már derék ember – gondolja János.

Mikor a fogadó kapujához érnek, János megköszöni a szívességét, és be akar menni, azonban a hordár utána szól:

– Kérem, kérem...

És a tenyerét tartja.

– Ejnye, de szemtelen! – gondolja János.

* * *

Egy hónap nem telt belé, János már megszokta a fővárosnak örökös morajlását és embersokaságát.

Csak a kövek között nem szeretett lenni. Valahányszor a nap sütött, lesietett az utcára, és őgylgett.

Kedve telt abban, hogy a kirakatokat meg az arcokat nézte. Az arcok is kirakatok.

A Hatvani utcán egy karcsú, kis barna kirakat jött vele szembe.

Tegethof-szatinba volt öltözve, s katonás járással sétált. Tetszett Jánosnak.

Egyszer csak a leány megfordul, és visszatér. János akkor jobban megnézi. Fekete szem, bársonyos fehér arc. Mintha remekbe alkotta volna a Teremtő!

A leány is rápillantott Jánosra. A tekintete hideg volt. János mégis fölmelegedett tőle.

– Ejnye de furcsa! – gondolta.

Megfordult, és utánanézett. Egész délután az a leány forgott az elméjében.

Másnap ismét a Hatvani utcára ment sétálni. Összerezcent, mikor a leányt meglátta. Újra megbámulta. S hogy a leány elhaladt mellette, követte őt.

Mért követte? Nem volt semmi célja. Láthatatlan kötelek vonták utána. Gyönyörködött a járásában, a hátraomló fekete hajában, a szoknyája hullámszásában, formás kis gömbölyű bokáiban.

János akkor tizennyolc éves volt. Ebben a korban gyakran vonják az embert a láthatatlan kötelek!

A leány befordult az Újvilág utcába, és az Arany Sas kapuja alatt tűnt el.

János oda is bement. Belépett az ebédlőbe. Ott nem volt senki. A kiskellner egy ásitást veregetett el a száján, aztán Jánoshoz lépdelt: – Mit parancsol?

– Sört, egy pohárral.

Valami szokatlan bágyadtság lepte meg. Minek jött ő ide? Bolondság, amit cselekszik. Hát megfélemedezett-e az ő szelíd, kék szemű Juliskájáról?

Talán Juliska is épp e pillanatban gondol reá. A kis diófa asztal mellett varr, és az öltések között azt mondja magában: Hol vagy én kedvesem? Gondolsz-e reám, én szerelmesem?

János elérékenyedett, és elmenni készült. Akkor egy sárga kabátos gömbölyű képű barna fiatalember lépett be az ajtón, és nagy szervusszal a János vállára csapott.

János egy kispap társát látta maga előtt: Lázár Nácit.

– Szervusz! – kiáltott örömmel. – Te vagy?

– Persze hogy én vagyok. Megismertelek az ablakon át.

– Hogy kerülsz ide? – kérdezték egyszerre mind a ketten.

– Én itt lakom már egy hét óta – felelte Lázár.

– Én meg egy hónap óta.

– No ez pompás! Nekünk sok mondanivalónk lesz egymásnak! Bort, fiú! Villányit!

És leült János mellé.

Péter-Pálkor kék reverendában váltak el egymástól. Egyikük se gondolta, hogy világi öltözetben találkoznak, s éppen Budapesten.

– Hogy kerülsz ide? – kérdezte Lázár.

– Megszöktem – feleli a söréből kortyintva János. – Tudod, hogy az apám láncon tartott. Hát te?

– Én is úgy szöktem meg.

– Szervusz!

Mosolyogtak. Koccintottak. János fölvette a Lázár szivarját, és annak tüzenél ő is rágyújtott.

– Mi leszel? – kérdezte jókedvűen.

– Jogász. Hát te?

– Én tanító leszek.

– Tanító?

– Az. Tudom, hogy nem sokat ér, de nekem éppen jó. Egy év múlva álláson vagyok. De hát ni: te miért ugrottál ki a reverendából?

– Meggondoltam, barátom. Minek komédiázzak? Én nem tudom gyémántgyűrűvel gesztikulálva hirdetni az evangéliumi szegénységet. Ha pap lennék, a koldusokat kellene az ágyamba fektetnem, és a vándorló legényekkel kellene ebédelnem. A lelkiismeretem kényszerítene rá, hogy én legyek a községemben a legszegényebb, amilyen Jézus volt. A Mester nem gyűjtött tajtékpipákat és tallérokot, s nem beszélt latinul: nem méltóságoltatta magát; nem viselt aranyláncot; nem hagyta temetetlenül a halottat, míg a stólát le nem fizetik érte; satöbbi, satöbbi. Mutass nekem egyetlen papot, akit Krisztus megölelne!

A szivarját a sarokba csapta, és haragosan összefonta a karját.

– Nono – felelte mosolyogva János –, Jézus isten volt. A papok nem istenek.

– De ha arra vállalkoznak...

János vállat vont.

– Nem fogad evangéliumi szegénységet, csak a barát. Az is megbánja. Szegénynek nehéz lenni, ha nem muszáj.

– Hát te menteted a papokat? Nem értelek. Hát akkor minek léptél ki?

– Minek? Hm. Hát te?

– Én? Hát... izé...

– Lány miatt.

Lázár elmosolyodott, vállat rántott.

– Hát persze. De valld meg, hogy te is.

– Hát én is.

– No és, hol a tied?

– Hol volna? Otthon az apjánál. És a tied?

– Az enyém itt van.

János elbámult.

Lázár másik szivarra gyűjtött.

– Az nem közönséges leány. Csupa ész, csupa élet! Egy kasznárnak a leánya. Gyermekkorom óta ismerem.

– Éppúgy, mint én.

– Amint én nőttem, úgy nőtt bennem a vonzalom is a leány iránt. Mindig ő forgott az eszemben. Láttam, hogy papnak csak az való, akinek Katicája nincsen.

– Épp ez az én történetem is. Csakhogy az én Katicámat Juliskának hívják.

– A nyáron aztán azt mondtam neki: Kedves kis bogaram, a haldoklás nem lehet oly nehéz, mint az a gondolat, hogy én pap leszek, maga pedig máshoz megy feleségül. Sírt. Én is sírtam.

– Ugyanígy volt. No aztán, mi történt?

– Az, hogy azt mondtam neki: jöjjön velem. Ha apámtól pénzt kapok, gondoltam, akkor elvégzem a jogot, ha pedig nem, akkor valami állást keresek.

– És elhoztad magaddal?

– Elhoztam. Kapok az apámtól havonként hatvan forintot.

– És a leány szülői?

– Nem tudják, hogy én szöktettem el. Katica írt nekik, hogy ne aggódjanak, egészséges.

János életében először érezte, mi az irigység.

- Eszerint ő feleséged?
- A természet törvényei szerint.
- Ez elég?

– Nekünk elég. Vagy azt hiszed jobban szeretjük egymást, ha valami káplán elmondja fölöttünk a János evangéliumának első fejezetét. De gyere velem. Nézd meg, hogy érdemes volt-e érte elugrani?

Karon ragadta Jánost, és fölvezette a lépcsőkön.

A szobában egy fiatal leány ült az asztalnál. Levelet írt, és cigarettázott.

Mikor fölpillantott, János megismerte benne a Hatvani utcai feketeszeműt.

– Katica – mondotta Lázár –, bemutatom magának Pöhöly János barátomat. Ez is kivetkezett, mint mink. És idejött, mint mink. Csakhogy ez egyedül jött, a jámbor.

– Miért egyedül? – kérdezte a leány a kezét nyújtva. – Akik szeretik egymást, azoknak együtt kell élniük.

János nyomást érzett a mellén. Nem bírt szóhoz jutni.

– A természet – folytatta a leány – a nőt meg a férfit egymásnak teremtette. Ez nyilvánvaló igazság. Minden, ami elválasztja a két szerető szívet, hazugság. A társadalmi szabályok hazugságok. Csak a szeretet, az igazság!

Odatette a cigarettásdobozt János elé, azután Lázárt kínálta meg.

– Ha én rendezhetném a világot – mondotta büszkén fölvetve a fejét –, akkor minden nő együtt élne azzal, akit szeret. Ön is. Mit ön... tegezzük egymást... te is boldog volnál. Szép?

– Gondolhatod – rebegte János káprázó szemmel.

– Szébb, mint én? Megmondhatod bátran.

– Az szőke...

– Akkor szébb lehet. Kár hogy nem hoztad el. Tik is jó barátok vagytok, mink is azok lennénk. De kár, de kár!... Gyere el estére, meghívunk ezennel vacsorára.

– No ugye furcsa kis ördög ez? – kérdezte Lázár, mikor lekísérte Jánost a lépcsőn.

Azután húsz forintot kért kölcsönbe Jánostól.

János adott szívesen.

* * *

Mindenszentek dele. János búsan ül a szobácskájában. A Bárány Ignác *Tanítók könyve* van előtte. De hiába nézi: nem mozdítja az őt egy mozdulattal se a tanítóságra. Már második napja nincs egy krajcárja se. Milyen bolond volt, hogy olyan jó szívvel adogatott Lázárnak! Most aztán nevet cserélhetnek!

Már három hete nem járt nálok. Pedig mindig felvidult a társaságukban. Csak ne kísértet volna le mindig Lázár a lépcsőn! Szinte megszokottá vált már:

– Pajtás, adj egy forintocskát: ezekben a napokban kapok a nénémtől...

Most már neki kellett volna a forint.

Katica előtt restellte az állapotát, hát csak ott csavargott az Újvilág utcán. Ha Katicát pillantja meg, elinal. Ha Lázárt, hozzásiet.

S órák múltával előtűnt Lázár.

– Pajtás...

Még ki se mondta a végét, Lázár búsan legyintett:

– A néném is megtagadott. Gyerekeket tanítok, egy ruhafestőnek a kölykeit. Két hét múlva már leróhatok valamit.

Két hét!...

A zálogház útját már régen megtalálta: csak Bárány Ignác fordíthatna még néhány garast a zsebébe. De hát akkor miből tanul?

Alkonyodik. A vakudvarra nyíló ablakocska előtt hópelyhek szállingóznak alá.

János kábult az éhségtől.

Arra gondol, hogy nem érdemes élni. Az élet csupa fájdalmas várakozás. És a várakozásból új várakozások fakadnak, és azok se teljesülnek. Az Isten csak az állatoknak terít asztalt. Tán nem is embereknek alkotta ezt a földi világot!

Vigasztalan süllyedezések a halál posványába!...

A konyhaajtó nyílik. Nehéz csizmák topognak a konyha kövén. Bizonyosan a szenesember.

– Itt lakik Pöhöly János úr? – kérdi egy mély öreg hang.

János megrezzen. Elsápad. A feje a mellére konyul.

Az ajtón az apja lép be.

Nem látta, mert nem nézett rá. Hallotta, hogy a nehéz falusi csizmák *kop-kop* belépnek a szobába. S megállnak.

Egy percnyi csend következik. Egy perc, amit valami láthatatlan kéz felfüggeszt, hogy az idő folyása megálljon, és a helyét tompa, velőbe hatoló zúgás töltsse be.

János eldermedten ül.

– Mi következik?

Megragadja-e az apja, s viszi magával a szemináriumba? Vagy fölemeli a botját, és agyonüti?

Érzi, hogy nem védekezhetik.

Pöhöly Máté azonban sem az egyiket, sem a másikat nem cselekszi.

Belenyúl a kebelébe, és elővon onnan egy tenyérnyi papiroscsomólékot.

Az asztalra teszi. Ránéz a fiára megvetően, komoran:

– Az örökséged.

Egy minutányi csöndesség. Aztán a nagy nehéz csizmák megindulnak újra kifelé. *Kop-kop*, egyre halkabban elhangzanak a lépések a folyosón.

* * *

János mintha mély álomból ocsúdott volna föl. Az asztalra bámult.

Az öröksége?

Egy kis négyszögletes újságpapiros-csomó: fonállal van átkötve.

Feltépi. Csupa ötvenes meg százás.

A szeme káprázott.

Összehajtotta újra újságpapirosostól, és a zsebébe gyömöszölte.

S fölkapta a kalapját. Az apja után futott. Jobbra-balra sietett az utcán. Neki-ütődött az embereknek. A hó már akkor sűrűn omlott: nem látott öt lépésnyire.

– Meg kell találnom – mondotta fuldokolva –, meg kell találnom!

Fölugrott egy bérkocsira, és kidugta a fejét az ablakon. Dugta jobbról, dugta balról. Majd a bakra ült a kocsis mellé, és úgy hajtatott vendéglőtől vendéglőig. Kiment a vasúti állomásra is.

Az öreg parasztot nem találta meg.

* * *

Akkor az Arany Sashoz hajtatott. Ott kifizette a kocsit. Benézett az ebédlőbe.

Üres. Az óra éjfél mutat.

János azt kérdezte, kaphat-e szobát?

Kaphat.

– A 17-est vagy a 15-öst?

– A 15-ös üres.

Lábujjhegyen ment el a 16-ik számú ajtó előtt. Ott fog hálni. Reggel meghívja őket ebédre. Előre örült, hogy a barátainak örömet szerezhet.

Hát reggel föl is ébredt, de az álom olyan teherrel nehezkedett újból reá, hogy nem bírt fölkelni.

Dél volt, mikor fölnyitotta a szemét, akkor is beszéd zajára ébredt.

– Takarodjál! – rikoltott egy női hang a szomszéd szobában. – Takarodjál!

Gyáva!

Ajtónyitás hangzott. Valaki takarodott.

János sietve felöltözött, és kopogott a Lázárék ajtaján.

– Szabad! – hangzott a Katica szava.

– Jó, hogy jössz – mondotta a leány fölپattanva –, kiadtam neki az utat.

– Kinek?

– Lázárnak.

– De hát miért?

– Azért, mert nem férfi! Nem férfi! Gyere, ebédeljünk.

Az ebédnél aztán elmondta, hogy Lázár az apjától levelet kapott. Azt írta neki az apja, hogy térjen haza, és folytassa a teológiát, különben kitagadja, megátkozta.

– Hiszen az apja beleegyezett abba, hogy jogász legyen. Nekem azt mondta, hogy hatvan forintot kap havonként.

– Hazudott! Mindig hazudott. Csak addig volt hős, míg beszélt. Mikor hallgott, gyáva volt. Ó, a nyomorult!

S a boros poharat úgy vágta a falhoz, hogy ezer darabra csörrent.

Gyönyörű volt ebben a tüzes haragjában!

János új pohárért intett, és megtöltötte azt villányival.

Katica fölemelte a gyöngyöző poharat:

– Éljen az élet! Én nem térek vissza! Égek, míg éghetek! Mint az üstökös csillog! Aztán behullok a sötétségbe! Akarsz-e velem együtt égni?

János pezsgőt rendelt.

10

Parasztembernek legnagyobb úr a pap. A pap az Isten bizalmasa. Szent. Mindenki kezét csókol neki. A báróné is, mikor gyónik. Pedig a báróné méltóságos

asszony, és az ura a királynak barátja. Minden faluban az istenháza a legszebb ház. A pap az úr az istenházában is. Aranyos ruhákban cselekszi ott a tiszteleteket. Az ostyát Krisztus testévé változtatja. A Krisztus testét a kezébe veheti, és felmutathatja. Apja, anyja, ott ülhet az első padban, és a hívek mögötte tisztelettel susognak:

– Azok ni... ott az első sorban. Az az öregember a papunk apja; az öregasszony meg az anyja.

Még a Jézus is úgy néz rájuk a keresztről, mintha mondaná:

– Ismerlek benneteket: a fiatok a papom.

Mikor Pöhöly János elhagyta a reverendát, kilépett abból az aranyámából is, amely a nevét a faluban környezte.

Pöhöly Máté komoran és sárgán érkezett haza. A szemöldöke sötéten ereszkedett beesett szeme fölé.

Péter előfutott a pajtából a kocsizörgésre, de csak elhőkölt:

– Hol a pej?

István vállat vont.

Pöhöly Máté se felelt. Ledobta magáról a szűrt, és bement a házba.

– Ilyen hamar visszajött kend? – kérdezte az asszony. – Hát János?

– Micsoda János? – mordult meg a fejét fölemelve Pöhöly Máté.

– Hát a kend fia...

Pöhöly Máté megrázta a fejét:

– Nekem olyan nevű fiam nincsen.

* * *

Nem volt szabad többé említeni előtte a fiút.

Az István szolgától megtudták, hogy a tisztelendő úr éjjel elvitte a lovat. Reverenda nélkül ment el.

Hova ment?

Azt nem tudta senki.

Egy hét múlva levelet hozott a kisbíró. Pöhöly Máté a tűzhely mellett ült, és a parázsra bámulva pipázott.

– Mi az? – kérdezte fölforranva.

– Levél – felelte a kisbíró.

És szokása szerint rátámaszkodott a botjára. Várta, hogy mit olvasnak ki a levélből.

Pöhöly Máté átvette a levelet, és a beledobta a tűzbe.

– Mondd meg a postamesternek – szólott –, hogy máskor, ha levél jön, küldje vissza.

A levél ajánlott volt.

A postamester kisasszony másnap sokaknak újságolta, hogy a Pöhöly kispap Pesten van, az Árok utcában a 13. szám alatt.

– Ennek rossz vége lesz! – mondogatták a faluban.

Ez a numerus tán hetek, hónapok múlva a fülébe jutott Pöhöly Máténak is.

Éjszaka fölült az ágyában, és hangosan mormogta:

– Árok... tizenhárom...

Másnap tarisznyát vetett a vállára, és eltűnt. Négy napig nem látták.

Mikor hazatért, éppolyan komor volt, mint azelőtt. A vacsoránál csak ennyit mondott:

– Mától kezdve kétezer forint teher van a földeken.

Kis idő múlva hozzátette:

– A föld pedig az asszonyé meg Péteré. Másnak nincs benne jussa.

Aznaptól a Péter gyerek volt a mindene. Azzal járt ki a földekre. Tanította szántani, vetni, gazdálkodni.

– A föld nem csal meg senkit – mondotta Péternek a mutatóujját fölemelve. – Aki a földön jár, jó helyen jár. Aki a kövön jár, rossz helyen jár.

* * *

Néhány év múlt el így. Jánosról semmit se tudtak. Elszállott, elmúlt. Egyszer az a híre terjedt, hogy meghalt, egyszer meg az, hogy nagy úr, meg is házasodott. Az öregnek azonban nem mertek szólni semmi hírről.

Csak egyszer, karácson estéjén bátorkodott az asszony egy tányérral többet tenni az asztalra. Régi jámbor szokás ez olyan házaknál, ahonnan élő családtag hiányzik:

– Minek az? – kérdezte Pöhöly Máté felhörkenve.

– Ha valaki jönne – mentegetődött az asszony –, valami szegény utas...

És könnybe lábadt a szeme.

Pöhöly Máté lesöpörte a karjával a tányért úgy, hogy csörömpölve hullott a szoba szögletébe.

– Nem várok senkit.

* * *

János volt, nincs. Azt lehetne vélni, nem is volt.

Hanem azért valaki mégis várta őt mindennap. A mester leánya. Nyári estéken kitérte az ablakát, és nézte a csillagokat. A csillagok az Isten betűi. Aki lélekkel nézi az ég kitért könyvét, reménységet olvas ki abból.

Négy éve múlt, hogy János eltűnt. Levél nem jött tőle, ő sem írhatott. Faluhelyen a leány nem kaphat levelet, és nem küldhet. Faluhelyen nincs titok, csak amit két ember tud. Amit már hárman tudnak, az nem titok – kivált ha a harmadik a postamester kisasszony.

Csak egy-egy hírlap érkezett olykor az öreg tanítónak a címére. Az ilyesmi nem fog szemet. A lapok gyakorta küldenek mutatványszámokat.

Maga az öreg mester se tudta, mért érkeznek azok a hírlapok?

Pedig ha megnézte volna a lap hajtását belül...

Alig olvasható apró írások voltak mindenikben.

Az elsőben ez:

Mindig rád gondolok.

Az utána valóban:

*A világon sok szép leány
van, de te vagy az egyetlen!*

Aztán:

*Bocsáss meg, hogy sokáig
nem írtam. Visszatér mindig
hozzád szívem, mint az
égi nap az én virágos
falumhoz. Akarva se tud-
nálak elfelejteni.*

Az utolsóban:

*Kaliforniába megyek. Meg-
gazdagodva kell hazatér-
nem. Néhány hónap, és bol-
dogok leszünk.*

* * *

Egy áprilisi estén, mikor Pöhöly Máté a konyhába lépett, a szoba ajtaját nyitva látta. A szobában Péter gyerek valami levelet olvasott bakogva a lámpásnál. Hosszú haja előreomlott a lehajlásban, és félig eltakarta az arcát. Pöhölyné a szemét törülgetve hallgatta.

Pöhöly Máté megállott ott a sötétben. Megállott, mintha kőfalba ütközött volna. Péter olvasott:

...nem volt senkim, aki egy ital vizet adott volna. A kunyhóm az erdő belsejében. Ember nincs közel. Az ágyam fűagy. Takaróm egy zsák. A föld hideg. Az ég vigasztalan. Éjjelenként rátok gondolok, a mi kis falunkra, rád kedves, Péter öcsém, meg az én öreg, haragos apámra; a mi csöndes, szalmafedeles házunkra. Látlak benneteket. Látom az Istvánt is, amint itatja a szomjas lovakat. Látom a földünket, amint hullámszánk rajta a kalászosok, míg te apámmal ott állsz derékig a búzában, és beszélgetitek, hogy az idén megáldotta a földet az Isten. Ó, te jó föld, te édes anyaföldem! Úgy szeretnék leborulni rád, mint a gyermek az anyja kebelére. Hiszen én is belőled nőttem, mint a búzagalász. Apám, apám, mért szakítottál el ettől a földtől? Miért akartad, hogy én úrrá legyek. Az úr csak mostohagyermek a földnek, vándor ördögcsékér. A sors vihara ide-oda fújja. Az úr nem szereti a földet. Nem tudja, mi az otthon. Ó, bár én se tudnám, hogy ne vinné el minden hazaszálló gondolatom a nyugalmamat! Ó, milyen boldog lehettem volna az én kis falum jámbor világában. Az én lelkem abban a levegőben nőtt fel, abban is kellett volna élnem, és meghalnom. Ó, ha letéphetném ezt az úri ruhát; ha még egyszer fölvehetném a mezei ember egyszerű köntösét! Ha még egyszer végigszánthatnám a földünket, és a munka után még egyszer odaülhetnék a tűzhely mellé, és láthatnálak téged, és apámnak ősz, fehér fejét...

Pöhöly Máté kifordult a konyhából, és néhány lépést járt az udvaron. Nagyokat lélegzett, mint aki fulladozik.

Azután az ajtófélfának támasztotta a fejét, és úgy hallgatta tovább a Péter olvasását:

...Itt csupa angolok vannak, akikkel beszélni nem tudok. Nincs társam, csak a jó reménység. Folytatom az ásást egyedül, és nem pihenek addig, amíg aranyra

nem találok. Gazdagon akarok visszatérni. Földet veszek otthon, és megmutatom apámnak, hogy nem az a derék sor, ha valaki úr lehet, hanem az, ha boldog tud lenni...

...Péterkém, mondd meg Juliskának, hogy ne menjen férjhez.

Azon az éjszakán Pöhölyék nagy, öreg aranybuckákkal álmotdakt.

* * *

Nem mindig igaz az, hogy a gólya áldás a házon. A gólya bosszúálló madár. Lám, hogy Pöhölyék újra zsúpoltatták a házukat, s lerontatták a gólyafészket, mit tett a gólya? Tüzes gallyat vitt a kertek aljáról.

Szél fúj. Az oltásra gondolni se lehetett. Pöhölyék háza másnapra kormos düledék volt.

Pöhöly Mátét szinte megbetegítette ez a csapás. A biztosító intézet megtéríti majd a kárát, de az öregember már megszokta a régit. Lovak is lesznek újak, de a Szellőt, Sárit nem adta volna az egész bábolnai ménesért. A tehenek is... Hogy bőgött a tűzben a szegény Szegfű! Érteni lehetett, hogy a gazdáját hívja: *Segíts rajtam, segíts!*

Péter vigasztalta az anyját:

– Ne búsuljon kend, majd hazajön a...

Elhallgatott.

Az apja lecsüggedt fővel állott mellettök.

Az öreg ránézett: – Ide ne győjjen!

* * *

A szőlőbe vonultak. Ott is volt egy kis házuk. A régi házat majd ősszel felépítik. Szebb lesz, nagyobb lesz, mint volt. Cseréppel földik. Az egyik szobát meg is padlóztatják.

Egy nyári éjjelen Pöhöly Máté fölkelt, és puskát vetett a vállára. Az omladék-ház gyümölcsös kertjébe igyekezett. Alma érik ottan. Egy-egy lövés jó figyelmeztető a tolvajoknak.

A teli hold akkor emelkedett föl a rét fűzfái mögül, és fehér világossággal árasztotta el az alvó falut.

Pöhöly Máté a házak sötét árnyékán ballagott csöndesen.

Az egyik kezében bot. Kell az már az öreg embereknek.

Egyszer csak megáll és visszafordul.

A parasztember megérzi az idegent, mint a kutya.

A poros út közepén egy toprongyos csavargó vánszorog. Kétszer olyan hosszú árnyék imbolyog előtte, mint amilyen hosszú ő maga. A nyomaiban meg, mintha füstölne a föld, ahogy a port szántja.

Az égett ház irányában megáll. És csak áll.

– Hé! – kurjant rekedten Pöhöly Mátéra, amint meglátja a túlsó soron. – Melyik a Pöhölyék háza?

Pöhöly Mátén mintha hideg víz ömlött volna végig. Megállott.

Kinyújtotta a botját az omladék felé: – Az.

A rongyos ember odavánszorgott. Megállott a kormos düledék előtt. Megállott. Aztán a térdére esett, és ráborult a kövekre.

Pöhöly Máté odaballagott. Leült melléje a kőre. Az állát a botjára támasztva nézte a porban síró embert.

Aztán, mikor az fölemelte a fejét, és az ő lábához borult, az öreg is megmozdult. Vén szemében egy könnycsepp jelent meg. Belenyúlt a tarisznyájába: kenyeret vett belőle elő. És odanyújtotta a csavargónak:

– Ögyél.

PAPP DÁNIEL
(1865-1900)

MUZSIKA AZ ÉJSZAKÁBAN

Már tisztán hallatszott az óraketyegés, a sörház vendégei elszállingóztak lasacskán. A külön szoba faburkolatához még hozzátámaszkodott egy-két ember. A bőrszékekből kikandikált az afrikfű, a kályha mellett a korcsmáros barna köténye lógott a falon. Gázlángok pisláncoltak a szennyes falakon, barátságtalan volt az egész zug. A korcsma csak addig kedélyes, amíg emberek lármája hallatszik benne; az üres ivó mindig barlang.

Merkl, a tiszti ügyész, a nagy jáger, hosszú sárga szakállát simogatta, és a soroksári vadászterületre gondolt, ahol most nyulak üléseznek az éjszakában. A családapa végighempereg a frissen esett hóban, és gyönyörködik a tavalyi fiában. A nyúl egy esztendő alatt megnő, azután lelövik, a tisztiügyész ezt most egy kissé különösnek találta; mikor azonban a havas cserjék mögül kibukik egy kétaraszos talpas, akkor mindenki, akinek fegyver van a kezében, ráküldi szegényre a nyolcas sörétet. Akkor egy vadász sem tartja különösnek a nyúl sorsát. Ilyen a filozófia.

Szentmártony főhadnagy vígan nézegette a lakkcipőit, Róza, a nagy homlokú pincérnő boldogan legeltette rajta a szemét. A kiégett fekete szemével még igyekezett néha mosolyogni, ez azonban csak kevésbé sikerült neki. A harmincadik esztendővel megszűnik a szemek romantikája. Szentmártony főhadnagy felemelte a söröskancsót, és boldog sejtések helyett dugónyomokat kutatott az italtban. Az otromba edényt a lámpa elé tartotta, a Róza mosolygása teljesen kárba veszett. Ilyen a szerelem.

Fuchs, a könyvkereskedő éppen hogy hazament, Darabont, a hegedűművész már szép dolgokat beszélt róla. Ő az – úgy mondotta –, akitől mindennap megtudható az egyenes adója összege. A téli bundája, a zöld bársony zekéje szintén nincsenek elzárva a nyilvánosság elől. Mindenkinek elmondja, hogy az első kétszázötven forintba került, a második meg hatvankettőbe.

Darabont úr gyanta simaságú ujját végighúzta a homlokán, és gúnyos nyilatkozatokat tett Fuchs úr felől:

– Nekem is vannak drága ruháim, azért én sohasem dicsekszem. Mert én szerény ember vagyok, uraim, szerény ember.

Ilyen a barátság.

* * *

Hamari János, a könyvtártiszt, felhúzta a szűk télikabátját, és vasalatlan cilinderje kíséretében otthagya a társaságot. Már tizenkettőre járt az óra, Hamarinak ilyenkor támadtak a szigorú nézetei bölcselkedés, szerelem, barátság felől. A

Szent Antal utcában bokáig ért a hó, mire beért a belvárosba, már vizet érzett a téli cipőjében. Hosszú, sötét utcákon keresztül indult hazafelé. A Zöldfa utcai patríciusházak aránytalanul nagy homlokán hó fődte a sötét kőfaragványokat, egyik-másik erkély, mint valami üres vasketrec bámult ki az éjszakába. A magányos ember nekivetette rém hosszú lábát a fal tövének, és lépegetett előrehajolt felső testtel, hogy ha már elcsúszik, legalább hanyatt ne essék. Mindig jobb kevésbé megütni magát, mintsem nagyon. A Szerb utca felől rendőrök sípoltak, hangot egyebet nem hallott az éjszakában. Csendesen hullott a hó.

– Az éjszaka az én ellenségem – gondolta magában Hamari. – Azt hiszem mindig, hogy nem a nap, hanem az élet végét jelenti a sötétség. Már alkonyatkor kezdődik a mindennapi tragédiám, mikor kigyullad az első gázláng, és lassankint befeketül a város, akkor érzem, hogy magam vagyok. Elhagyatott ilyenkor a szívem, mint azé, aki nagy veszedelembé került. A napfény az jó barátom, míg megvan ő, addig ketten vagyunk. Mikor szürkületkor elhagy a világosság, vége a társaságomnak is. Éjjel nincs barátság, nincs szerelem, nincs lélek.

Mintha a szívem is aludna ilyenkor, és mintha a másoké is aludnék. A reggelt alig várom, napsugarát imádom, a napsugarat nem pótolja semmi sem...

A fiatal agglegény feltúrta a kopott bársonygallérját, és egy kapuban szivarra gyűjtött. A szivar parázsa minden szippantásra megvilágított egy darabot az éjszakából. Csak a szivart magát természetesen. Mi hasznom hát a szivarozásból? – gondolta magában Hamari és eldobta a britannikát.

Eldobott volna ebben az órában mindent. Az idegei el voltak petyhüdve, érezte, hogy tulajdonképpen nem érdemes éjszakázni. Legjobb volna a nappalal együtt aludni el és ébredni a hajnallal. A korcsmába is hiába jár az ember este, a mesterséges világosság talán még rosszabb a sötétségnél. Legjobb volna talán nem is élni. Az ember elsején fölveszi a fizetését, és harmincadikáig elkölti az egészszet. Akkor aztán újból kezdődik a nagy változatosság.

Hamarinak ekkor megint csak eszébe jutott, hogy nappal ilyen gondolatok mégse igen járnak a fejében. A délelőtti órákban, amidőn Zsigmond király kegyelmes leirataihoz igyekszik kitalálni az elmosódott szavakat, és a könyvtár irodahelyiségében poros napsugár táncol a hamuszínű kéziraton, akkor együtt van a kis szobában minden, amiben neki öröme telik. Kényelem, munka, szellemi élvezet és napsugár.

Ah igen, a könyvtártiszt úr megint csak elérkezett a napsugárhoz. Este, amikor hazaérkezik, kényelmet, munkát, élvezetet szintazonképpen talál. A legényszobájában hintaszék nyújtózkodik a kályha mellett, még a hímzéses párna se hiányzik a támláján. A teafőző alatt tűzre vár a spiritusz, kivéve a vasárnapokat, amidőn a takarítónék fölöslegesnek tartják a spiritusz tényleges alkalmazását. A díványa fölött hármass könyvpolcra mosolyognak alá a világ egynémely klasszikusai; hintaszék, tea, könyv, esetleg még Henry Clay szivar is! Mindez vár reá otthon, más mi egyebet kívánhatna a sorstól egy kilencedik rangosztályú államhivatalnok éjféltáj? Ah igen, igen, még napsugarat mindehhez.

A sovány könyvtártiszt egyet csúszott az éjszakában, és hajlandó volt még a személyes egyensúlya megháboríttatását is a hiányzó napsugárnak betudni.

Ebben a pillanatban egy szikár, háromemeletes sarokházra esett a pillantása. Egy régi, XVIII. századbéli épületre, amelyiknek hosszú és keskeny a homloka, mint az északnémet péksegédeknek. A sarki lámpa felvilágított az első emeletig, a második emeleti függönyökön táncoló párok árnyéka libegett.

Mayer Hubert építette ezt a házat minden bizonnyal – gondolta magában Hamari János. Esetleg persze Müller Hubert, ez azonban egyre megy. Az ősi polgárnemzettség most kiadta az első emeletet bérbe, a harmadikat szintén, a másodikon pedig laknak és házibálokat rendeznek. A házikisasszony fehér kötényesen táncol, és fiatal magánhivatalnokok udvarolnak neki. Éjfél után pedig másodszer vacsorálnak.

A függönyök azt mutatták, hogy már nem táncolnak odafönn, csak sétálnak. Valaki leült a zongorához, és odalenn Hamari fülét megütötte egypár taktus, valami fojtott izzású noktürnből vagy polonébzből, aminőket Chopin meg Csajkovszkij vagy valami más lengyel muzsikus kottáztott le egy szomorú nemzet szívéből. A középső rész egyszerre csak csoda lágy akkordokat küldött az allegro után. Hamari hirtelen megállt.

Muzsika az éjszakában.

...A könyvtártiszt egy parányi kevés alkoholt is érzett a fejében.

– Aha, tudom már, tudom már. Nem a napsugár hiányzik az éjszakámból, a muzsika hiányzik belőle. Igaz, hogy máskor is hallottam már zenélni, bár csak nagyon ritkán – körülbelül minden esztendőben egyszer, amikor kávéházban vagy fogadóban voltam éjszaka. Ilyenkor igen nagyon tetszett a cigány– meg a katonabanda. Azonban most ez egészen más valami ott fönn a második emeleten; ott a muzsikaszó mellett párosával sétálnak az emberek. Én még sohase sétáltam párosával muzsikaszó mellett, az valami különös jó lehet, úgy gondolom, hogy ilyen esetben a napfény is hirtelen kivillan az éjszakában.

Hamari János ment tovább, hazafelé, a muzsikaszótól egyhamar szabadulni nem tudott; a szelíd moll hangok szinte elzavarták szívéből a pesszimizmust. És kezdett visszaemlékezni is. Úgy találta, hogy az a harminc esztendő, ami muzsikaszó és páros séták nélkül múlt el az életéből, tulajdonképpen vesztett idő, a zenét még ezután kell házilag beszereznie.

– Be fogjuk szerezni a muzsikát, okvetlenül be fogjuk szerezni – mondogatta magában.

Mikor a házmestert várta a havon, mikor felzárta a csendes, meleg szobáját, és meggyújtotta a lámpáját, egyre még ez járt a fejében.

Ekkor a szoba csöndjében egyszerre csak valami régi, elmosódott emlékezés ötlött a távolba néző szeme elé. Úgy volt csakugyan. – Akkor történt a dolog, amidőn Kőrösi Csoma Sándorról tartott emlékbeszédet az önképzőkörben. Este táncpróba volt a Vörös Ökör összes helyiségeiben, és ez alkalommal a felső gimnázium ifjúsága fekete kabátban jelent meg a parketten. Hamari egy vastag szemöldökű, szőke kislánnyal táncolta mind a három négyest, és Schwalb úr, a táncmester, harsányan kiáltozott a cigánynak:

– Lassan, Guszti, eins, zwei!

A párok összehajoltak, és a nagy reményű Hamari János egy estére hűtelenül elfelejtette Kőrösi Csoma Sándort...

* * *

A könyvtártiszt úr nagyon melegnek tartotta a szobáját, és kinyitotta az ablakot; a Három Keselyű utcában senki sem járt, csak a ferencvárosi sarok felől fordult be egy homályos pár. Mire a harmadik ház elé értek, a heves véleménycseréből már sejteni lehetett, hogy az asszony valami éjjeli kávéházból hozza haza az urát. A férfiú kicsiny volt és köpcös, az asszony magas és szikár, valami négy-szögletű kalappal a frizuráján. A szomszéd ház előtt az asszony nyakon szorította, és falhoz vágta az urát. A családapá feje nagyot koppant; egyet, kettőt, hármat.

Muzsika az éjszakában.

1895

A NAGY JAKOB

Udvarunkban, lombos, árnyas udvarunkban, mindig jól megvoltak a rabok. A mi lombos, árnyas udvarunkban mindig fát vágtak, és fűrészelték a rabok, és én most emlékezetből igen jól le tudnám írni, hogy a mi udvarunkban merre görbültek a vénebb fák, hogy ugyanott merre nyíltak május elején az orgonalombok, hogy továbbá melyik sarokban csípett meg egyszer egy élemedett darázs; – mindezt most emlékezetből igen jól le tudnám írni. Ha végül megerőltetném a memóriámat, talán még annak is el tudnám mondani az okát, hogy miért írok én most fákról, és miért nem ültetem őket inkább; ezt is el tudnám mondani. De hiába nézek vissza a múltba, hiába szólítom játszani memóriámat, arra az egyre csak nem tudok visszaemlékezni, hogy miért vágtak folytonosan fát minálunk a rabok. E szürke emberek, halovány, ólmos arcukkal, halovány, ólmos kezükkel folyvást, télen-nyáron ott mozogtak az udvarunkon. Mire való volt a töméntelen ölfa és mire való az ő felaprózása? Miért suhogott folyvást a fűrész, és miért koppan nagyokat a fejsze? Miért nyáron is, amikor lassankint tavaszi illatukat veszítették az én kedves orgonafáim, és miért télen is, mikor az akácokat megcukrozta a dér, és elpusztult az én egyetlen lovacska, a gümőkóros Hanzi? Nem tudom, nem tudom, s fejemet hiába hajtom le, okra nem akadok azért; látom csak csukott szemmel a lombos, nagy udvart, ahová immár sohase kerülök vissza – hallom a fűrész suhogását, a fejsze koppanását, és nézem, amint apró tornyos halmokba rakódik az apróra szagatott ölfa. Az udvar közepét elönti a fűrészpor, nincs már fölaprítani való; ólmos fejüket összehajtják a mi napos rabjaink, és munka után szívják a szabadság levegőjét. Ott vannak mindannyian a szürkületben; Szemes Miska úr, a kúttisztító, most lopásért van vizsgálati fogságban, és beszél társainak, hogy csak egy tömlőc van a világon: a kufsteini. Mellette pompás keveredésben hevernek Csokán, a bánási bolgár, aki átjött a Tiszán részesnek, és mindjárt belelökte a feleségét a Tiszába, hogy idegen földön szabad legyen, mint a madár. Mellette egy borjúszerű ing terpeszkedik a földön; Pöczöm István karja nyúlik ki belőle. Napbarnított, erős kar; széttépi a legelésző állatok békóját, és

húzza maga után a legelésző állatot mint a Herkulesé. Mausz, Haasz és Krebsz svábok a római sáncok mentéről; nem csináltak egyebet, csak megunták a falu jegyzőjét, és éjnek éjszakáján kihányták a faluházából. Azután a saroglyához kötötték a község legintelligensebb elemét, és mint az híres lótenyésztőkhöz illik, galoppban futottak vele a határköig. Ott veszett a jegyző, de mentve van az autonómia és a Mausz, a Haasz meg a Krebsz most az állam nyelvét tanulják Szemes Miskától és Pöczöm Istvántól.

Emlékszem, hogy favágás után pipált az egész bezárt értelmiség. Egyszerre csak megkondult az esti harangszó, és végigrezgett a délvidék nedves levegőjében. A rabok elhallgattak, a Mausz, a Haasz, a Krebsz még keresztet is vetettek, pedig jobb lett volna a jegyzőt meg nem fullasztani. Pöczöm az ingujjába énekelte kedves, alkalmi dalát:

*Látom, jaz törvényben huszonnégyen vannak,
Mind a huszonnégyen rúlam tanácskoznak...*

és egy elszabadult pehely leszállt a rabok fölé. Az udvaros jött kosarakkal, és kérte a rabokat, hogy segítsen neki valaki. Szemes Miska, a doyen, tagadólag rázta fejét:

– Az nem fejszemunka, az nem a mi kezünkhöz való.

Pöczöm István lustán szólt ki az ingujjából:

– Hét vas napszámért tán még a bogár is megcsípjén?

Csokán, a bolgár, ingadozott:

– Egy pár vöröshagymáért megpróbálnám...

Az udvaros lehurrogtá:

– Nem kellesz, bolgár, elijednek a nagy kalapodtól, de az öreg bácsinak adnék egy pipa dohányt.

Szemes Miska, a veterán gonosztévő, föl is kelt, és tartott valami kosarat az udvarosnak a dohányért. Azután hozott a társának is egy kis zacskóra valót; szép sötétbarna dohányból, amely nedves volt, és rengeteg búzzal égett. A rabok az estében csendes kaszinót alakítottak aztán; sűrűen hullott rájuk az akácnak tavasztól nyárig egyre hulladozó levele, és baj nem volt egész addig, míg csak a kiskapu föl nem nyílt. Az pedig egyszer mégis fölnyílt, és bejött rajta a nagy Jakob; először is a piros sapkája volt látható, azután rövidre nyírott szürke feje, azután az egész nagy Jakob.

A nagy Jakob! Ő – börtönőr volt, aki jött a rabjait hazakísérni. És nem tudom, szemfényvesztést is tanítanak-e a fogházi ipar tudományai között, de a nagy Jakob láttára füst is meg pipa is úgy eltűnt a rabok kaszinójából, mintha az emberek és a rabok sosem is dohányoznának. A nagy Jakob pedig megállt a kiskapuban, és fölütötte az állát:

– No!...

Erre aztán mind fölállottak a rabok, és megindultak párosan. Úgy gondolom, hogy a lusta Pöczöm volt akkor a legfürgébb közöttük; utána kaszált régente vashoz szokott lábával a Miska, és a három sváb sehogy se tudott páros sorba sza-

kadni, míg a nagy Jakob egyet nem nézett rájuk. Akkor mindjárt rendben volt az igazodás, és az egész álló szakasz bizony nem mert a kapuból visszanezni, amikor a nagy Jakob beljebb jött az udvarra. A nagy Jakob pedig beljebb jött az udvarra, és az akácfák tövéből pipákat dohányt szépen fölszedett, és mosolygott hozzá kajánul.

A nagy Jakob! E férfiútól félni kellett valóban. Magas, de izmos alakja körül egész legendája fűződött a borzalmaknak. Ő volt az, aki bűnvádi nyomozások alkalmával saját költséges önkéntes gyanánt szokott a vizsgálóbíróhoz és a csendbiztoshoz csatlakozni, és ő volt az, akinek nemzetközi szabadalma volt egy igen elmés készülékre. A készüléket a magántulajdon ellenségei röviden csak Jakob fülbevalójának nevezték és féltek tőle rettenetesen, mert az egész szerkezet kizárólag csak a fülcimpák részére volt berendezve. Bűnvádi nyomozások alkalmával azután – úgy mondták – a nagy Jakob szerette, ha a készüléke fungál. Ilyenkor ezzel a készülékkel nyomogatja a terhelt egyéniség fülecimpáját, és állítólag innen van az, hogy mifelénk csupa beismerő vallomásokról szól a bűnvádi statisztika. A nagy Jakob borzasztó egy ember volt valóban, és én bizonyosra vettem, hogy a pipák kinyomozása után most már következik a fülbevaló. Néztem is a távozók után kíváncsian.

– Előre – mondta Jakob.

Az alkonyat porfelhőiben tovakúszott a rabok szakasza, és én a kiskapuból csudálkoztam, hogy a Jakob fülbevalója még mindig nem került elő. Egyszer aztán, vagy húsz lépés után csak megállította embereit a Jakob.

– Már besötétedett, ehun van a dohányotok, pipátok – mondta nekik szép csendesen. – Szívjátok csak, de az elnök háza előtt aztán zsebre vágjátok!

A rabok kicsiholtak, és beléfüstöltek a kocsiút porába, úgy ballagtak tovább éjjeli nyugalomra. Hátral a nagy Jakob is pipált, és igen megelégedettnek látszott, mert a rabjai illedelmesen kalapot emeltek az utcán ülőknek. A Szemes Miska mély hangú köszöntése messze hátra hallatszott:

– Nyugodalmas jó éjszakát...

– Nem – gondoltam ekkor –, a nagy Jakob mégse olyan rettenetes.

* * *

Aznap éjjel pedig tűz ütött ki a községben. Alighogy szomszédunkban rendes esti veszekedését végezte az óhitű esperes és felesége, és alighogy elhangzott a főtisztelendő asszony mindennapi végszava:

– Takarodjál aludni, te kopasz tolvaj – egyszerre csak hirtelen lángra kapott a hátsó szomszédban a doktor Schmerznek egyik háza.

Mikor egy nádfedelű ház kigyullad az éjszakában, akkor az mindig egy mintára történik. A nádból az első szempillantásban égnek tör egy félméternyi füstös láng; e kis lángoszlop után a második szempillantásban valamivel magasabbra vetődik egy jó maroknyi égő zsarátnok. Az már a légnyomás örömeire táncol. A zsarátnok után pedig lángok kezdenek terjeszkedni a robbanás helyén, és egyre világosabb az udvar és a környék, és az emberek még mindig alusznak mélyen. Ekkor fölébred valaki a házban, rendesen valami asszony, és egy rettentőt sikolt. A sikoltásra kívül tudomásul veszik a házörző kutyák, hogy most már nekik is szabad jelt adni,

mert addig csak bámulták a világosságot. A fülsiketítő üvöltésre azután felferődik a környék, és kezdődik az oltás, amelynek befejeztével megérkezik a községi fecskendő is. Szakasztottan így történt Schmerz doktor házával is, azzal a különbséggel, hogy a doktor maga pláne elkésve érkezett meg. A községi fecskendő után jött ő, futva, szemüveg nélkül, és ott kezdte tördelni kezét a pörnyés udvaron:

– Meine Häute, meine Häute...

A kis doktor egy megmaradt létrán fölmászott a padlásra, és kotorni kezdte az elhamvadt, rossz szagú tömeget. Hiába kotorta, mind odavesztek az állati bőrök, amelyeket oly szeretettel gyűjtött, mint a tudósok a régi pöcséteket, és amelyeken úgy szeretett nyerni, mint a tudósok a régi pöcséteken. Schmerz dokornak, a vörös szakállú, ideges, kis községi orvosnak a fél vagyona odaégett aznap éjjel, és ehhez persze, meg az egész tűzhöz semmi köze se volt a nagy Jakobnak, de azért a szegény doktor Schmerzhez mégis köze lett neki.

A tűzre következő napon az a gonosz zsellér, aki a doktor házában lakott, és sohase fizetett házbért, akit a jó doktor mindazonáltal sohase dobott ki a házból, hanem csak fenyegette a kidobással, bosszút állt a fenyegetésekért. Följelentette a doktort, hogy az este kijött a házába, fölment a padlásra, és sokáig kotorászott az eresz alatt: bizonyosan kanócot rakott oda meg taplót, mert két óra múlva tört ki a tűz, és mert alig egy héttel előbb biztosította a házat. Világos, hogy a doktor a gyújtogató.

– Uram – mondta ekkor a vizsgálóbírónak doktor Schmerz –, ne bolondozunk. A dolog úgy áll, hogy én Skoda tanítványa vagyok, és orvosi gyakorlatom első éveiben rajongtam a belgyógyászatért. Volt egy ideám is, amit most az angol orvosok hódítanak el előlem. Azt mondtam: mi itt hideg borogatásokon, meg meleg borogatásokon veszekszünk, és folyton csak medicinázunk. Gyerünk a laboratóriumba. Elkezdtem kutatni, és már-már rájöttem csudálatos kémiai újdonságokra; rájöttem arra, hogy a szívnek és a vesének betegségei úgy együtt nőnek, mint az egy ágnak rügyei; rájöttem arra, hogy az ízületi csúznak micsoda pompás köze van a vérhez, és eközben kaptam húsz krajcárt a nappali látogatásért, negyvenet az éjjeliért. Ebből nem lehet analizálni. Akkor a feleségem, az én áldott, gyönyörű feleségem azt mondta: Fiam, a községi orvosnak kereskedni kell, ha meg akar élni. Elkezdtem hát kereskedni, és ma már van két kis házam; az egyikben lakom, a másik leégett. Abba égett az egész üzleti tőkém, a sok tímáranyag, amely bizony nem volt biztosítva. Minek gyújtottam volna fel a házamat? Azért hogy megint húsz krajcárokra kezdjem?

A kis ember majdnem sírt a bőreiért.

– Urambátyám – mondta a vizsgálóbíró Hantossy bácsinak, az alügyésznek –, tegyen indítványt.

Hantossy bácsi, az öreg alügyész, akit számos rétű nyakravalóján és csodálatos pályafutásán kívül humánus érzelmeiről is ismerték, nem tagadta meg magát. Hantossy bácsi régi alügyész volt, és örökös alügyész volt. A forradalom előtt vármegyei alügyész volt, azután császári alügyész lett; később ismét vármegyei alügyészt, majd meg királyi alügyészt teremtett belőle az unalmas sors. Hantossy

bácsi e negyven év alatt folyton virzsiniázott és a sok virzsiniától meg a sok mel-lőztetéstől mégse nagyon kesernyésedett el. Nyáron pláne rajongott az édes-ségeknél egy különös neméért, a tutti-frutti fagyaltért. A szikár aglegényke jel-lemében is így keveredett el a virzsiniakeserőség meg a tutti-frutti. Most ismét az édesség dominált benne:

– Hát, ami az indítványt illeti – recsegte a vizsgálóbírónak –, azt hiszem, hogy a tárgyi tényálladék meg nem állapíthatása tekintetéből talán beszűntetést...

Ekkor a mellékszobában elszólta magát hangosan egy fiatal aljegyző:

– A Hantossy bácsi már megint beszűntet, pedig jó volna előbb tudni, hogy mennyit értek azok a bőrök...

Az öreg erre a megjegyzésre megint virzsinihangulatba esett, és mérgesen kiszólt:

– Várja meg a végét, uramöcsém... Tehát, tisztelt vizsgálóbíró úr, a bőrök, mint szintén a tárgyi tényálladékhoz tartozók, értékük szempontjából volnának a vizsgálát körébe vonandók. Az erre irányuló nyomozást terhelt, hogy meg ne hiúsít-hassa, indítványozom a vizsgálati fogság elrendelését.

Schmerz doktor így került a nagy Jakob keze alá.

Azt mondták, hogy a börtönben folyton sír, és folyton rázza az ablakvasakat. A törvényszék udvarából, ahol a kaszinókert bejárata volt, többször láttuk is szem-üveges, vörös arcát; az udvaron virágokat tenyészített a nagy Jakob, és ha doktor Schmerznek arca visszaverődött a rózsatámasztékok fényes üvegcsúcsáról, akkor az igen ijesztő látványosság volt. A doktor még a karját is kilógatta az ablak rácsozatából, és ilyenkor nagy, szeplős kezek mutatkoztak a fényes, napsugaras üvegen. Mindez azonban nem tartott sokáig, mert a Hantossy bácsi és a vizsgálóbíró sehogy se tudták megállapítani a tárgyi tényálladékot. Tizednapra kiszabadult a doktor, és egy szép estén éppúgy, mint annyiszor azelőtt, megint átlátogatott hozzánk. Ott ültünk a pincelejárat előtt, és ott volt a doktor felesége is; szép, szőke asszony volt, egy szál a sok gyönyörű rózsaszaromból, amelyet szerteszórt az Úr e földön. Lejebb a fák alatt megint csak fűrészeltek a rabok, és fűtültek szomorú nótákat.

– Meine Gnädige – mondta a doktor az anyámnak –, ezek között voltam tíz napig. Szida, mondom sokszor a feleségemnek, csak a korsóból adj innom, mert elszoktam a pohártól. Rab voltam, pedig nem bántottam senkit se, és most még újra kell megkeresnem, amit elvesztettem. Hozzá az urak és parasztok mind azt mondják: a doktor gyűjtogató! El kell innen mennem, mind, mind halálos ellenségem nekem. A levegő is, a kovács is, aki az ablakrácsokat kovácsolta...

Doktor Schmerz a térdére csapott, azután lehorgasztotta a fejét, és botjával rajzolgatni kezdett a porban, keresztvonásokat, mint ahogy a tömlöcablakok vannak vasból összeróva. Az udvarunk is elcsöndesedett, és a rabok egy csomóba feküdtek: némelyik valami esti pillét akart fogni. Összezsapta a két tenyerét, és pukkantott egyet. Az volt az egész láрма.

– Mire várnak ezek? – kérdezte Schmerzné az anyámat.

– A börtönőrt várják, a nagy Jakobot. Az kíséri őket haza.

A doktorné összerezzen erre a magyarázatra és magára vette a kendőjét:

– Gyerünk, Schmerz, gyerünk. Meg vagy hűlve úgyis, és nedves az este. – Azután az anyámnak a fülébe súgta:

– Borzasztó volna, ha meglátná a börtönőrt. Hajnalig se tudom elaltatni úgyse; mindig azt látja, hogy a Jakob jön érte, kulcsokkal, vasakkal. Viszem hamar a szegény uramat, és a kertek felé kerülünk, hogy ne is találkozzunk az őrrrel.

Schmerzék elmentek, és tíz perc múlva csakugyan benyitott kiskapunkon a Jakob. Kurtára nyírott fejére, vörös sipkájára nem tudtam most ránézni. Utálatos lett előttem az egész ember, és szerettem volna, ha a rabok fejszéssel mennek neki, és darabokra aprítják. Beszaladtam is végre a házba, és úgy gondoltam, hogy akitől annyira fél valaki, az mégiscsak gonosz ember lehet. Rettenetes hát csakugyan ez az idomtalan, nagy Jakob...

Hogy a Schmerz doktort nem sokkal azután megkötözve szállították a vasútra, mi gyerekek kíváncsian körülálltuk a szekeret. Ott feküdt sötétkék vászonban a szegény őrült; meredten, mint akire ráesett a földi igazság, a valódi, nagy Jakob. Az óriás, az idomtalan, a hóbortos, a zsarnok. Az, aki az egyikre kényszerzubonyt ad, a másiknak meg pipadohányt kínál.

KULTÚRHARC TISZASZÁLLÁSON

(Dráma a sárga lóról)

Expozíció

Merkel, a huszár kapitány, férfikora delén már nem foglalkozott egyébvel, csak állatszeliidítéssel. Azok közé a lovastisztek közé tartozott ő, akiknek negyvenéves korukban megjön a gyomorkatarrusuk, s akiket ilyenkor komolyan szokott figyelmeztetni az ezredorvos: „Ha ön nem tartózkodik a szeszes italoktól, akkor az ön mája nagyság tekintetében vetélnedni fog a Mauthner diadalával.” Merkel tehát e szomorú kórjóslat után megjijed a kötőszöveti lobtól s egészen abban hagyta a zajos multságokat. Nem ivott egyebet, csak giesshübli vizet, pesti és bécsi bárátnőit többé nem hozatta le különvonatokon a termékeny Bácskába, higiénikusan élt, és némi megnyugvással tapasztalta, hogy az életben mégis van valami titkos harmónia: az embernek épp akkorára fogy el a pénze, mikorára elromlik a gyomra. Mily kellemetlen volna, ha ez a két momentum véletlenül nem tartana lépést!... Szinte örült is hát Merkel a gyomorkatarrusnak, és nagy kedvvel látott most már a testedző multságokhoz. Mint már mondatott is, nem foglalkozott egyébvel, csak állatszeliidítéssel. Egész idejét a lovaglóliskolában töltötte, személyes részt vett a csökönyös lovak megfékezésében, órákig tartotta a longe-ot, általában figyelmen kívül hagyván azt a régi tanácsot, melyet még Szent Györgytől, a lovasok patrónusától örökölték a huszártisztek: „Sose bízd magadra azt, amit az őrmester is elvégezhet.” Igaz, a lovakat mindig jobban gyötörte, mint a huszárokat, s ez némi árnyékot vet a daliás kapitány erényeire, de szolgáljon neki mentségül a mérhetetlen ambíció. Merkel kapitány ugyanis Phönixként akart kiemelkedni vagyona romjaiból. Míg meg voltak értékpapírjai, míg a Király utcai családi házban is akadtak egyes tehermentes sarokkövek, addig a gazdag terézvárosi polgárfiúnak nem volt egyéb ambíciója, csak az, hogy a 18. huszárezred mindenkori állomáshelyén meg ne inogjon a közhiedelem, mely őt többszörös milliomosnak tartja. Az utolsó percig, azaz a pénzfogytaig s a gyomorhurutig mindent ennek a téveszmének áldozott Merkel. Mikor aztán összeomlott minden, és Marius Carthago romjain ült, s az ég komor volt és csillagtalan, akkor az ambiciózus kapitány egyszerre híres lóidomító akart lenni. A lovasságnál tudniillik ez is egyik útja az emelkedésnek, Merkel kapitány tehát férfikora delén ilyen szempontból foglalkozott állatszeliidítéssel. Rideg következetességgel, páratlan kítartással hajszolta azt a célt, hogy az Equus communis segítségével legyen ezredessé.

Ebben az időtájban történt, hogy a végzet összehozta őt egy Prépost nevű kincstári lóval. Az állat egy tizenhét markos tiszti ló volt, melyet a gyalogságtól mint fegyelmezhetetlent kellett elbocsátani. Régi gazdája, egy kövér gyalogos őrnagy, a pesti remondavásáron adta el a huszároknak, s hogy ez mily jelentékeny esemény volt, mutatta a „Polterabend” is, melyet az őrnagy úr eladás után

rendezett. A Polterabend tudniillik a Károly-kaszárnya kantinjában volt, s az őrnagy úr ez alkalommal középen ült, és fogadta a gratulációkat, mint akit a vízből kimentettek. A szegény ember egészen újjá volt születve; látszott rajta, hogy ismét nyugodtan fog élni hivatásának, s hogy el fogja felejtetni ama számos megaláztatásokat, melyeket Préposttól szenvedett, s melyek közt nem utolsó volt az a jelenet, midőn a tavaszi szemle alkalmával a parókáját rúgta le neki a dühös állat... Tehát ilyen zajos volt a Prépost múltja, midőn a 18. százázredhez bevonult lónak. Érkezése ott némi szenzációval volt összekötve. Útközben ugyanis összerugdosta a többi remondákat s az állatorvost, aki egész jóakarattal közeledett feléje, megharapta. Tiszaszálláson aztán az ezred kapitányai sorsot húztak, hogy kinek a századához jusson a Prépost, s így került a híres ló Merkel kapitány századához. Ott kezdetben fölmerült az a terv, hogy legjobb volna a Prépostot zárt ajtók mellett agyonlovagolni, s aztán természetes halálokot konstatálni, de bár ezt a tervet különösen a kadét s az ifjabbik hadnagy pártolta, s bár az állatorvos is hajlandónak mutatkozott tüdőszélhűdéstről adni bizonyítványt (nem is hazudott volna), Merkel százados később mégis másképp döntött.

– Ezzel a lóval bánni kell tudni – mondta –, és én megmutatom nektek, hogy a hadügyminiszter aranykelyhét nyerem meg vele a bécsi díjlovaglason.

És szavának állt a derék, vörös bajszú ember. A saját tisztí lovának tette meg Prépostot, s a rakoncátlan sárga ösztől tavaszig bámulatatosan megpuhult a keze alatt, igazolván Merkel kapitánynak azt a külön művészi felfogását, hogy a lóidomítás súlypontja ugyan a ló hátsó két lábán van, de gyakorlatilag itt sem egyéb a siker egy jól sikerült szuggesztiónál. A lóidomító hát tulajdonképpen úgy működik, mint az ideg orvos. Májusban már egész nyugodtan számíthatott is Merkel a hadügyminiszter aranykelyhére, mert ha abban az esztendőben nem is, de jövőre bizonyosan kiállhatott Préposttal a síkra. A paripa már csaknem egészen át volt alakítva, igen kevésbé idegeskedett, s az idomítás kiegészítéseül mindennap még hideg fürdőt is vett a Tiszán. Merkel boldogan dörzsölte a kezét. Az ilyen lovak gazdáit szokták soron kívül kinevezni őrnaggyá és szárnysegéddé. Már látta is, hogy a produkció után a bécsi rotundában hogy fog neki gratulálni Konrád főherceg, a versenyek rendes díszelnöke. „Kedves kapitány úr, ön tulajdonképpen az első díjat érdemelte volna, ha X. őrnagy és Y. alezredes, a lovaglóintézet tanárai ki nem állnak...” Ily merész álmokat szőtt Merkel kapitány úr, kvártélyán, az alacsony parasztszobában, hol a búboskemence szmírna-szőnyeggel volt letakarva, s a tulipános asztalon ötvennyolc szivartárca volt kirakva, annyiféle címerrel, ahány csak jelezve van *Toldi szerelmé*-nek hetedik énekében. Látható volt ott elefántcsontból kifaragva az Esterházy-griff, a Pálffy-szarvas, a Forgách-leányzó, a Csáky-török s a Zichy-agancs, s e fényes környezetben egy közönséges britannika füstjét fújta Merkel a fali fegyverekre. Meleg májusi nap volt, s a nyitott ablakon át beszállt a Tisza-parti füzek illata; az úsztatóról is odahallatszott a huszár Bódi rekedt kiabálása. A huszár Bódi már ötször megszökött volt a svadronjától, s most állandóan az úsztatáshoz volt kirendelve vezetőnek, hogy hátha a Tiszába fullad. Rekedt kiabálása végigharsogott az egész Híd utcán: „Prépost... Prépost... hej, Prépost...!”

Főtisztelendő Végh Xavéri Ferenc, a tiszaszállási esperesplébános úr ezen órában épp csendes sétáját végezte a füzes szélén. Ott kedves kakukkfüvek és apró mezei virágok közt ájtatos imákat mormolt a főtisztelendő úr, és azon ünnepi szertartásokra gondolt, melyekben tegnapelőtt volt része, midőn a krassóvári püspöki kápolnában a boldogmezei címzetes préposttá avatott, megkapván méltósága külső jelvényeit: az infulát, a mellkeresztet s a gyűrűt. Huszár Bódi ebben a pillanatban először kiáltotta el magát: „Prépost... Prépost... hej, Prépost!”

Főtisztelendő Végh Xavéri Ferenc zsebrevágta a breviáriumot. Kezdetben nem igen hitt a fülének, elhatározta hát, hogy feszülten figyelni fog. S várakozása valóban eredménnyel járt. Rövid másodpercek után ugyanis Huszár Bódi megint csak hallatta azt a fényes titulust, melyért főtisztelendő Végh Xavéri Ferentől ezerkétszáz forint kincstári díjat követelt a központi díj- és illetékkiszabási hivatal Budapesten. „Prépost... Prépost... hej, Prépost!” Parasztok is jöttek arra, és szintén észrevették, hogy a lovat Prépostnak hívják. Sunyi mód nevettek is az alávalók, sőt annyira ment az orcátlanságuk, hogy a prépost úrnak még az ájtatos köszönést is elnevelték. „Dicsértessék a... bruhaha...” – röhögtek a gyalázatosak. A prépost úr elvörösödött, vékony, kampós orrát lehúzta a mellére, és még azon órában ott volt előbb az ezredirodában, azután meg a Merkel százados kvártélyán.

– Merkel százados úr – kezdte a pap –, az ön lovát úgy hívják, hogy Prépost.

– Persze hogy úgy hívják – felelte a kapitány. – Én Merkel vagyok, a lovam meg Prépost. Mi ketten fogjuk megnyerni esztendőre a hadügyminiszter aranykelyhét. Különbén mit parancsol a főtisztelendő úr?!

– Csak kérek, százados úr, csak kérek. Méltóztassék közölni velem, hogy miképp jutott az állat ez engem oly mélyen sértő névhez?

A kapitány mosolygott.

– Haj, főtisztelendő úr – mondta – azt a Normal-Verordnungsblatt 1873-ik évi folyamából tudhatni meg. Ott vagyon megírva a hadügyi kormánynak azon kívánsága, hogy az egy évben született lovak nevének ugyanazzal a betűvel kell kezdődnie; így mindjárt a korát is tudni a lónak. De tény – folytatta azután Merkel százados –, hogy 1892-ben, mikor sor került a P.-re, nagyon meg lehetett akadva a nagy-dád-saári remondatelep adjutánsa. Bizonyosan sok lovat asszentáltak, és nem volt elég a Pepi, a Piroska, a Pálma, a Puska meg a Péter; végezetül, hehehe, a Préposthoz kellett folyamodnia szegény adjutánsnak. De egy szivarral, kedves főtisztelendő úr, csak szolgálhatok?...

– Köszönöm – mondta a pap mérgesen. – Tudomásul veszem, hogy már a hadsereg is azokhoz szegődött, akik egyházi intézményeinket kigúnyolják, és tudomására fogom adni az ezredparancsnokságnak, hogy az úrnapi körmenetnél többé katonai díszkíséretre nem reflektálok. Azonkívül egyházi felsőbbségemnek is jelentést teszek rögtön.

Így szólt a mérges prépost, és otthagya Merkel századost az ötvennyolc szivartárcájával. A huszár Bódi még akkor is ott kiabált a Tisza partján: „Prépost... Prépost... hej, Prépost!...”

Bonyodalom

A krassóvári hadtestparancsnok egy becsületes cseh generális volt, akinek járás közben már igen megrögyött a térde, mi egyébaránt hadvezéri lépteknek is szokott neveztetni. Őexcellenciája ennél fogva nemigen járt ki a városba, s a megyéspüspökkel is csak egyszer találkozott minden esztendőben; augusztus 18-án, mikor évenként felváltva vagy a hadtestparancsnoknál, vagy a püspöki rezidenciában volt az ebéd. A papokról különben sem sokat tartott, amióta Königgraetznél látott egy regiments-káplánt, aki a zsidókat is meggyóntatta. Annál nagyobb volt a csodálkozása, mikor egy szép napon csak bejön hozzá a vezérkari főnök, hogy a püspök úr ömeltósága kívánja tiszteletét tenni. „Mit akar velem az öreganyám?” – mormogta a hadtestparancsnok, és átment a fogadószobába; a püspök, suhogó violaszínű köntösében ott ült, és nézegette a falakon látható értékes olajnyomatokat: úgymint Radetzky tábornagyot, Hesz tábornagyot, Uchatius altábornagyot, Ponklar vezérőrnagyot és mindazokat az ezredesi rangfokozaton levő férfiakat, akik katonai szempontból egyáltalában alkalmasak a művész ecsetjére.

– Kegyelmes uram – kezdte a püspök –, tudja-e ön, hogy a 18. huszárezrednél van egy ló, amelyet Prépostnak hívnak?

– Hogyne tudnám – válaszolta a generális –, persze hogy tudom. Nagyszerű egy ló az, még bakát sohasem túrt a hátán. A huszárt is csak úgy túri, ha előbb a fülébe súgják, hogy most XII. Károly svéd király ül rajta...

– Jaj, kegyelmes uram – vágott közbe a püspök –, baj van ám azzal a lóval, és nékem nagy keserűségem.

– Tudomásom van az ügyről, méltóságos uram – köhécselt a hadtestparancsnok –, és biztosíthatom, biztosíthatom méltóságodat, hogy a katonai és nem katonai elem békés együttműködése úgyszólván állami érdek, de biztosíthatom, biztosíthatom méltóságodat, hogy vannak esetek, vannak, midőn, midőn a fene tudja, hogy mit tegyen az ember...

– Ej, kegyelmes uram – mondta a püspök –, hiszen világos az eset: a prépost úr meg a ló egy percig sem maradhat együtt Tiszaszálláson!... Ezt a problémát kell megoldanunk mostan.

A hadtestparancsnok ravaszul nézett a püspökre, és így szólt:

– Hisz akkor méltóságod könnyen segíthet a dolgon; kegyeskedjék a pátert, akarom mondani a főtisztelendő urat valami jobb plébániára áthelyezni... Esetleg hozza be kanonoknak... Vagy akár magam elfáradok Bécsbe, aztán lesz belőle udvari káplán... Sőt beszélék a nunciussal is, hátha Rómában elhelyezi...

– Ne tréfáljunk, kegyelmes uram; én most sehová sem tudom elhelyezni Vég-
het, még a káptalanban sincs üresedés. Azután meg önnek sokkal könnyebb a lovat egy más regimentnél elhelyezni...

A hadtestparancsnok hevesen tiltakozott:

– Jaj, méltóságos uram, az nem olyan könnyű dolog. Mert azt a kincstári lovat egy kitűnő tiszt úr nemes ambícióval és páratlan igyekezettel már egy fél esztendeje hogy idomítja; most hát, mikor háromnegyedrészen már elkészült a munkájával, nem lehet csak úgy egyszerűen elvenni a lovat tőle. Az ilyesmi lehangoló példa volna az egész lovas tisztikarra. Méltóztassék hát úgy fogni föl a dolgot,

hogy az a ló ma már össze van nőve Merkel kapitánnyal, mint egy kentaurral. Itt csak együtt lehet a kettőt áthelyezni.

– Akkor az történiék – mondta a püspök...

– Az sem lehet – válaszolta a generális. – Csak nem büntethetni meg Merkel kapitányt azért, mert pompás lovas és a lovát Prépostnak hívják!... De aztán ki téríti meg a költözködési költségeket: Végh főtisztelendő úr-e, vagy a katonai kincstár?!... És általában is az ilyen példa még lehangolóbb volna a tisztikarra...

– Helyeztessék hát át az egész ezred...

A hadtestparancsnok most már igen mérgeződött.

– Ej, méltóságos uram – mondta, és húzogatta a nyakán a másodosztályú Vaskorona-rendet –, ez a kívánság már nagyon papos. Egy lovon kezdte, és egy egész ezreden végzi... Így, méltóságos uram, nem oldjuk meg a problémánkat.

A püspök fölkészülődött.

– Jó – mondta egy kissé epésen –, tehát a hadügyminiszter excellenciájához fogok fordulni rögtön.

Azzal otthagya a hadtestparancsnokot a fent elősorolt olajnyomatú tábornokokkal együtt.

Kifejlet

Június másodikán a krassóvári hadtestparancsnok saját kezűleg írt egy hosszú, bizalmas jelentést a hadügyminiszternek. A papiros teli volt csöndes rezignációval: hogy a tisztelettel alulírott minden tekintetben méltányolja ugyan a hadügyminiszter őexcellenciájának magas figyelmét, mely az 1888-ban született és 1892-ben besorozott 18. huszárezredbeli Prépost nevű lóra, illetve a vele kapcsolatos afférre terjed ki: de a tisztelettel alulírott nem érzi magát elég erősnek arra, hogy ezt a különös tapintatot igénylő kérdést minden irányban kielégítő módon oldja meg. A tisztelettel alulírott különben is azért kérezkedett hadtestparancsnoknak Krassóvárra, mert abban a hitben volt, hogy ez nemigen exponált állás; most azonban, hogy meggyőződött az ellenkezőről, mindjárt folyamodik is nyugalmaztatásáért s csak azt a méltányos kérést terjeszti elő, hogy a személyi pótlékából is számítsanak be valamit a penzióba, mert a lányát épp most adja férjhez egy tüzér kapitányhoz, s a kaució egy része kölcsönpénz, melyet általános gyakorlat szerint visszafizetni is szokás...

Épp ennél a passzusnál tartott a hadtestparancsnok őexcellenciája, mikor bejött a vezérkari főnök úr egy hivatalos távirattal. Abban pedig a 18. huszárezred parancsnoksága jelentette az illető aktaszámhoz, hogy a Prépost nevű tisztiló reggeli nyolc órakor hirtelen kimúlt, s a boncolás adatai is nyomban közöltetni fognak...

A hadtestparancsnok kellemes izgatottsággal szemlélte a távirat vékony betűit, azután eltépte az imént megkezdett fogalmazványt. Valóban arra nem is volt többé szükség. A gyermek meghalván, vége lőn a komaságnak. A Prépost ügye nem létezett többé, legföljebb csak a Merkel százados úr lelkében, ki ugyanabban az órában mély meghatottsággal, szinte megtörve hallgatta a katonai állatorvos fejtegetéseit Tiszaszálláson: „Az állatot, százados úr, ahogy kezdetben tervezve is

volt, tulajdonképpen agyonlovagolták. Persze ön ezt nem szándékosan cselekedte, de a dolog tudományos szempontból mindegy”.

A vég

A történetnek az a vége, hogy Tiszaszálláson még az idén sem rukkoltak ki a huszárok az úrnapi körmenethez. Mert a kultúrharc Tiszaszálláson is csak olyan, mint Budapesten. Már négy esztendeje, hogy elpusztult a sárga, de azért a papok meg a generálisok még mindig veszekesznek.

1898

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN
(1866-1917)

CSATA A KATONÁVAL

János a tanyáról többféle alapon jött be ezúttal a városba. Elsősorban a piaci árak érdekelték, s azonfölül néhány apró tárgyat is kellett venni. Ugyanis kell egy karika a malac orrára, egy karika az ingaóra láncára, amit mindig ellopkodnak a gyerekek, végül pedig adót is kellene fizetni.

János ez utóbbi mesterséget végzi el először, s megszaporodva jön ki az adóhivatalból. János odakint azt határozta, hogy tíz forintot fog fizetni, de csak ötöt fizetett, s így financiálisan szaporodott. Ez mindig vidám állapot. Most már lehet karikákat keresni. Talált is kettőt, nagyon szépet. Egyik jó volt az órára, a másikat pedig nagyolta kissé a malac orrára, de hát üsse kő, majd hozzánövekszik. Az orr növendő. Ezzel most már egészen készen van, s lehetne is menni kifelé, midőn eszébe ötlük, hogy vesz egy olcsó jegyzőkönyvet a fiúnak. Inkább abba irkáljon, mint a ház falára.

Ez természetes. János valami játéküzletbe megy, végignézi a kirakott tárgyakat, s néhány fillérért vesz egy kis noteszt. Szép azért az nagyon, olyan aranyos a háta, akár a biblia.

– No majd möglátom, mit ír bele a gyerekek – szól biztató mosollyal János a boltshoz. – Maga lösz a felelős azért, amit a gyerekek ebbe a könyvbe szerkeszt.

Így elválnak.

Amint azonban János az aprópénzt tartalmazó tárcát a belső zsebbe akarná tenni, a tárca leesik a földre, mert nem olyan könnyű a subában való mozgás, mint ahogy azt az ember gondolná.

János lehajol érte, s amikor felvenné, egy kis színes alakon akad meg a szeme. Ez egy játékkatona, amely farkjával szalutál, s kabátja kékre, lábai vörösre vannak festve. A szerencsétlen kis katona feküdt a földön, mert csákójával oda-szorult az árusítóasztal lábához, de még így fekvé is következetesen tisztelgett. Természetesen, János ahogy megpillantja, villámgyorsan az eszébe ötlük, hogy a kis könyv mellett ez a katonababa is igen jó lesz a gyerekeknek.

Hamar kikapja hát fekvő helyzetéből, s hozzámarkolva a tárcához, mind a kettőt az öklébe fogja. Főlegyenesedik, s az öklét bedugja a belső zsebbe. Ott kinyitja, a katona és a tárca bent maradnak, kezét pedig nyitott állapotban húzza vissza. No, ez rendben van. Most már végleg elköszön a boltostól, s az utcán kedvvel rázza bele magát a subába.

Most addig be nem nyúl a zsebbe, amíg a tanyára nem ér.

Nincs otthon senki, mivelhogy a gyerek iskolában van, az asszony pedig odajár a szomszéd tanyára, ahol valami torban segídekzik.

Így hát a lovakat kifogja, s előkeresve az eresz alól a kulcsot, bemegy a házba. Jó meleg van bent. János topog egy kicsit a szobában, s jár-ke. Majd pedig gondolkodik, vajon utánamenjen-e az asszonyinak, vagy rátegye az órára a kari-kát.

Eközben eszébe jut a notesz meg a katona. Gyertek elő. Zsebbe nyúl, s kivesszi mind a kettőt. Az asztalra teszi, s az ablakhoz megy, kitekint a néma tájra, az útra, hogy jön-e a gyerek. No, nem jön még.

Visszafordul, s ekkor ahogy tekintete az asztalra esik, megdöbbenve lép hátra.

A notesz fekszik az asztalon, de a katona, melyet mellé fektetett, nem fekszik, hanem áll, és fölemelve tartja a kezét.

– Nini – mondja János.

Odamegy hozzá, s lefekteti.

De midőn elvonja a kezét, újra fölugrik a katona, előbb hajlong jobbra-balra, mintha igen mérges lenne, azután megáll keményen, éppen neki szemközt fordulva, és a kezét le nem ereszténé egy viláigért.

– No – szól újra János, és komolyan szemügyre veszi a kék-vörös emberkét.

Fa ez, fa. Legalább annak mutatkozik. S miként van az, hogy mégis mozog?

Letészi most már keményen az asztalra, s meg is nyomja, hogy jól fekvé maradjon. Úgy is van. Erős keze alatt megfekszi az asztalt a katona, és semmi mozgása nem érzik.

Ámde kezét hirtelen elvonva onnan, újra csak föl pattan, hajlong, megint előtte áll meg, s két festett szemével reá tekint.

– Üssön mög a part! – kiáltja János, és mérgesen csapja le újra.

Ezúttal politikával él. Nem kapja föl hirtelen a kezét, hanem lassan fogja elhúzni. Meg is próbálja, de íme, mi történik megint. Ahogy szelíd vigyázattal emeli föl az ujjait, akként kél utána lassan a katona, mígnem ismét teljesen egyenesen áll, és karját Jánosra emeli.

– Engöm ne fenyögess – mondja János, s elmegy az asztaltól egészen a sarokig.

Onnan gyanúsan nézi. Csönd van kint, bent. Kissé alkonyodik, s a pusztára leszáll a téli napáldozat ólmos fátyola. Semmi zaj sem hallható, a boglyakemenében összeomlik néha a zsarátnok, s koppan a tapasztott falon. A notesz az asztalon fekszik, János a kemencepadkán ül, a katona áll az asztalon, s mereven nézi Jánost.

Meg se mozdul.

János erős pillantásai egyre gyengébbek, végül lesüti szemeit a katona tekintete előtt.

– Én nem loptalak el – védekezik halkán –, feküdtél a földön. Akkor minek feküdtél... Mert le voltál szorulva. Köszönd, hogy fölemeltelek! Ez nem lopás. Más is elvitt volna, hallod-e! Engöm ne verj mög szömmel, mert leütlek az asztalról. Leütlek!

Erőt gyűjt, és fenyegetve közeledik hozzá. János már-már kiüti, mikor új gondolata támad. Az asztalon a kancsó, körülötte vizes az új deszka. Hirtelen elkapja a katonát, és fejfel belenyomja a vízbe.

– Ne kutya! – hörgi, s homlokán verejtékcseppek ütnek ki.

Mikor elveszi róla a kezét, fölkiált.

A katona nem kelt föl, ott maradt fekvve a vízben.

János vigadozva nézi.

– No most ott vagy... Most mozogj, kutyafülű!

Mozog is. Ijedve veszi ezt észre a küzdő felek nagyobbika. A víz nem bírta teljesen leragasztani a zöld festékhez a kék festékes katonát, egyszerre mozogni kezd s hopp! megint egyenesen áll már, de előbb előre-hátra hajladozik fölemelt karjával.

Hátha ez nem célzatos fenyegetés, akkor egyáltalán nincs fenyegetés a világon.

János meghököl, derekát az ágyhoz üti, s fölszisszen. Dühös lesz.

– Minek is hoztalak ide! – kiáltja. – Engöm ne bánts mög. Ne ronts mög. Öszszetörlek!

Előkapja a botot a sarokból, s tisztességteljes távolban maradvva, le akarja azzal nyomni a katonát. Nem megy. Kitér a bot elől, s minél jobban hozzáújt, annál hevesebben fenyegetőzik.

János homlokán ismét ott van már a hideg veríték. Mit tegyen, mit tegyen?

Eh, egyszer hal meg az ember. Hirtelen elsiklik az asztal mellett, hogy az ablakhoz jusson. Ezt reszkető kézzel kinyitja. Akkor visszafordul bátran, nagy kezével megmarkolja a kis embert, hogy egészen elvesz az öklében.

– Gáspár... Menyhért... Boldizsár... – mondja, s kilöki a katonát az ablakon.

Repül, repül egy darabon, azután a fagyos göröngyök közé bukik, s hentereg ide-oda.

János utána néz.

– Huh! – csattan föl egyszer.

Már megint áll a katona egy hókupac tetején, hajlong, integet, emeli a kezét, és erős szemrehányás van a tekintetében.

– Loptál, loptál, loptál...

János hallani véli a szavakat, és szívét névtelen ijedtség szorítja össze.

És rontások rontása, hogy épp most jön haza a gyerek az iskolából. Látszik az úton. Közeledik, ő meg kiáltani akar reá.

– Kerüld el, kerüld el!

De nem bír. Rémulten, elzibbadva látja az ablaknál, hogy a fiú észreveszi a katonát, fölemeli, s diadallal hozza befelé.

Már az ajtónál kiáltoz:

– Nézze kend, apám, nézze...

Az apja felhördül, s kezét tiltakozva tartja maga elé.

– Be ne hozd! Ide ne hozd! Most vívtam vele éppen...

A fiú nem érti. A kis ember szemei szeretettel nézik a még kisebb embert, s kacagva kiált:

– Nézze kend, ólom van az aljában. Ha lefektetöm, fölugrik. Nézze kend mán!

Jánosról lefoszlik most a zibbadtság, rémullet, s benső indulatai elcsöndesülnek.

- Ó! – sóhajtja megkönnyebbülten. – Ólom van benne.
Aztán röstelkedve mozog, okát adandó az eddigi violenciának.
– Azt hittem: lélok.
1895

A RAVASZ KABÓK

Hogy hetivásárkor, ha bent van az ember a városban, a korcsmában elmaradni nem jó, és nem tanácsos, arra eleven tanúbizonyság Hadadi Mihály, akivel ezen okból sok mindenféle vergődések történtek. A dolog úgy áll, hogy ezen csapásokat bajos elkerülni. Hetivásárokon, ha minden holmiját eladta az ember, már az úgy szokás, hogy megéhezvén, eszik valamit. Vesz egy tízpenzes cipót a piacon. Azután bemegy valamely korcsmába, és paprikás húst kér. Csakhogy persze ez nem megy ilyen könnyen. A kenyérpiacon alkudni kell, s végigpróbálni a cipókat. Némelyik csodálatosan könnyű, s tele van likkal. No, az a bolond ember, aki megveszi. Más ellenben a jóra való cipó. Ez megvan a maga természetességében, és se nem könnyebb, se nem nagyobb, mint ahogy az tőle megkívántatik. Azt azután megveszi az ember.

- Aztán hogy adja? – kérdezi az ember.
– Tizenkét pénz – mondja a kofa keményen.
– Hatot adok érte.

A kofa most oldalt néz, és meghúzza a derekára kötött nagykendő rojtjait, aminek bizonyos megvetésszerű jellege van.

- No, akkor nem is öszik kend belüle.

Mihály azonban mosolyog, mert most már egészen rákötötte magát erre a cipóra. Látni való, hogy a piacon nincs több ilyen, s ha már egyszer az ember bent van a városban, vegye ki a részét az élvezetekből.

– No adok érte nyolcat, de csak magának. Szörnyen tetszik a maga képe neköm.

Az agyafúrt Mihály ilyképp egy garast lealkud a cipóból, amit a hóna alá vesz, s diadallal viszi a kocsmába. Ott hoznak neki paprikás húst. Hát ez biz nem olyan, mint amelyet odakint a bográcsban főznek, hanem azért csak megeszi, aki éhes. Sőt Mihály csak a cipó felét fogyasztván el a húshoz, kocog az asztalon. – Sok húst főztek? – kérdezi.

- Sokat – mondja az étekgó.
– Akkor hát sok leve van?
– Sok.
– No, akkor adjon még levét ehhez a cipóhoz.

Kap levét, s azt méltósággal bicskahegyen mártogatja ki, ami midőn megtörtént, Mihály érzi, hogy étel dolgában teljesen el van látva. Lesöpri most már a morzsát az asztról, a kabátról, a bicskát becsattantja, zsebre teszi, de csak előveszi újból, hogy kocoghasson vele az asztal szélén. Étél után ital kell, s alig hihehető, hogy akadna olyan magyar nemzetiségű Mihály, aki a korcsmában étel után vizet kérne, ital gyanánt.

Biz így Mihály is csak bort kért, fél litert, ami csodálatosan kevés, ha nagy poharat adnak hozzá. Mihály vágya, hogy az elfogyott, még másakra is, de a takarékoság ellentmond ennek. Otthon ennyi pénzért háromannyit ihat. Le is mond a dobzódásról, de épp e pillanatban lép be az ajtón egy másik cipóval a hóna alatt a sógor is, bizonyos nevezetű Baráczius József.

– Nini – mondja Mihály.

– Nini – mondja József.

Ezzel kezelnek, s Baráczius helyet foglal. Ők ugyan csak magyar sógorságban állanak egymáshoz, de jó barátok nagyon, mert annak idején Baráczius közel lakott Hadadiékhoz. Baráczius földje ugyan most is ott van, ahol azelőtt, csak hogy Mihálynak most az útja más. Ugyanis bizonyos Kabók Illés lakik arra, s annak a földjén vezetett az út Mihályhoz. Kabók, míg szegény volt, nem bánta, hogy kocsik járnak a földjén, de most másképp van, mert szerencse érte. Amint ment volna ki a városból, a vasúti átjárónál elütötte a kocsiját a mozdony, Kabóknak kitört a lába, s ezeket fizetett a vasút a láb helyébe. Pedig a láb egészen összeforrt (az emberi csont nem porcelán tányér), s Kabók azóta gögös ember, és senkinek sem engedi meg, hogy a földjén keresztül járjon.

Így Mihálynak most nagyot kell kerülni másfelé, hogy hazajuthasson. Ennél fogva ritkán találkozik Baráczius Józseffel, s tudni való, hogy kívül minél ritkábban találkozik, az annál nagyobb öröm. No, és hogy a sógor szintén leteszi a cipót, és paprikást hozat, Mihály nem akar csak úgy, ingyenben ülni az asztalnál.

– No, adjanak bort – mondja.

Adnak, de adnak aztán a sógornak is. Így italoznak, az idő múlik, megint Mihály vesz, megint a sógor. Egyszer azt mondja az egyik:

– De már most...

– Mönjünk – egészíti ki a másik.

Hát éppen ideje. Kiballagnak, s mennek egymás mellett a kocsik felé. Ki van a pirosodva, és Mihály szerfölött pipázik. A kocsikon sem különben megy a dolog. Sebesen hajtanak ki, ki a városból, és könnyebben kezdenek lélegzeni, amint a szabadba érnek. Mert csak más az ott. Akkor Mihály nekiereszti az ostort, hogy utolérje az előtte haladó sógort. Az út elég széles arra, hogy egymás mellett menjenek, kocogva, s beszélgetnek.

– Rég járt kend mifelénk – mondja Baráczius.

– Hát ha nem löhet a Kabók miatt.

– Dehogynem. Hiszen szabad az útja. Ma láttam.

Az ám. Csakhogy éppen ez is olyan dolog, amilyen Kabók Illéstől telik ki. Mert Mihály a hallottakon megörülve, arra megy, át is hajt a Kabók-féle földön, de mire hazaér, sántít a lova. Megnézi, látja, hogy ócska vasszeg van a lábában (mert azzal szórta tele Kabók az utat).

Dühös lesz most, mert mit csináljon az ember, ha a lova megsántul. Szidja Kabókot, Barácziusot, az utat, és még sok egyebet, mert nehéz a káromkodással betelni, különösen, ha nem tudja az ember, hol ment a szeg a ló lábába.

Végül az asszony csitító szavára belátja, hogy ezzel a dolgon nem segít. A szeget kihúzza a ló lábából, ezt vizes vederbe állítja, másnap pedig alig pitymallik,

útra kel vele Dorozsma felé. Ott ugyanis vásár van, el kell adni a lovat, és venni másikat. Mihály odaér, és kiáll a lovával. A ló mutatós amúgy, kicsit bizony nehezen emeli a lábát, de talán akad azért vevő. Jön a lócsizár, és nézi a lovat.

– Hm – szól és végigtekint Mihályon –, hát ez is eladó.

Próbáltatni kezdi amaz, s szorongva nézi, hogy az állat sántít.

– Hisz ez sánta! – kiált föl a csizár.

– Sánta? – kérdezi Mihály.

– Hát.

– Az ám – toldja a gazda a szót –, vöttem észre máma. Kicsit elfeküdte a lábát.

Így beszélnek előre-hátra, ami különben egyre megy. A kupec már régen látja, hogy mi baja van a lónak, azt is látja, hogy nem nagy baj az. Mihály pedig azt látja, hogy ez a szamár kupec nem lát semmit. A bolond még megveszi. Amint-hogy igaz is. Mihály százötven forintot kér a lóért, a kupec húszat ígért, s végül száz forintban kiegyeznek. A kupec megy a lóval, és mosolyog, hogy becsapta az élnetlent. Mihályt némi vád furdalja ugyan, de aztán dörmögni kezd:

– Mit kupeckodik, ha nem ért hozzá.

Erre azt kiáltja valaki a háta mögött:

– Tán neköm szaval kend?

Mihály ijedten fordul vissza, abban a hitben, hogy jön már a kupec a lóval. De amint a szólóra tekint, örömteljesre válik az arca hirtelen. Hiszen ez a Kabók Illés. No ez jeles dolog. Ennek igazán örülni lehet, amiért hogy újra kinyitotta az útját.

– Adjon isten – szól, és egyben nyújtja is a kezét.

Kabók Illés belecsap. Lám, nem olyan gőgös. Mindent átkölnenek, pedig a beszédje is egészen helyes.

– Kend is ló irányában? – kérdezi.

– Hát – bizonykodik örömmel Mihály, mert ő egyébként fölötte jólelkű ember.

– Vevő vagy eladó kend?

– Mind a kettő. Eladtam egy lovat, most vöszök mássat. Gyűjön kend deputálni.

Mennek deputálni, mert a lóvétel nem tartozik a közönséges dolgokhoz. Az nehéz és furfangos állapot, mely körültekintést igényel. Azt többfelül ki kell tapasztalni.

– Hogy adta kend el a lovat? – kérdezi Kabók Illés, aki járatos az ilyen dolgokban.

– Száz forintért – feleli Mihály. – Hanem nyolcvanért vöttem tavaly... Most is ilyen formásat szeretnék vönni.

– Persze, persze – feleli Kabók. – Hanem nyolcvan forintért bajos olyant kapni lóban, aki húz is, futós is...

– Csikót is nevel...

– Mög a testi állapota is röndös.

Ezen elgondolkoznak, amint mennek a lovak sorai között, s Mihály az ostor nyelével ütögeti a csizmája orrát. Utóbb azt mondja:

– Nono.

Most lehajlott fejfel ballagnak tovább, nehogy valaki rajtuk a vásárlási szándékot észrevéve, olyan állatot kínáljon, amelyik nem tetszik. A lehajtott fejnek ez az egyik oka, a kevésbé praktikus. A másik ellenben abból áll, hogy az eladó emberek hosszú sora meg ne lássa rajtuk, hogy tetszik ám valamelyik deres vagy szürke. Annak mindjárt ára van! Ennélfogva csak úgy kell végigmenni a sorokon, mintha tisztán csak sétálás szempontjából jöttek volna ide, amely célra ugyanis a dorozsmai vásártér fölöttébb alkalmas.

Így haladnak. Sok mindenféle lovat hagynak el jobbra is, balra is, van azok között különféle fajta.

– Szödik a katonák is – mondja Kabók.

– Az ám – felel Mihály –, háború lösz.

Most egy kupec rájuk kiált:

– Talán lovat akarnak kendtek.

– Azt, azt – válaszolta Kabók.

– Hát akkor ide jöjjenek, van itt megvenni való elég.

– Csakhogy nem vönni akarjuk – vág vissza Kabók széles mosollyal –, hanem csak úgy akarni akarjuk.

Erre nevet Mihály is, a lócsiszár pedig ingerülten húz végig a lovain. De hát ez nekik (nem a lovaknak, hanem Mihályéknak) teljesen mindegy, ők csak mennek odébb lassan, alattomban figyelő pillantásokat vetve szét. Egyszer aztán meg-rántja Mihály kabátja szárnyát Kabók.

– Látja kend? – súgja.

– Azt ott? – súgja emez vissza.

– Azt hát. A három közül a harmadik.

– Testben egészen röndös, de a háta egy kicsit le van esve. Zabosláda feje van neki.

– Nono – véli Kabók. – Olyan nyolcvanforintos formájú... A király ménöseiben van bizonyosan szöbb is.

Mihály megáll s messziről sandít a lóra. Hát valóban egészen rendes állat. Vált hirtelen Kabókkal egy tekintetet. Mihály egyet pislant, Kabók kettőt, s ezzel el van intézve a dolog. Kabók elmarad, Mihály pedig megy a bizonyos ló felé, de csak tél-túl, mintha mire se lenne gondja. Még túl is megy rajta, de akkor elejti a kezéből az ostort, amiért vissza kell fordulni. Mikor fölvenné, megakad a szeme a lovon. Nézi egy darabig, azután hanyagul odaszól:

– Ez a vénség is eladó?

A gazda kissé ingerülten felel:

– Eladni eladó, de vénnek nem vén, fiatalabb, mint kend.

– Nono – szelídül Mihály –, nem látta kend az én körösztlevelemet.

Amaz kun ember létére nem enged magán kifogni, s félvállról felel:

– Kend se a lóét.

Ezen most már nevetni kell. Ezt tudja Mihály jól, nehogy harag legyen a dologból. Mosolyog s azt mondja:

– A lónak a foga a keresztlevele.

– Persze. Azt kell megnézni.

Meg is nézik. A ló ugyanis igen nyílt viselkedésű állat, amely sohasem tagadja el a korát, mert hiszen az évei száma oda vannak írva a fogaira. Le lehet olvasni erről, hogy ez a ló hétesztendő, ami lónál körülbelül a férfikor delét jelenti. Hát ez éppen vágna. Sem nem nagyon öreg, sem nem nagyon fiatal, s ez utóbbi sem megvetendő, mert ilyenkor már megállapodottabb az észjárása, és nem tesz oly könnyen kárt sem magában, sem másban.

– No ugye – mondja diadalmasan a kun.

– Hm – feleli Mihály savanykásan –, ez még nem határoz, mert amellett akadhat más hibája. Hiszen látja kend az állását. Olyan a háta, mint a beroskadt tanyatető. Meg a feje... Micsoda nagy hordófej! Hiszen talán be sem fér vele az istállóajtón.

A kun már ezt a sok gyalázást nem tűrné el, ha nem látná ki Mihályból a vevőt. Az vesz, aki ócsárol, tartja a német, aminek az felel meg a magyarban, hogy alkuval megy a vásár.

– Hát – mondja – hibája van, azt a vak is láthatja. Ha hibás nem volna, a katonák is megvennék.

Most Mihály kacagni kezd, s lóbázza a kezében az ostort.

– Ezt? – kiáltja. – Ezt a liszteshombárt? Ugyan hová tette kend a szömit?

– Adjon isten jó napot – mondja most valaki a háta megett. – Mit nevet kend?

Mihály megfordul, s Kabókra ismer.

– Nini – mondja –, kend is itt van?

– Itt ám – feleli a ravasz Kabók. – Talán lovat néz kend itt?

– Nézem hát. Ezt a lovat, ennek a jó embörnek a lovát. De nevetni köll rajta. Azt mondja erről a lóru, hogy még a katonák is elvinnék... Nevetni való ezt.

– Ha hibája nem volna – mondja bosszúsan a kun –, el is vinnék. Nem mondom én, hogy így viszik el. Hanem ha hibája nem volna.

Kabók most szemügyre veszi a lovat. Kissé hátrahajlik, a bal lábát előreteszi, s összehúzza a szemeit. Kritikus pillanat ez.

– Ez az a bizonyos ló? – kérdezi komoran.

– Ez.

Megnézi a fogait, a kor megállapítása miatt, s közben kissé rángatja a vállait.

(Mögötte már a könyvere javát.) Aztán a nyakát markolássza végig, hogy nincsenek-e ott rejtett daganatok, továbbá a keheesség kitanulmányozása szempontjából. Az állat nem is állja ki az erős marok szorítását a gegőjén, s köhint párszor, rázva a nagy fejét. Kabók igen magasra húzza szempilláit e veszélyes aktusra, míg ajkait összefogva, a szájszéleit lehúzza mélyen. A kun mindezt aggodalommal, Mihály pedig benső gyönyörűséggel nézi. Ezután a szemek kipróbálása következik. A nagy fekete fényes gömbök tiszta szemet mutatnak, de Kabók azért csak belefúj mindkettőbe, s rájuk is lehel, miközben a ló fölkapja a fejét, s állon üti vele Kabókot. – Oh, hogy kerülne a kutyák asztalára – véli ez. Még most a kalappal is kell integetni néhányszor az állat előtt azon okból, hogy nem-e ijedős. Mert az is baj, ha ijedős, sőt fölötte nagy baj, mivel az, akinek olyan lova van, még arra sem ér rá, mikor hajt, hogy pipára gyújtson a kocsiban.

Nos, idáig elment a vizitáció. Most következik a hát megvizsgálása, valamint hogy szilárdan áll-e a ló a lábain. Ez okból kissé oldalt lökdöstitik, ami a kunnak némi gyönyörűséget hoz, mert közben az alkutárgy, beleunva a szemlébe, le akarja taposni Kabókot.

– Hej, de ugrálsz – feddi ez –, talán az ördög bújt beléd?

S most már a lábak szemléje kezdődik. A lábaké. Ez a fő dolog. Végig kell menni minden izmon, hogy nincs-e megcsomósodva, nem mutatkozik-e valahol pókosság, s hogy nem stráfol-e az állat. Továbbá jönnek a paták, a patkót soha nem látott szűz csontdarabok. Végül pedig meg kell rántani jól a ló farkát, hogy nem-e hamis szőrből van ragasztva, mert ez azután valósággal tanyacsúfság lenne.

Készen lévén mindezzel, Kabók néhány lépést hátrált, az állat a tenyerébe fogja, s pár pillanatig szótalán komolysággal szemléli a lovat.

Amazok várakozva tekintenek rá.

– Hát ezt vinnék el a katonák? – kérdezi végre a nagy hallgatás után.

A kunban már forr a méreg, de türtőzteti magát.

– Mondtam már, hogy akkor, ha hibája nem volna – szólt összehúzott szemöldökjei alól tekintve a kritizáló férfiúra.

– Értöm, értöm – feleli Kabók, ki titokban bizalmas pillantást vált Mihállyal. A pillantás azt jelenti, hogy ez az a bizonyos ló, amit meg kell venni, ellenben Kabók szavai egészen mások.

– Értöm én azt – folytatja a beszédet a kunhoz –, amit kend mond. De ha ennek a lónak hibája nem volna, éppen nem vihetnék el a katonák.

– Már miért? – kötekedik a kun ember.

– Azért – förmed rá Kabók – mert akkor nem maradna meg belőle semmi. Csupa hiba az egész ló.

Mihály is ezen a nézetten van, s szó nélkül fordul meg, hogy távozik. De elmenőben mégis kérdést intéz a gazdához:

– Aztán hogy adná?

– Hetvenöt forint.

Az alkudók szemei összevillannak, s most már rövid kérdés az egész. Amely lovat hetvenötre tartanak, azt odaadják hatvanért, s ennél fogva ígérnek érte negyvenötöt. Ez igen szimmetrikus számítás. Az egyik följebb megy az alku folyamán öttel, a másik lejjebb öttel. Aztán újra haladnak ugyanennyivel. Végül következik az isten neki „a hatvan” forint, amidőn Mihály nagy parolát csap a kun tenyerébe. A vásár elkészült, a passzust átírák, s miután Mihály odakötötte volna a maga kocsijához a lovat, a duttyánba mennek.

A duttyán a lóvásárok hotelje, s valamely igen foltozott vászonsátorból áll. Abban bort mérnek, sört is, és ott sűtik serpenyőben a híres cigánypecsenyét, amely jobban csalogat az illatával, mint a kiakasztott kocsmacégér. Aki reggeltől délidőtájjig dangováz, ténfereg, lökdösődik a lovak között, ha egy szép karéj fehér kenyéren egy ilyen barnapiros pecsenyedarabhoz juthat, megesküszik reá, hogy ez a legjobb ebéd a világon. Van is ebben valami, habár az evéshez némi tudomány szükségeltetik. Nem tányéron szolgálják azt föl, hanem azon a puha kenyéren,

amely vele jár, és azt a halforma bicskával azon is kell szeletelni igen vigyázva, hogy valamiképp hamarabb meg ne egye az ember a tányért, mint a húst.

Ezen a helyen kedvre derülnek Mihályék, s bort isznak a jó vásár emlékére. De még a kulacsot is megtöltik, amidőn hazafelé indulnak. Kabók gyalogosan ballagott át a szegedi földről, s most Mihály kocsján megy haza. A ló, az új ló igen jól lépked, s ami fő dolog, passzol a másikhoz. Egyre több jó tulajdonságot fődöznek föl benne, s Mihály, zsebében negyven forint nyereséggel, igen meg van elégedve. Egyben Kabók esztét, okosságát, alkuvó képességét csodálja, s mert hogy a mai nap nyeresége a Kabók révén került hozzá, fölötte gyakran kínálja a kulaccsal. Meg is van ütődve egészen, mikor egy keresztútnál azt mondja Kabók:

– Álljon kend mög.

– Minek? – kérdezi Mihály.

– Hát mert én majd erre tartok, hazafelé – feleli Kabók.

A háladatos Mihály azonban erősködik:

– Ugyan minek járna kend gyalog? Elviszöm én hazáig.

– Nem köll. Kár vóna annyira möghajkurászni a lovakat. Nagy kerülő nagyon – véli Kabók.

– Hiszen ott az út a kend földjén – vitatja Mihály, aki minden áron szolgálatot akar tenni.

Kabók mosolyog ravaszul:

– Arra ne járjon kend – mondja –, mert ami törött cserép csak a tanyába kerül, mind az útra van hányva. Belehág a ló.

Mihály e szavakat hallva, Kabókra mered a szemével. Tudja most már, hol sántult meg a másik lova, meg is szidná érte Kabókot, de hiszen éppen Kabók az, aki neki ezzel a bajjal nyereséget hozott. Nem szól hát a dologról semmit, csak annyit kérdez:

– Hát miért nem zárja kend el inkább az utat?

Kabók ismét mosolyog. Harcsabajusza mozog a nevetéstől, apró szeméit pedig összehúzza.

– Ha bezárom az utat – mondja –, engöm szid az egész környék. Hát nem zárom be. Nem fábul csinállok korlátot, hanem cserépbül. Aki egyszer arra járt, többet nem kívánczik.

– No nem – mondja gondolkozva Mihály.

Kezelnek. Kabók bebballag a dűlőbe, Mihály pedig kocog hazafelé. Esmélkedik az ülésben, az esze a Kabók ravaszságain jár, s szeretne ő maga is ilyen okos ember lenni.

– Fiskálisesze van ennek az embörnek... fiskálisesze... – mormogja, s kiszopja a kulacsból még azt a kicsi lelket, ami benne maradt.

1896

Halbőr Förgeteg János reggel aludt a domaszéki kapitányság területén. Mert tudnivaló, hogy Jánosnak ott van a tanyája. A tanyában van egy ágy, leterítve szépen subával, a fejtől van egy fanyereg, amelyet beborított szűrrel. Ez így egészen jó párnaféle alkalmatosság, és Förgeteg János meg van vele elégedve. Azonban a fanyeregnek megvan az a rossz tulajdonsága is, hogy néha lecsúszik róla a szűr. Történt ma, hogy éppen beállott ez az eset. Förgeteg odaütötte fejét a fához és fölébredt.

Odakint virradt. A tanyák között szellő futott végig, és mozgatta a faágakat. Förgeteg heverészett az ágyban. Az ablak éppen a feje irányába szolgált, és a gazda pislogó szemekkel, álmosan nézett ki rajta. A tájék annak, aki mindig látja, meglehetősen unalmas. János gazda azt is tudja, hogy az útszélen melyik fát mikor ültették, és hány búzaszemet szórtak el a gyökereire, hogy jobban megfogamzson.

Ennélfogva János gazda nem valami nagy érdeklődik kifelé. Nincsen semmi változatosság. Mindössze egy ló jön errefelé a rügyező fák alatt. A lovas még nem látszik az ágaktól, s Förgeteg lustán gondolkodásba merül, hogy ugyan ki lehet. De pár pillanat múlva rövid, csillogó fényt lát a ló hasa mellett. János észhez kap. Pusztázó jár erre. Rossz jel.

Förgeteg Halbőr János hirtelen befordul, és elkezd nagy erélyesen aludni. Hortyog. Időközben a pusztázó odaér a ház elébe. A kutyák mérgesen fogadják, elharapott vakkantásokkal jelezve azt a nagy folytonossági hiányt, ami egy pusztázó és egy önérzetes eb közt elterül.

A lovas legény odaléptetett az ablakhoz, és bezörget a kartokkal.

– János!

János jól hallja a hívást, sőt a hangjáról meg is ismeri Koszó pusztázót, aki igazság szerint komája is. Hanem a hivatalos állapot megszünteti a komaságot. János nem tartja arra méltónak Koszót, hogy feleljen neki. A pusztázó még egyszer megveri az ablakot:

– Förgeteg János, hej!

János ebben a pillanatban azt hiszi, hogy a dolog komolyodni kezd, de úgy okoskodik, hogy az ő neve Halbőr Förgeteg, és így nem tartozik a Förgeteg szóra hallgatni. Megmarad befelé fordult állapotban az ágyban, de azért fülel erősen. Mikor aztán hallja, hogy a legény már csizmaorral ütügeti az ablakát, eszébe jut, hogy ha a ló meglép a legény alatt, a csizmaorral betöri az ablakot. Az pedig baj lenne. (Ezek a hitvány üveges tótok nemigen járnak most a tanyák között. Tán elpusztult mind a kolerában.)

Förgeteg fölül az ágyban, és elkezd tempósan öltözködni. Minthogy a szemérmes magyar ember magával viszi az ágyba is a fehérruháját, az egész öltözködés csak annyiból áll, hogy János kalapot húz a fejére. Aztán odamegy az ablakhoz, és kikiált:

– Mi kő?

– Gyékken ki! – mondja a pusztázó.

Förgeteg a nyakába keríti a subát, és a pitvarban, ahogy jön kifelé, készakarva rátapos a macska farkára. Ezt azért teszi, hogy káromkodhasson. Ezt meg azért

teszi, hogy ne kelljen köszönnie. Tudvalévóleg az idejében alkalmazott káromkodás sok mindenféle kötelezettség alól fölmenti az embert. Így hát csak a kalapbillelésből kifolyó tisztesség adódik meg a zsaró-nak.

– Kend mátúl kezdve közerő, Förgeteg János.

János ijedten néz a ló feje fölött a városi katona arcába.

– Mi vagyok én?

– Közerő kend a röskei tötésen. Tartozik kend odamenni és dógozni estig.

– Ingyen?

– Hát. De leginkább mingyá mönnyékken.

János lenéz a földre, és ebben az állapotban marad egy darabig. Aztán fölkapja a fejét:

– Hát möhetök?

– Hát gyékken...

Halbőr Förgeteg János még egypár háttal kijelenti, hogy „rögvest” megy, hanem előbb elkászolítja a tarisznyát. És van annyi malícia Jánosban, hogy nem invitálja be a pusztázót a szobába. A tarisznya előkerül, a szája hozzámérodik a kenyérhez, amelyből akkora darabot harap, amekkora éppen belefér.

Mindez azonban időbe kerül, mert a tarisznyát előbb ki kell fordítani és leveregetni két tenyérrel a szőrébe akadt miegymást.

(Apró kacsákat talált János tegnapelőtt anyáttanul a réten, és azokat pakolta bele.)

A tarisznya belseje tele van sárga pihével. Ahhoz nagy műértelem kell, hogy valaki körömvéggel letisztogatni bírja.

Ezután jön bele a kenyér és a szalonna. De a szalonna fönt van a padláson. Föl kell menni érte. De a létrát mintha a föld nyelte volna el, sehol sem találja János. A létra eltűnt, keresi jó félóráig kamrában, istállóban, ház háta mögött, de sehol sem talál rá.

Végre aztán észébe jut, hogy hiszen nem is a padláson van a szalonna, hanem a kamrában. Levág az oldalból egy darabot, és belerakja a tarisznyába. Véghetetlen lassan csinálja mindezt, s időnkint odasandít a pusztázóra, hogy ugyan unja-e már a dolgot.

Idő múltán elkészül ezzel is. A nap már fölkel. Vérpíros fénnel önti el az eget. A pusztázó nézi, és megszólal:

– Eső lösz.

János kap a szón, és fontos képpel veszi vizsgálat alá az égi határt. A föld peremének a szélén úszó kékes felhőket nézi először, azután följebb halad, és a szeme elé tartott tenyér mögül bele próbál nézni a napba.

– Löhét hó is – feleli aztán.

János ekkor a dolgok mibenlétével már majdnem készen van. Csak még a cókók hiányzik. A cókók a szűr meg az ásó. A szűr csak előkerül valahogy a szobából, de már az ásóra megint nem lehet ráakadni.

Nagy keresés kezdődik. János a feleségét, leányát, valamennyi gyerekét, mind az ásó után küldi. Azonban lehetetlenség ráakadni. Végre aztán a pusztázó leszáll a lováról, s a kerítés bozótjában kutatva, ráakad az ásóra.

Most már lehetne menni. Meg is indulnak. A tanyaút feléről visszatér Förgeteg János, hogy ugyan el van-e kötve a tehéntől a borja. Alapos istállóvizsgálat után megint megindul.

Mennek egy darabon az úton, amidőn Halbőr megint csak megáll.

– Hopp-hó, fékomteremtette...

– No!

– De bizony csak... – felel János, és sűrögve tapogatja körül magát.

– Mi?

– A kaparó!

– Micsoda kaparó?

– Hát az ásókaparó!

No, ehol van ni. Ásókaparó nélkül nem tökéletes az ember. Halbőr kijelenti, hogy okvetlenül vissza kell mennie a tanyára, hogy egy ásókaparót faragjon.

A pusztázó meggondolkozik. Neki még másfelé van dolga, embert hajtani a nyúlgáthoz. A lelkére köti hát Jánosnak, hogy a faragással ne soká késsen, más-képp a kapitány elé állás lesz. János bizodalmasan integet a fejével, és kétszer mondja:

– Ügön, ügön.

A legény megszorítja lovát, és leporoszkál a Madarász-tó túlsó végébe.

Förgeteg hamiskás mosollyal néz utána, ameddig látja. Azután visszaballag a házba, a szűr megint a nyereggre kerül, és János folytatja az alvást.

Idő múltán fölcihelődik, megindul, és éppen a háromórai harangszót veri ki a töltésre a városból a szellő, mikor munkába áll Halbőr Förgeteg János.

1888

A VÍZ MELLŐL

A víz ereje

Télen a folyó halott. Már abban az értelemben, hogy a vize folyik ugyan, de rajta nem jár senki. A legolcsóbb országutat nem használják. Néha ugyan a jég miatt sem lehet, mert az úszó táblák összeállnak rajta. Mint régebben az embereket állammá kényszerítette össze valamely szigorú vezér, olyanformán csapja össze jégmezővé a táblákat a hatalmas hideg. Ugyan az sem mindig hatalmas. Jön valami meleg szelecske, s egy éjszaka alatt megindul a jég. Azonban nem lehet tudni, hogy a harmadik éjjel nem jön-e megint valamely hideg szelecske, amelyik megint összeállítja. S ráadásul most már azt sem lehet tudni, hogy melyik szél milyen? Ezelőtt az északi szél hozta a hideget, a déli a meleget, de most már ezek is össze vannak keveredve, mert az idők járása mostanában csakugyan mindenben megváltozott. Olyan akaratosan erős déli szelek vannak, hogy az csoda.

Valamikor a gazdagságra büszkélkedő tanyai gazda ilyen gőgös panasszal volt:

A víz ereje

– Annyi a cselédöm, hogy a szél se ér tőlük, mégis mindön dolog gondja az enyim...

Ami úgy értendő, hogy a sok cselédje szél ellenében körülállta, a gazda elől fölfogták a szelet. Mint a fák a vihart a vékony homoki erdőben a vetés elől.

Most próbálja azonban ezt. Akár déli szélben is. A déli szelek úgy megváltoztak, hogy ahhoz fogható változás nincsen más. Szép, szelíd, suttogó szava lármás kiabálással változott, s ma azt mondják róla, hogy nagyon szépen föl tudja öltöztetni a dolgos embert. Amennyiben hogy minden gúnyját magára szedi a szél hidege ellen, ha rongyos is.

Hát így van ez kora tavasszal. A víz még halva van, mert ki merne rajta a törékeny faedényekben járni. De a part nincs meghalva. Ott járnak-kelnek az emberek, és nézik a vizet. Hogy mi van vele? Hogy miként leszünk, és hogyan leszünk, mikor lesz a vízen is tavasz, amely majd a munkás karoknak dolgot ad. És a vizecske iránt más felekezetek is érdeklődnek. Ama városrészek lakói, akik messze laknak tőle, szintén megindulnak olykor, megtekinteni a vizecskét. Mert az úgy van, hogy meg kell látogatni olykor, és legettetni rajta a tekintetet. Már a távolos tanyákon lakó embernek csakugyan semmi köze hozzá, mert ha kiöntene is, odáig nem érne, de ha bent jár a városon, mégiscsak megtekinti, gyermekét behozza, s megmutatja neki, mondván:

– Ez a víz... Ez az a bizonyos...

Állnak a parton. A vizecske most jól megnagyobbult, mert a télen sok hó esett, a föld túlon túl jóllakott vele, amit már nem bírt meginni, odaadta a vizecskének. Ez meg hízik tőle, és vastagodik. Nyáron olyan vékony néha, hogy azt lehetne hinni, hogy valamely híres vízugró jól nekiszaladtában talán túl a közepe feléig át is bírja ugrani, most meg, íme, mily terjedelmes: kihaladt a partokra, s ellegel egész a töltések lábjáig, azokat nyalogatja. Mit gondolhatnak most a töltések lábjai, mikor ilyen megtiszteltetésében már esztendőök óta nem volt részük? Csak nézték, nézték, de hiába nézték a vizecskét, mert nem jött el hozzájuk, úgy tetszett, hogy már minden látogatásról letett. Ám most feltámadt a régi szerelme, és a parti fűzfák törzsének csókolására, szüzi ágyából kitérvén, odavonult.

Már most arról van szó, hogy majd halad-e tovább? Fölmászik-e a töltések oldalain, hogy a füveket életre serkentse, és benézzon az ürgelyukakba, mondván a kis családnak: de régen nem láttalak benneteket, báránykáim. Bár hiszen az ürgebáránykák nemigen szeretik az ilyesmit, mert belefulladnak a látogatás örömeibe.

Azt mondja egy ember:

– Az idén följön a partra.

A többiek hallgatnak, könyökölvén a kőkorláton. Csak egy akad, aki csóválja a fejét.

– Nem úgy van – szól. – Nem jön föl. Nem bír.

– Nono, Mihály bácsi – veti közbe a harmadik. – Nagyon sok hó esött. Itt nálunk is sok esött. Mennyi löhet még odafönt a högyekbe. Ha a két ár összeesik...

– Ha összeesik is. Nincs már ennek a víznek ereje. Elvötték tüle az urak.

Úgy áll a dolog ugyanis, hogy kétféle áradás van. Az egyik a tavaszi zöldár, a másik a hegyi hóolvadás árja. Ha szép egymás után sorjában következnek, leszadnak baj nélkül. De ha mind a kettőnek az ideje egybeesik, a sok víz nem fér bele a folyó ágyába, és kicsap a partra. Már aztán hogy tudományosan is így van-e ez, az nem egészen bizonyos, de a vízen járó és a vízből élő nép így tartja igazságul. Éppen azért mondják is Mihálynak:

– Ha összeesnek, csak följön a partra. Ide a lábunk elé, e. Hogy még majd a lejárókat is be köll falazni.

– Dehogy, dehogy – ingatja a fejét Mihály. – Mondom, hogy nem bír. Nincsen hatalma többé. Az urak elvötték a hatalmát. El. Elvötték az erejét, hogy elvöhessék tőle a sok földet, a rétöket, amikre azelőtt kijárt.

Egy fiatal kérdezi:

– Aztán jutott azokból a földekből a népre valami?

Mihály bácsi keserűen nevet, és úgy beleszorítja a száját a pipába, hogy a makkja majd kettészakad.

– A népnek? – kérdezi. – Hát jut itt valami a népnek? Az ki van zárva.

Csakugyan így mondta: Ki van zárva. Mihály bácsi a szocializmussal beszívta magába a germanizmust is.

Könnyebb a nehezebb.

Urasodnak mindenben, ilyenformán kezd már ritkaságszámba menni az egy fából vágott csónak. A vízenjárás tudományának mindenesetre a legősibb fajtájú edénye ez. A ledőlt parti vastag fatörzs tetejére tüzet raktak, azt okkal-móddal ápták úgy, hogy a parázs kiégette a fa belsejét: így támadt az első ladik. Az egy fából való csónak is ezen az alapon készült, csakhogy már rendszeren ki van faragva; van neki orra, eleje, hátújjja, közepe, evezőlukja, kötélkarikája, miegymás. Tölgyfából való hosszú és irgalmatlanul nehéz jószág. A mai könnyű ladikhoz úgy viszonylik, mint a ürge mókus a lajhárhoz. Külső látszatra nem lehet mást gondolni róla, hogy igen-nagyon esetlen és otromba eszköz.

Pedig nem.

A jó múltkoriban szükség volt egyre. Abból az okból, hogy tegyük el belőle legalább egyet emlékül arra az időre, amikor egy csepp sem marad belőle a vízben. Kerestünk egyet, de nemigen találtunk. Még a vízen fölfelé menve, az ősi halásztelepeken, Tápén, Algyőn, lehet találni, de ami van, az nem eladó. A halász egészen kurtán megmondja: hiába is ígérget az úr érte akármennyi pénzt, mert semennyi pénzért sem eladó. Víznek lefelé azonban még lehetett egy eladót találni, Martonyoson. Szintén ősi halásztelep. A vízi nyelvben, ha a vízpart meredek, akkor annak szirtje van, meg martja van. Innen származhatott a neve, most

A víz ereje

közigazgatásilag Martonosnak nevezik, mivelhogy azok úgyis mindenhez jobban értenek.

Ott egy öreg halász, sok lelki tépelődés után, úgy határozott, hogy megvált az „egyfától”, amelyikkel már az öregapja is a vízből kereste a kenyerét. Mentegetőzött is, mert már agg, és nem jár többet a vízen. Máskülönben semennyiért sem válna el tőle, mert az ő öreg, megfogyott izmú karjai nem bírnának már el egy könnyebb ladikot.

E csodálatos beszédre természetesen föladódik a kérdés:

– Hogy is mondja csak? Hogy nem bírna el egy könnyebb ladikot.

– Nem – mondta az öreg – az már neköm nehéz lenne.

Városi helyen ilyesmit sem lehet találni, amikor a nehéz a könnyebb, és a könnyű a nehezebb.

– Hát hogy lehet ez, bátyám? Hiszen egy könnyű puhafa ladikon csak könnyebben jár az ember a vízen, mint ezen az idomtalan, nehéz fán?

– Nem – felelte az öreg a mesterségében járatos ember lenéző mosolygásával. – A tőfából csaló csónyak a könnyebb. Nem olyan nehézkes ez. Csak az látja annak, aki a partról nézi a vízi embert.

– Hát aztán hogy lehet ez?

– Ez úgy löhet – mondta a vénember –, hogy a könnyű ladikot a víz úgy táncoltatja, ahogy akarja. De ez ráfekszik a vízre, és a víz nem bír vele. Ebben a ladikban nem a víz az úr, hanem én vagyok az úr. Mert ez mindön lapátnyomásra enged. Ha tud kormányozni az úr, akár mög is próbálhatja.

Kormányozni? Rég volt az, valamikor a döglött-tiszák és döglött-marosok idején.

– Hát – mondja a halász –, nem is hagynám el, de már föl akarok hagyni a hálozással. Ha mög tudunk egyezni, eladom.

Az alku meg is történt, de annyi bizonyos, hogy nagy árt kellett a csónakért fizetni. Egy kisebbfajta bálra való női selyemruha alighanem kevesebbe kerülne.

No most:

– Hát azt mondja már egyszer, bátyám, hogy ha olyan jó ez a lélekvesztő, meg olyan drága: hát miért nincsen mestere, aki csinálná?

A különös mosolygás megint megjelent az öreg képén. Ilyenkor bele lehet látni a szemén keresztül a koponyába, már legalább őszinte embereknél. Tisztán lehetett látni, hogy az öreg azt gondolja: ez a városi ember is úrnak tartja magát, mégis ennyire tudatlan.

– Hát – mondta –, hát miből? Hát nincsen az istennek annyi tőfaerdeje, amit a városiak ki ne vágatnának. Mert mindönt elhordanak maguk gerendának. Nagy

házakat csinálnak, kételemetöst, háromelemetöst, négyelemetöst. Lába kél a fának, elmén gerendának. Hát hun van már a tőfaerdő.

Valóban, hatnapi járóföldre is elmehetsz, felebarátom, amíg egy öreg tölgyfa-erdőt találsz. Az erdőknek lába kelt, és újak nem teremnek.

A pusztaságok helyein, harmatos éjjeleken, hallatszík, hogy a sívó homok sír utánuk. Azonban nem jönnek, talán többé sohasem jönnek vissza.

És ritkaság az az ember, aki diófa koporsót tudna csináltatni magának.

MÓRA FERENC
(1879-1934)

SZEPTEMBERI EMLÉK

Az a nyár is ilyen telt kalászu, tömött gerezdű volt, mint az idei. Fára almát, tőkére szőlőt aggatni se lehetett volna többet.

– No, gyerelem, lesz ám szüretre új könyv, új ruha! – veregette meg Péter-Pálkor az édesapám a vállamat. – Lesz ám még aranygombos kislajbi is. Ezüsttől futtatott, aranytól szalajtott.

Eszteendő óta hazajáró szégyen pirította meg a képemet. Elsős gimnazista koromban én is szerettem volna pünkösdre kicifítani magamat, mint a Stross szomszéd gyerekei. Persze nekik könnyű volt, mert ruhásboltja volt az apjuknak, olyan hercegnek öltözhetek, amilyennek akartak. (Sárga bugyogó, piros mándli és zöld kalap árvalányhajjal.) Nekem azonban magamnak kellett az ékességeimről gondoskodnom. Szerencsére nem kellett értük messze mennem. Hetedhét ház ellen lakott Holló koporsós, kint szárította a frissen festett koporsókat az udvaron, azokról leloptam az aranypapírból való betűket, és fölvarrtam őket a kabátom elejére, jobbrul-balrul. Nagyon szép volt az, és az Úristennek bizonyosan több öröme telt bennem, mint akármelyik császárbán, akinek érdemcsillagok tejútja kanyargott a mellén. De a nagyoknak sosincs olyan szépérezkük, mint a gyerekeknek. Édesanyám leparancsolta rólam az ordókat, s aggóskodva csóválta meg a fejét:

– Mi lesz belőled, édes fiam, ha még első gimnazista korodban is ilyeneket cselekszel? Hát a te eszed már sose érik meg?

No, másodikos gimnazista koromra megért. Végigolvastam az egész nagy bibliát, ó– és újtestamentumot, beleértve az Énekek énekét is meg az Apokalipszist is, és az a sok zsidó király rendkívül komolyítólag hatott rám. Ha Stross Olgával összevesztem a túrós bodagon, mindig Jezabelnek neveztem, és kijelentettem neki, hogy ha elveszem feleségül, kutyákkal nyalatom fel a vérét. (Ez szép fametszetben volt meg a bibliában.) A Daru utcában táltos hírében álltam, és jelenségeimet hivatalosan is méltányolták. Húsz pengő *stipendiumot* kaptam bizonyítványosztáskor, s a legnagyobbat az iskolában, és azt számoltam le az asztalra, mikor apám jókedvében földidzte múltam sötét foltját, a koporsós kreációt.

– Rá se hallgass, kisfiam – nézett be az anyám a konyháról –, apád csak az eszit járja. Mást mondok én teneked. A pénzcsekéből tíz pengőt odaadunk apádnak, kifizeti belőle a tavalyi porciót. Tíz pengőt meg kölcsönadsz nekem, abból diófa keresztet csináltatunk az öregapádék sírjára, meg veszünk két malackát. Te legelteted őket a szőlőben a nyáron, szüretre fölpendülnek, az egyiket eladjuk az őszi vásárban, abból veszünk neked harmadikos könyveket. Jó lesz-e így?

Hát hogyne lett volna jó! Az apám csakúgy nem értett a pénzhez, mint én nem értek, az anyámnak kellett a kezében tartani a pénzügyi impériumot. Ez volt az első-utolsó jól megalapozott költségvetése az életemnek. Hogy a jó Istennél nem nyert felsőhatósági jóváhagyást, arról mi nem tehetünk.

Szent István délutánján elverte a jég a szőlőt. Azaz dehogy elverte: széthasogatta még a tőkétet is. Még másnap reggel is marékszámra lehetett szedni a jeget a laposokon, ahol a víz összesodorta. Ez a Szent István-nap azóta a mi családunkban történeti dátum. Ez az *ab urbe condita*, innen számítunk mindent.

A mennyei parittyakövek föltövön verték a két malackát is. Ha az apám római császár lett volna, a csillagászok bizonyosan föltették volna őket legelni valahova a sarkcsillag mezejére, ahol a többi csillagállatok is találhatóak. Így csak elástuk őket az orgonabokor tövébe, segítettem én is, s nagyon elbámultam rajta, hogy az édesapám a szeméhez emelgeti a keze fejét. Felőtt embert én addig nem láttam sírni. Minálunk meg különösen nem. A mi fajtánknak befelé szokott folyni a könnye, ahogy azóta megtanultam.

Csak most sejtettem meg, hogy itt valami nagy baj van. De hogy micsoda, azt csak szeptember elején tudtam meg. „A fehér kezek napján.”

Iratkozni az anyám vezetett föl az iskolába. Az anyák oroszlánok, ha a gyerekük csimpaszkodik a szoknyájukba. Nem ijednek meg még a tekintetes uraktól se.

No, Zólyomi tanár úr, az inspekciós, nem is volt valami megijedni való ember. Drága jó mézeskalács ember volt, úgy tudom, ma is az még, élte napáldozatán. Még le is ültette az anyámat, ahogy a második bizonyítványomban meglátta a tiszta jelest.

– No, szüle, nagy öröme lehet ebben a kis vászonzacskóban – ütögette meg a léniával az ijedtféher arcomat.

Az édesanyám kora szerint lánya lehetett volna a tanár úrnak. De a hajába már huszonöt esztendősen korábban beleragadoztak a bikanyálak, amiket a gondpókok fonogatnak. Nem is szoktunk mink azért haragudni, ha öregeknek néznek bennünket. A büszkeség lobbantotta őszibarackvirág-színűre az én mindig bánatos szülőm arcát, nem a sértett hiúság. Ellágyulva nézett rám, de mindig erőt vett magán. Előkapta a tarka kendőjét a kebeléből.

– Mivel tartozok, tekintetes tanár úr? – csomózta ki a kendő sarkát.

– Hat forint ötvenhárom krajcár, lelkem.

Olyan lett a barackvirágarc, mint a meggyfavirág.

– Nekünk csak egy forintunk van, tekintetes úr. Nem adott többet a cigányaszszony a selymekendőmért. Úgy mondta az uram, szegény gyerektől egy pengő jár.

– Jó, jó, lelkem, csakhogy akkor szegénységi bizonyítvány kell – nézte elkomolyodva Zólyomi tanár úr a rubrikás papirost. Most már ő kivakarja onnan, amit beleírt? Jaj, mennyi bajt csinálnak ezek az értetlen asszonyok!

Anyám összetette a fakéreg formájú, eres két kezét.

– Tekintetes tanár úr, szegények vagyunk mink bizonyítvány nélkül is, tessék azt meghinni minekünk.

Zólyomi tanár úr hirtelen elkapta rólunk a szemét, és lesütötte a fejét.

– Látom én azt, lelkem, hiszem is, de látja, nekem is a törvény parancsol. Hozzon írást a városházáról.

A városháza csak miatyánknyira volt az iskolához, mégis nagyon messze volt. Hogy tudhatná ott a járást az olyan asszony, aki csak mezítlábpapucsban jár? A Dobos baktert ismeri, aki az adóintőt ki szokta hozni, de az süket, meg a Csajka végrehajtó urat, de az goromba.

Bizony ránk harangozták a delet, mire a tetthelyre taszigáltak bennünket. Csakhogy ott akkorára be volt zárva az ajtó. Az írnok úr átment sörözni a Koronába. Most már mit csináljunk? Az anyám életében kocsmában nem volt. Az írnok urat se ismeri. No, leülünk itt a küszöbre, kivárjuk szépen. Az előfogatos megkérdezte, mi járatban vagyunk, s megmondta, hogy az írnok egy sánta ember, azt szólítsuk meg. Délelőtt csak az egyik lábára sánta, de sörözés után mind a kettőre, könnyen megismerhetjük.

Meg hát, meg is ismertük úgy két óra felé. Először nagyon jókedve volt, mindenáron meg akarta csókolni édesanyámat, de ahogy nekitántorodott a kerékvető kőnek, egyszerre fölmérgesedett.

– Mit reszel a fene ilyenkor benneteket? Aztán úgy tudom, nektek szőlők is van!

– Van. Két lánc. Egy lánc belüle egészen pusztá föld.

A bicebóca ember most már ordított.

– Nahát! És még szegénységi bizonyítvány kellene nekik! Bitangok! Csalók!

Már a piac másik végén bukdácsolt, de még akkor is hallottuk a káromkodását. A hajdú peckesen szalutált neki, aztán belénk döfte a szemét.

– Oszoljunk, oszoljunk, asszony, még szépen vagyunk.

Megrettentünk egy kicsit, de a városháza sarkán magunkhoz tértünk. Nagy akaratú asszony volt az anyám.

– Nem hagyom én ezt ennyiben, kisfiam. Gyerünk csak el Bajági tanító úrékhoz, mindig jó emberünk volt az nekünk.

Bajági tanító úr tanított engem ábécére, s azóta minden szüretkor eljött megnézni, hogy nagyot nőttem-e. Nagyon jó ember volt, de most ő se segíthetett.

– Akinek *birtoka* van, lelkem, annak nem jár szegénységi bizonyítvány.

Azt se tudtam addig, hogy nekünk birtokunk van. Bizony, olyan birtok, hogy tíz bukfencsel át lehet érní, de a tizediknél már a szomszéd földjére huppan az ember lába. Az a szerencse, hogy csupa feneketlen homok. Ha agyagföld volna, amiből sár lesz, azóta rég elhordtuk volna az egész birtokot a lábunkon.

A tanító azt a tanácsot adta, hogy próbáljon az apám szót érteni azokkal a városi urakkal, akiknek a házához az öregapám járatos volt valaha. Tudniillik az öregapám tudta valamikor legszebben vágni a dohányt a városban, s ezért igen híres ember volt a maga idejében. (Ezt a jövődöbéli életíróim kedvéért jegyzem föl. Tudják meg, hogy a híresség nem velem kezdődött.) Minden városi úr vele vágatta a dohányját. Tudták, hogy az öreg juhász kezéhez nem ragad abból egy nyújtatnyi se.

Hát hiszen az öregapámra csakugyan jó szívvel emlékeztek vissza a városházán a kiskun urak, amikor az apám másnap beszégyenkezett hozzájuk. De ővele nem állt szóba, csak a főjegyző, az is csak annyit mondott:

– Látja, Márton, nem kellett volna annyit éltetni Kossuth Lajost. Akkor most nem volna maga olyan *jegyés ember*.

Az adóügyi tanácsnok maga is negyvennyolcas ember volt, az legalább tanáccsal szolgált.

– Nézze, még ebben a hónapban kimegy a szőlőbe a jégkárbecslő bizottság. Esetleg az ad maguknak egy kis írást arról, hogy hogy és mint. Azt azután be kell adnia a tanácshoz, kérvénnyel. Utóvégre lehet tandíjmentességet is adni, csak akarni kell. De a viláért ne mondja ám senkinek se, hogy ezt én javasoltam, mert engem úgylis azzal áztatnak, hogy bujtogatom a népet.

Engem nem hurcolt föl az apám a városházára, lent hagyott a kapuban. Azzal mulattam magam, hogy a kapura akasztott hirdetményt silabizáltam. Valami monostori betyárnak a fejére tűztek ki száz pengő jutalmat. A betyár feje ennyit ért a hazának. Az én tiszta jeles kis életem nem ért meg senkinek hat forint ötvenhárom krajcárt.

Ezt akkor tudtam meg, mikor az apám lejött, és szótlanul megfogta a kezemet. Csak akkor szólalt meg, mikor a piacon a csizmadiasátrak elé értünk. Szelíden, halkán megkérdezte tőlem:

– Látod-e, milyen szép a szép csizma?

– Látom – dobbant nagyot a szívem. Mert már tudtam, mi lesz a következő kérdés.

– Mit szólnál hozzá, hátha csizmadiainasnak adnánk?

Nem tudtam szólni. Csak a fejem ráztam. Mit értettem én még akkor a világi élethez, és honnan tudhattam volna még akkor, mi minden pálya nyílik meg öreg koromra a csizmadiák előtt? Én csak azt tudtam, hogy a csizmadiainasok piszkosak, szurokkal dolgoznak, és ha találkozom velük az utcán, akkor beelöknék az árokba. Hiszen ha én azt fölértem volna ésszel, hogy a lökdelődöző embereké a világ!

Otthon erre nagy tanácskozás volt. Kanapét, tükröt, ágyterítőt, minden *luxus tárgyat* összenéztünk, amit pénzzé lehetne tenni, hogy az egy pengőből hetedfél pengő legyen. Még a kétesztendős hűgom bölcsőjét is föltekintettük – nagy gyerek már az, vackolhatunk neki a kuckóban is. De hát ez mind kevés. Ha a tandíjat futná is, miből győznénk a könyvet? Szerbe-számba szedtük a komákat és sógorokat is. De hát azok is mind jégverte emberek voltak – hogy segíthetne a vak a világtalanon?

Azon az éjszakán nekem már nagyon rossz álmaim voltak. Csirizes tálba ragadtam, dratvát kötöttek a lábam ujjára a csizmadiainasok, és úgy húztak magukkal a kocsiuton a piacra. Mire fölédretem, dagadt volt a szemem az álombeli könnyektől.

Akkorra az apám már kihurcolkodott a szőlőbe. Mindig oda bujdosott az olyan bajok elöl, amiket se szétnevetni, se szétkáromkodni nem lehetett. (Ő, ha nekem maradt volna a *birtokból* csak annyi, mint egy kutyaó, de sokszor elbújnék oda én

is!) Az anyám azonban az ölébe húzott, holott szégyenlős népek voltunk mink, és nem is értünk rá az ilyen úri tempókra. Még azt is megpróbálta, hogy rendet csináljon a bozontomban a bontófésűvel.

– Ne félj, kisfiam, nem mégy még inasnak. Eszembe jutott az éccaka Agócs főtisztelendő úr. Jó ember az a szegényhez. De szépen kezét csókolj ám neki!

Agócs főtisztelendő úr igazán nagyon jó ember volt. Mindig ott sétált a templom körül, mint valami megelevenedett, hatalmas, szép, nagy bálvány, és aszszonyt, gyereket el nem engedett maga mellett anélkül, hogy csókra ne nyújtotta volna neki a kezét. Név szerint ismerte az egész várost, és anyámat is mindjárt a nevéen szólította, ahogy a gyűrűs, kövér kezét elénk toltá.

– Mindörökké, Móráné lelkem, mindörökké! No, hodzs vannak, hodzs vannak a Daru uccsában? Keresztelő less-e, vadzs haláleset?

Mosolygott a nagy tányérrózsa képe, de mire az anyám a végére ért a jajveszékelésnek, akkorára lehervadt róla a mosoly. Szigorú lett a jóember, mint a kőbálvány.

– Hát ostán? Ezsért jajgat? Hát hun van asz megírva, hods mindenkinek musáj urat nevelni a dzserekiből? Adhassa inasnak is, nézzse. No, Isten hírvell!

De aki jó ember, az csak nem tudja megtagadni magát. Akárhogy megharagítottuk, búcsúzóba is csak megcsókolhatta velünk a jószagú kezét.

Most már azután csakugyan elszakadt minden kötél. Az anyám is azt kérdezte tőlem, hogy milyen inas szeretnék lenni. Istenem, hát mit mondhattam volna rá mást, mint azt, hogy „könyvkereskedő”. Ezt elég könnyű szívvel mondtam, és erre az anyám is fölvidult egy kicsit. Tán arra is gondolt, hogy milyen szép históriás könyveket olvasok én föl neki ezután vasárnap délutánonként az árokparton.

Ranczay bácsi volt abban az időben a városunkban az egyetlen könyvkereskedő. Éppen kint is volt a kirakatában a tábla, hogy *jó házból való* gyereket fölvesz inasnak. Ettől egy kicsit felhődztem, mert a mi házunk bizony roskadt volt egy kicsit, meg a zszindely is lekéredzett itt-ott a tetejéről. De ebből nem lett semmi baj se. Ranczay bácsi megnézett gyalogszemmel is, pápaszemmel is, aztán kijelentette, hogy kitanít könyvkereskedőnek – és nem kíván érte többet, csak három pengőt havonta.

Sose felejtem el azt a délutánt, ami erre következett. Meleg volt akkor a fecskéváló hónap, az édesanyám kint mosott a kútnál, én meg ültem a lábánál a teknő alatt. Egyikünk se szólt egy szót se, csak sírtunk csöndesen mind a ketten. Az ő könnye a teknőbe hullt, az enyém pedig az ő lábára.

De az igazi kínszenvedésre csak másnap virradtam rá. Amikor az utcabeli pajtásaim reggel mentek a Veni Sanctéra, és megzörgették a zsalugátért, a kisajtót, a kerítést, és bekiabáltak a kapu hasadékán:

– Ferkó! Ferkó!

Ezt Dante kifelejtette a poklából!

Bújtam én színbe, ólba, padlásra, de a boldogok zszibongása minden reggel rám talált. Nem is bírtam egy hétnél tovább. Ahogy elhaladtak a házunk előtt a pajtásaim: megvártam, míg a sarokra érnek, akkor én utánuk eredtem. A piacon, a guggon ülő kofák közt ácsorogtam addig, míg oda hallatszott az iskolánkából a

nyolcórás csengetés, mire betakarodott gyerek és tanár. Akkor aztán megkerültem az iskolát, először csak messziről, aztán mindig kisebb körben. Ádám tehetett így, mikor az elveszett paradicsomból kicsukták. Ha van valaki a világon, aki próbálta az ő kínszenvedését, én vagyok az!

Csakhogy Ádámot csak a paradicsomból kergették ki, nem az iskolából, őt csak a terített asztaltól tiltották el, nem a könyvektől – azt ki lehet bírni, abba bele lehetett nyugodni. Én már a negyedik nap belül voltam a kerítésen. Négykézláb csúsztam el az igazgatói szoba előtt, végig a hosszú, fehér folyosón, míg elértem a harmadik osztály nyitott ajtajáig. Ott aztán hallottam én mindent. Azt is, amit magyaráztak, azt is, amit feleltek, azt is, mikor az öreg pedellus odacoszogott a csengőhöz. Akkor aztán usgye, szaladtam vissza az utcára, már amennyire négykézláb szaladni lehet.

Szeptember közepéig nem volt semmi baj. Lopva is lehet józúeket inni a tudomány kútjából, amitől szöges drótkerítéssel zártak el engem, szegény kis kócos csürrét. Hanem akkor az történt, hogy Eyszrich tanár úr a latin nyelv szépségeit ragyogtatta a harmadik osztály előtt. Hogy milyen ércsengésű, hogy milyen erővel teli, hogy milyen tömör nyelv az, hogy annak semmi más nyelv a nyomába nem hághat.

– A latin azt mondja: *Unus es Deus*. Ki tudja, hogy lehetne ezt magyarul mondani?

Mély csönd.

– No, senki se meri megpróbálni? Nagy Mátyás?

Nagy Mátyás jeles deák volt, valami uradalmi inspektornak a fia, vetélytársam a másodikban. Meg is szólalt a provokálásra:

– Egy vagy, Isten.

– No, nem egészen. Micsoda szórend ez?

Nagy Mátyás észbe kapott.

– Vagyishogy: egy Isten vagy...

Megint a tanár úr hangját hallottam:

– Nem, nem. Nem érzitek, hogy a latinban valahogy több van?

Rémülten dobogott a szívem, de nem bírtam magammal. Be *kell*t kiáltanom:

– Egyedül te vagy az Isten...

Abban a percben már koccant is a homlokom a téglán, mert beleszédültem az izgalomba. Mit tettem, mi lesz ebből?

Az lett, hogy a latintanár úr ölben vitt be az iskolába, és többet aztán sose kértek tandíjat Móra Márton földbirtokostól. *Unus es Deus. Egyedül te vagy az Isten*. Ha egy kicsit messze vagy is, ha sokszor nem érsz is rá a földre nézni...

De azért a szeptember nekem legszomorúbb hónapom marad erre az életre. És ha én a befelé síró fajtából való vagyok is, mindig teleszivárogok könnyel a szemem, ha szeptemberben lehajtott fejű kisgyereket látok...

FÖLDHÖZRAGADT JÁNOS TÖRTÉNETE

Igenis, egyszerűen csak Földhözragadt János. Ez nem olyan szép név ugyan, mint a Gomborrú Habók Fügedi vagy a Laskafülű Csonka Keserű, de azért őrá is igen szép történetet tudok. Érdemes azt följegyezni a kéménybe korommal.

Földhözragadt János nem volt mindig földhöz ragadt ember, de mindig szeretett volna az lenni. Ez már vérében volt a hetedik öregapja óta, akit talán a Dózsa György idejében vertek agyon mint földigénylőt.

Ez a János nyilván sohase hallott Dózsa Györgyről, se a hetedik öregapjáról, de azt meg bizonyosan nem tudta, hogy minek hívták a dédapját. A Jánosoknak nincsen családfájuk, és ha volna, akkor kapanyelet csinálnának belőle, hogy ne kelljen azt is pénzen venni. A Jánosok családi hagyományai csak addig tartanak, ameddig az akácfa kereszt kilátszik a temetőben a gaz körül. Mikor aztán az akácfa kereszt elkorhad, elkeveredik a homokba az ősök emlékezete is, és többet a kakas se kukorít utánuk. Pipacs lesz belőlük és szarkaláb meg keserű lapu és búzavirág, és mikor a Jánosok kis maszatos kölykei azt játsszák, hogy „sör-e, bor-e, pálinka-e?” és összerágnak a keserű pipacsbimbót, akkor egész bizonyosan nem jut nekik eszükbe, hogy ők most a tulajdon őseikből élnek.

És mégis úgy kell lenni, hogy a sehol föl nem jegyzett emlékezetű Jánosok, akiket ezer esztendő alatt megevett a magyar föld, ezekkel az istenkéz vetette vadvirágokkal üzengetnek föl a mindenkori Jánosoknak valamit, ami beleeszi magát a csontjukba, a vérséjtjeikbe, és amit a tudósok és a költők úgy hívnak, hogy földéhség. A pillekergető gyerekek üzennek a papsajtvirággal, a suhancnak a szagosbükköny piros csokrával, a kicserzett tenyerű, lehajtott fejű Jánosoknak a búzakaralással.

Ó, azért nem kell kiszántani és bíróság elé állítani a reves csontokat, hiszen nincsen az ő üzenetükben semmi bujtogatás! Csak valami törvény van benne, valami nagyon ősi törvény, ami egyidős a teremtéssel, s amit végrehajt a pók, mikor magának szövi a hálót, a madár, mikor magának rakja a fészket, s a mókus, mikor magának takarítja be a bükkmagot. De tudnivaló, hogy ezek oktalan állatok, s nincsenek olyan okos berendezkedéseik, mint az emberi társadalomnak, amely tudott magának más törvényeket csinálni, mint az erdei és mezei vadaké.

Attól se kell félni, hogy a Jánosoknak valami rossz szándékuk volna, és destruálni akarnák az emberi törvényeket az ősi törvényért, ó, dehogy! A Jánosok nem tudnak latinul, és az ősi törvény alszik a lelkükben, mint a tejútban a fény. Ha néha csillámot vetne is, a Jánosok rászorítják a nehéz tenyerüket, mert tudják, hogy mindennek úgy kell lenni, ahogy van, és hogy minden a jó Isten rendelése.

A mi Jánosunk sem csinált soha semmiféle ribilliót. Azok közül a békességes Jánosok közül való, aki mikor elvitték embert ölni, és a lengyel fenyéren hasra fekve várta a halált, a srapnelek csipogása közben belemarkolt a föltúrt földbe, szétmorzsolta, a szagát beszívta, a nyelve hegyére vette, és hátraszólt a tisztjének:

– Hadnagy úr, ez ám a föld!

Nem tette hozzá, hogy „hej, ha nekem ilyen volna!” Pedig egy kis pálinka is tüzelt benne, mert kellett a sturmhoz a szíverősítő, de még attól se gondolt olyan bolondságot, hogy őneki tulajdon földje legyen valaha.

Hanem aztán, mikor öt esztendő múlva az ő falujukban is kidobolták, hogy földosztás lesz, akkor ő is fölment a községházára az urakhoz, hogy neki is írjanak földet.

– Hát aztán mennyi földet igényel kend? – kérdezték tőle.

Mikor János azt mondta, hogy két holdat, a jegyző úr is rábólintott meg a városból való nagyságos bíró úr is. De a környékbeli uraságok is ott toporogtak, s azok elkezdtek mozgolódni. A többinek egy hold is elég volt, minek kellene neki kettő?

János sokkal jobban megijedt, mint mikor a gépfegyverek kotyogtak. Alig tudta elmotyogni, hogy hány szájat kell annak a két holdnak jóllakítani. Ő meg az asszony kettő; meg a négy gyerek, az hat; a tehetetlen apját, anyját is ő tartja, az nyolc; de kilencediknek még az öregszüle is ott van, a felesége nagyanyja.

– Vén ebre már kár a korpa – mondta egy különösen mérges uraság, ami olyan szép közmondás, hogy mindenkinek el kellett rá magát nevetni.

János is mosolygott, mint a dézsmabarány, és szeretett volna azzal a közmondással válaszolni, hogy „aki pedig nem akar megvénülni, akassza föl magát”. De a jegyző úr közbeszólt, hogy János mindig derék ember volt, a kometistákhoz se állt be, s erre a bíró úr, az Isten áldja meg érte, megítélte Jánosnak a két hold földet.

Így lett Földnélküli Jánosból Földbirtokos János az idei tavaszra.

Igaz, hogy a földceskének egyik sarka tocsogós csincsés volt, ahol csak pióca termelt, aztán egy kis vakszik is holttetemkedett rajta, amibe nem lehet mást vetni, csak bukfencet – de azért János soha olyan vidáman nem nézdegélt a világba, mint az idei tavaszon. Hét nemzedék elfénytelenedett szemének a ragyogása tért vissza a tekintetébe, mikor körülhordozta a *maga földjén*. Ha János alanyi költő lett volna, ódával szentelte volna meg ezt a pillanatot, így azonban csak a Mitvisz kutyát rúgta lágyékon, mikor az előre akart szaladni, hazatérőben a birtok föltekintéséből.

– Hohó, azt hiszed, majd ezután is te mégy előre? Majd csak utánam, Mitvisz, utánam! Ezután már így lesz.

Persze, már akkor megkésétt János a szántással, mikor így átvette az impériumot a két holdon, és különben sem volt se igája, se vetőmagja, se semmije az égvilágon. De most már volt becsülete, és arra kapott *interes* pénzt. Ebből leduggatott a földceskébe egy kis krumplit, babot, paprikát, paradicsomot, mit. Csupa nem nagy munkájú palántát, amivel az asszony meg a gyerek is el tudnak piszmogni. Ő maga, János, ezután napszámba adja a maga erejét, mint eddig, s olyankor megint előtte leffeghet a Mitvisz. Csak egy-két esztendeig, még a gyerekek embermunkára valóvá serdülnek. Akkor majd a gyerekek túrják a más földjét, de ő már csak a magáét szántogatja.

Péter-Pálkor fogta is a kapát János, és elindult részt keresni, más célszerű szegény ember módjára. Tíz-tizenkét nagy uradalom a környéken, ötezer holda-

sok, tízezer holdasok, s Jánost mindenütt kedvelték az ispán urak, mert tudták róla, hogy jó dolgos, és az erkölcsében nincs kivetnivaló.

– Kell-e a munkás, uram? – köszönt be János az első majorba.

Az volt a válasz, hogy a munkás igen, de aki maga is gazda, az csak menjen a maga földjére. Ez az uraság parancsa, így adta ki még az ősszel a földosztáskor.

Es ahová beköszönt János, mindenütt azzal fogadták:

– Hja, kend az a híres? Kendnek kellett a két hold föld? No hát menjen kend dolgára, és ne vegye el a keresetet a szegény embertől.

Es így maradt János az idei nyáron rész nélkül, és így nem kellett az idei őszön sehol se kukoricatörőnek, se cirokvágónak, se répaszedőnek. Nem használt se imádkozás, se káromkodás, hiába kínálkozott fűnek-fának, hiába kérdezte, hogy mit eszik ő kilencedmagával a télen, mindenütt azzal fizették ki:

– Egye meg kend a földjét!

Mire a földjén elhervadt a varjúmák is, akkorra János belátta, hogy nagyot vétett. Nem tudni ugyan, hogy mi ellen, mert törvény adta neki a földet, a nevét is tudja, *birtokreformtörvény* a neve – de hát minek már azt keresni? Jó keresztény létére szánja-bánja bűnét, jóvá is akarja tenni.

A múlt héten fölment a községházára, és bejelentette a jegyző úrnak, hogy vissza akarja adni a két hold földet.

– Sok baj van kendekkel, János – toltá föl a jegyző a homlokára a pápaszemet.

János megfogadta, hogy soha többet az életben nem lesz vele baj, csak még most az egyszer szabadítsák meg az urak a földtől. De minden okvetetlen, mert ő másképp kénytelen lesz agyonverni az egész családját, és kilencedmagával beletemetkezni a földbe, hogy egy kis hasznot lásson belőle.

.oOo.